

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

IV. ÉVFOLYAM, 3. SZÁM

1952 MÁRCIUS

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST II, KELETI KÁROLY-U. 5. TELEFON: 155-208
KIADÓHIVATAL: BUDAPEST II, KELETI KÁROLY-U. 5. I. 1. TELEFON: 350-126, 130-AS MELLEK

Szerkeszti: PIKLER GYÖRGY

TARTALOM

	Oldal
A Népgazdasági Tanács 67/7/1952 N. T. sz. határozata az 1952. évi statisztikai munkatervről	171
A statisztikai munka új perspektíváiról. — <i>Mód Aladárné</i>	175
A tervteljesítés ellenőrzésével a nagyobb tervfegyelemért	189
Az amerikai burzsoa munkatermelékenységi statisztika bírálata. — <i>V. Csermenskij</i>	193
A munkafegyelem statisztikai vizsgálata. — <i>Prigly Béla</i>	204
Új korszak a munkások, alkalmazottak és kolhozparaszatok háztartási statisztikájának fejlődésében. — <i>Sz. Posztnyikov</i>	210
Elemzés a vállalati statisztikában. — <i>Dr. Varga József és Georgevics György</i>	218
Elemzés a vállalati statisztikában. — <i>Fábián Lajos és Kenyeres István</i>	227
A Statisztikai Szemle által hirdetett pályázat nyertesei	237
NEMZETKÖZI STATISZTIKA	238
ALBÁNIA. A Statisztikai Hivatal jelentése az 1951. évi népgazdasági terv teljesítéséről. — NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTARSASÁG. Az Állami Tervbizottság jelentése az 1951. évi népgazdasági terv teljesítéséről. — TÖRÖKORSZÁG. Gazdasági helyzet.	
STATISZTIKAI HÍRADÓ	245
A Központi Statisztikai Hivatal elnökének 11/122/1952 sz. utasítása az alapfokú statisztikai oklevél elnyeréséhez szükséges vizsga tárgyában.	
IRODALOM	247
Könyvismertetés	247
A. Ja. Bojarszkij és P. P. Suserin: Népeségstatisztika.	
Könyvszemle	251
Folyóiratszemle	252

UTANNYOMÁS CSAK A FORRÁS MEGJELÖLÉSÉVEL

СТАТИСТИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ

ЖУРНАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО СТАТИСТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

4-й год издания. № 3.

Март. 1952 г.

РЕДАКЦИЯ И ИЗДАТЕЛЬСТВО: БУДАПЕШТ, КЕЛЕТИ КАРОЛЬ-УЛ. 5. I. 1.

Редактор: ДЬЕРДЬ ПИКЛЕР

СОДЕРЖАНИЕ:

	Стр.		Стр.
Постановление Совета Народного Хозяйства № 67/7/1952 Н. Т. о плане статистической работы за 1952 г.	171	Анализ в статистике предприятий. — Д-р Йозеф Варга и Дьердь Георгиевич	218
О новых перспективах статистической работы. — Мод Аладарне	175	Анализ в статистике предприятий. — Лайош Фабянци Иштван Кеньереш	227
С проверкой выполнения плана за большую плановую дисциплину	189	Выиграющие в конкурсе журнала „Статистическое Обозрение“	237
Критика американской буржуазной статистики производительности труда. — В. Черменский	193	МЕЖДУНАРОДНАЯ СТАТИСТИКА	238
Статистическое изучение дисциплины труда. — Бела Пригли	204	СТАТИСТИЧЕСКИЕ ИЗВЕСТИЯ	245
Новый этап в развитии статистики бюджетов рабочих, служащих и колхозников. — С. Постников	210	КНИГИ И ЖУРНАЛЫ	247

Перепечатка разрешена только с указанием источника

REVUE STATISTIQUE

PÉRIODIQUE DE L'OFFICE CENTRAL DE STATISTIQUE

IVe ANNÉE, N° 3.

MARS 1952

REDACTION ET ADMINISTRATION: BUDAPEST II, KELETI KÁROLY-U. 5.

Rédacteur: GEORGES PIKLER

SOMMAIRE:

	Pages		Pages
Arrêté n° 67/7/1952 N. T. du Conseil hongrois d'Économie nationale concernant le plan de travaux statistiques pour 1952 — — — —	171	Une nouvelle ère dans l'évolution de la statistique ménagère des ouvriers, employés et paysans kolkhoziens. — S. Postnikov — — — —	210
Sur les perspectives nouvelles des travaux statistiques. — Mme Aladár Mód — — — —	175	Analyses dans la statistique des entreprises. — Dr Joseph Varga et Georges Georgevics — — — —	218
Avec le contrôle de l'exécution du Plan: pour une plus grande discipline en matière de planification —	189	Analyses dans la statistique des entreprises. — Louis Fábíán et Etienne Kenyeres — — — —	227
Critique de la statistique bourgeoise américaine sur la productivité du travail. — V. Tchermenskij —	193	Les gagnants des prix au concours ouvert par la „Revue Statistique“	237
La vérification statistique de la discipline en travail. — Béla Prigly	204	STATISTIQUE INTERNATIONALE	238
		ACTUALITES STATISTIQUES —	245
		LIVRES ET REVUES — — — —	247

LA REPRODUCTION DES ARTICLES N'EST AUTORISÉE QU'AVEC LA CITATION DE LA SOURCE

A NÉPGAZDASÁGI TANÁCS 67/7/1952 N. T. SZ. HATÁROZATA AZ 1952. ÉVI STATISZTIKAI MUNKATERVRŐL*

A Központi Statisztikai Hivatal az 1951. évi munkatervére vonatkozó 651/1950 N. T. sz. határozatot általában kielégítően végrehajtotta. Uj, eddig meg nem figyelt területet vont be a statisztikai megfigyelés körébe (egyéni gazdaságok országos összeírása, az önköltség és önkétségesökkenítés statisztikája, a legfontosabb anyagok felhasználásának és készleteinek megfigyelése stb.), a már megfigyelt területeken elmélyítette és kiszélesítette a statisztikai megfigyelés és vizsgálat körét. Ezenkívül eredményeket ért el a statisztikai fegyelem megszilárdítása, a bizonylati alátámasztás, a határidők csökkentése, a felesleges bürokratikus adatszolgáltatások korlátozása terén.

A statisztikai munka decentralizálásáról szóló 21/1951 N. T. sz. határozat végrehajtásának eredményeként a legtöbb minisztérium operatív és ellenőrző munkájában egyre inkább támaszkodik a statisztikára. Megszilárdult a minisztériumoknál a statisztikai fegyelem, általában csökkent a felesleges, a vállalatokat és a minisztériumokat egyaránt túlterhelő, bürokratikus statisztikák száma.

A határozatok végrehajtása terén az eredmények mellett *hiányosságok* is mutatkoznak. A Statisztikai Hivatal a statisztikai munka megjavítása érdekében hozott minisztertanácsi és népgazdasági tanácsi határozatok végrehajtását nem ellenőrizte kellőképpen, nem harcolt elég következetesen a statisztikai fegyelem megsértése és a statisztikai bürokrácia ellen. Nem került sor még eddig a statisztikai munka decentralizálására a Földművelésügyi Minisztériumnál, a Népművelési Minisztériumnál és a beruházási statisztika tekintetében. Az Egészségügyi és a Közoktatásügyi Minisztériumban pedig a decentralizálás csak formailag történt meg.

A legiőbb minisztériumban a statisztikusok még nem tekintik át munkaterületüket, egyes miniszterek nem biztosították eléggé az egyes főosztályoknál folyó statisztikai munka (pl. a beruházási statisztika, anyagstatisztika) ellenőrzését, a statisztikai fegyelem biztosítását, a határidők betartását, az adatszolgáltatások pontosságát, nem küszöbölték még ki a szakmai befolyásokat sem. Sokhelyütt nem megfelelő az érdemi, elemző munka. A minisztériumi jelentésekben gyakran szerepelnek minden bírálat nélkül a vállalatok magyarázkodó indokolásai.

* Rövidített közlemény.

A Népgazdasági Tanács a Statisztikai Hivatal és a minisztériumok statisztikai munkájának főbb irányvonalait 1952. évre a következőkben szabja meg:

1. Az 1952. évi statisztikai munkát a következőképpen kell kiterjeszteni, illetőleg elmélyíteni:

a) A Statisztikai Hivatal az 1951. évre vonatkozóan készítsen egységes népgazdasági mérleget, amely magában foglalja a munkaerő-, a társadalmi termékek termelésének és elosztásának, az állóalapok és a lakosság, valamint az állam bevételeinek és kiadásainak mérlegét.

b) Tovább kell fejleszteni a gyáripari önköltség és önköltségcsökkentés mérését, úgy, hogy az összehasonlítható árutermelés köre a gyáripar termelésének legalább 60%-ára terjedjen ki. Ki kell terjeszteni a termelési költségek vizsgálatát a népgazdaság egyéb területeire is. Dolgozzon ki a Statisztikai Hivatal az Építészügyi Minisztériummal egyetértésben megfelelő módszert az építési költségek elemzésére, az építőipari önköltségcsökkentés mérésére.

c) Ki kell dolgozni az állóalapok kihasználására vonatkozó mutatószámok rendszerét és ezen a módon is rá kell mutatni a beruházások terén elérhető megtakarítások lehetőségére.

d) Terjessze ki a Statisztikai Hivatal munkáját a műszaki fejlesztés statisztikai vizsgálatára, így főként az új technika bevezetése, a munkaigényes és nehéz munkák gépesítése, a berendezések kihasználása, kapacitása, változása, új gyártmányok termelésére vonatkozó adatok megfigyelésére.

e) Statisztikát kell bevezetni a termelés minőségének mérésére.

f) Az 1952. évi tervezésnek megfelelően be kell vezetni az egyes fontosabb területeken a normák statisztikai mérését. Így elsősorban a fontosabb nyers-, segéd- és üzemanyagok felhasználási normáit, továbbá a gépek kihasználásának normáit kell megfigyelni.

g) Meg kell szervezni az anyaggazdálkodás alá vont, illetőleg kiemelt fontosabb gyártmányok kiszállításának megfigyelését.

h) Tovább kell fejleszteni és ki kell terjeszteni a népgazdaság egészére a munkafegyelem alakulását jellemző adatok gyűjtését.

i) A munkások és alkalmazottak létszámára vonatkozó statisztikát ki kell terjeszteni olyan irányban, hogy alkalmas legyen a termelésben közvetlenül résztvevők és a nem-termelők létszámának vizsgálatára, hogy ilyen módon a létszámstatisztika alkalmas legyen a bürokrácia elleni harc támogatására.

j) Be kell vezetni a felújítások rendszeres statisztikai vizsgálatát.

k) A minisztériumok statisztikáját az eddiginél nagyobb mértékben kell szakosítani. Így elsősorban szélesebb körben kell megfigyelni a műszaki vonatkozású adatokat.

l) A Központi Statisztikai Hivatal a Pénzügyminisztériummal egyetértésben szervezze meg a pénzügyi statisztikát. A pénzügyi statisztika ter-

jedjen ki az állami bevételek — elsősorban az adók — és kiadások, a pénzforgalom és hitelforgalom, a devizaforgalom, a forgóeszközök forgási sebességének statisztikai vizsgálatára. A pénzügyi statisztika megszervezése nem vezethet általában a jelenlegi pénzügyi adatszolgáltatási rendszer bővítésére, hanem a Pénzügyminisztériumnál egyébként rendelkezésre álló teljesítési adatokat — újabb megterhelés nélkül — olyan rendszerben és csoportosításban kell összeállítani, hogy a pénzügyi mutatószámok a bevételek és kiadások népgazdasági ágankénti, társadalmi szektoronkénti megoszlását adják.

m) Meg kell szervezni az egységes állatvágási és állatforgalmi adatszolgáltatást.

n) A magángazdaságok baromfiállományának és a tejhozam megállapításának érdekében reprezentatív statisztikai felvételt kell végrehajtani.

o) A felesleges és kereszteződő szállítások mérvének megfigyelésére egységesen meg kell szervezni, illetőleg ki kell terjeszteni a vasúti és tehergépkocsiforgalom viszonylatok szerinti statisztikáját és a népgazdaság egészére vonatkozó áruáramlási statisztikát.

p) Meg kell szervezni a lakosság megyék közötti és kiemelt városok felé irányuló áramlásának, az ú. n. „belső vándorlásának” statisztikai megfigyelését. A belső vándorlások forgalmának vizsgálatát a bejelentési rendszerre kell építeni.

r) Tovább kell kifejleszteni az áralakulás — elsősorban a szabadpiaci és a felvásárlási árak alakulásának — vizsgálatát.

s) Meg kell szervezni a lakosság kórházon kívüli egészségügyi ellátása minőségének mutatószámainak (a megbetegedéseknek) megfigyelését.

2. A statisztikai munka minőségének emelése céljából az 1952. évben a következőket kell tenni:

a) A tervezésnél, valamint a számbavételnél alkalmazott 1949. évi változatlan árakat és a gyártmányjegyzékeket felül kell vizsgálni. A jelenlegi változatlan ár- és gyártmányjegyzék (az Egységes Árulista) rendszerének esetleg szükségessé váló átalakítására terjesszen a Központi Statisztikai Hivatal az Országos Tervhivatallal egyetértésben külön javaslatot a Népgazdasági Tanács elé. A javaslat terjedjen ki az új gyártmányok változatlan árai megállapításának rendjére. A Központi Statisztikai Hivatal fokozottan ellenőrizze a változatlan árak képzésének és alkalmazásának módját.

b) Országosan egységesíteni kell az egyes minisztériumoknál már bevezetett napi, ötnapi, tíznap, stb. gyorsjelentéseket.

c) Meg kell szervezni a statisztikai adatok területi feldolgozását oly módon, hogy egy-egy megye tervteljesítéséről, gazdasági, szociális és kulturális mutatóiról legalább negyedévenként összefoglaló jelentés készüljön.

d) A Központi Statisztikai Hivatal a Belügyminisztériummal egyetértésben indítsa meg a falusi tanácsok egységes, általános nyilvántartási rendszerének kiépítését. Az új egységes rendszer a jelenlegihez képest jelentősen egyszerűsítse, csökkentse és tegye célszerűbbé a falusi tanácsok nyilvántartási munkáját.

e) A minisztériumi statisztikai munka fokozottabb mértékben terjedjen ki az adatok gyűjtésén, összesítésén és továbbításán túlmenő elemző munkára. A minisztériumok statisztikusai a minisztérium egész működési területét áttekintve, vizsgálják az egyes vállalatok eredményeit, a termelés, az önköltség, az anyagfelhasználás, a beruházások stb. oldaláról is, és hívják fel a minisztériumok vezetőinek figyelmét a kimagasló eredményekre és a hiányosságokra, hogy így a statisztika a minisztériumokban valóban a vezetés és az ellenőrzés eszközévé váljék.

f) A minisztériumi statisztikai munka középpontjába kell állítani a vállalati adatszolgáltatásokat, a közbeeső összesítések helyességének, valódiságának ellenőrzését, ki kell küszöbölni az adatok elferdítésére való törekvéseket. Biztosítani kell minden statisztikai adatszolgáltatásnál és összesítésnél a szabályszerű bizonylati alátámasztást, a statisztikai utasítások végrehajtásának ellenőrzését. Ellenőrizni kell a minisztérium és az alája rendelt szervek, vállalatok minden területén a jóváhagyott statisztikai beszámolási rendszer megtartását; a kérdőívek és összesítések törvényességét, a határidők betartását.

Budapest, 1952 február 14.

A STATISZTIKAI MUNKA ÚJ PERSPEKTÍVÁIRÓL

Múlt év őszen statisztikai küldöttség járt a Szovjetunióban. Négy hétig tanulmányozhattuk közvetlenül a Szovjetunió adatgyűjtési és tájékoztatási rendszerét, a statisztikai szervezet kapcsolatát a különböző elvi és operatív irányítószervekkel.

A Szovjetunióbeli tapasztalatok hazai gondos feldolgozása és kiértékelése alapján a Minisztertanács 2021/6/1952 szám alatt ez év februárjában határozatot hozott, mely újonnan körvonalazta a Statisztikai Hivatal munkakörét, valamint az országban folyó statisztikai munka feladatait általában. Ez a minisztertanácsi határozat döntő fordulatot jelent a statisztika területén. Szélesebb távlatokat nyit a Ssatisztikai Hivatal munkája előtt, szorosabbra fűzi a kapcsolatot a statisztikai és irányító munka között és megadja a lehetőségeit, hogy a statisztikai munka magasabb színvonalon a vezetésnek egyre inkább nélkülözhetetlen eszköze legyen és így hozzájáruljon a vezetés színvonalának emeléséhez.

Ahhoz, hogy a Minisztertanácsi Határozatot helyesen értékelhessük, fejlődésében kell látnunk az eddigi statisztikai munkát.

I.

Magyarországon a szocialista statisztika alapjainak lerakása, a burzsoáziától örökölt statisztikai szervezet átalakítása igen későn, 1948 őszen vette kezdetét. Ebben az időben, a hároméves terv második évében, tulajdonképpen már régen szükség lett volna jó statisztikai munkára. Miután az akkori statisztikai hivatal az új szükségleteknek megfelelni nem tudott, a gazdasági tárcák, elsősorban az iparügyi minisztérium, maga építette ki saját területén a statisztikai szolgálatot. Nemcsak a minisztérium, hanem az egyes főosztályok, igazgatóságok, sőt nagyvállalatok is külön-külön, sokszorosított, egyre terjedelmesebbé váló kiadványokban számoltak be eredményeikről. Ez a statisztika, amely akkor egyedül tudott valamit is mondani arról, hogy az ipar termelése hogy alakul, feltétlenül nagyon hasznos volt. De a követelmények mögött elmaradt, többek között azért, mert a szükséges objektivitást nélkülözte.

Az operatív szervek, melyek e statisztikán keresztül maguk mondtak ítéletet saját munkájuk felett, nem mindig törekedtek a valóságot a maga teljességében — eredményeik és hiányosságaik valóságos arányában — szemléltetni.

Amikor 1948-ban sor került a Statisztikai Hivatal újjászervezésére, első feladat volt, hogy a statisztikát — a rendszer egységesítése és nem utolsósorban a megfelelő hitelességű adatok biztosítása érdekében — centralizáljuk.

Egyes minisztériumok annakidején azt bizonygatták, hogy a Statisztikai Hivatal — mert nincs kellő szakismerete — nem lesz képes használható statisztikát készíteni. A Központi Statisztikai Hivatal azonban, mely annakidején csakugyan kevés szakismerettel rendelkezett, csakhamar mégis többé-kevésbé megfelelő statisztikát készített, mert a szükséges szakismeret elsajátítása mellett rendelkezett egy másik előfeltétellel is, a teljes elfogulatlansággal. A KSH igen gyakran más eredményt mutatott ki, mint az operatív szervek kiadványai. A minisztériumoknak a Statisztikai Hivaltól eltérő eredményei legtöbbször a minisztérium javára ütöttek ki: a termelés magasabbnak, a munkabér alacsonyabbnak, a termelékenység magasabbnak mutatkozott, mint a Statisztikai Hivatal jelentéseiben. Az eltérések — s főleg a számonkérések — nyomán nagy viták kerekedtek, a közös vizsgálatok azonban többségükben a Statisztikai Hivatal adatait igazolták. Azt jelenti-e ez, hogy az operatív szervek hamis adatokkal jelentettek, meg akarták téveszteni jelentéseikben a kormányt és a pártot? Természetesen nem egyszerűen az történt, hogy a jelentésekben kétszer kettő helyett ötöt írtak be, hanem az történt, hogy egyrészt már a kérdéseket is úgy tették fel, hogy válaszként a kétszer kettőre öt érkezék vissza, de — ami még gyakoribb volt, — négynek is, ötnék is lehessen értelmezni. Így pl. előfordult, hogy egyébként kész, de még nem festett mozdonyt beszámítottak a termelési értékbe. A Központi Statisztikai Hivatal ezt nem fogadta el (a későbbiekben bebizonyosodott, hogy festés után a már egyszer késznek jelentett mozdonyokat újra készárúként jelentették). Előfordult, hogy kaparószalagokat, amelyek „késznek” voltak, csak éppen a gumiszalag hiányzott róluk, a vállalat jelentett, a Központi Statisztikai Hivatal nem fogadott el. A példákat hosszan lehetne sorolni. Világos, hogy csak az tekinthető késznek, ami a népgazdaság számára használható állapotban van. Miután bebizonyosodott, hogy a Statisztikai Hivatal adatai többnyire helytállóak és ezekre a vezetés támaszkodhat, a Népgazdasági Tanács 1949 júliusában úgy határozott, hogy az „egyes gazdasági minisztériumok (főosztályok, iparigazgatóságok, ipari központok és nagyobb üzemek) sokszorosított statisztikai közleményeinek kiadását meg kell szüntetni”. A Központi Statisztikai Hivatal tulajdonképpen csak ezzel nyert polgárjogot saját feladatának teljesítésére — rajta állt, hogy adatszolgáltatását egyre javítva, mindinkább kiérdemelje a minisztertanácsi határozatban kifejezésre jutott bizalmat.

Az a folyamat, — nyugodtan mondhatjuk: harc — mely az ipar területén végbement az adatok hitelességének biztosításáért, a népgazdaság minden területén előbb vagy utóbb, hosszabb vagy rövidebb idő alatt lezajlott és a kérdés eldőlt minden területen fordulópontot jelentett. Legkésőbb, s legnehezebben a mezőgazdaság területén ment végbe ez a folyamat, ami a terület jellegével függ össze. Amíg ugyanis az ipar területén támadt viták — kisebb-nagyobb nyomozás árán — bizonylatok, nyilvántartások, könyvelési adatok, bérlajstromok segítségével végül is egyértelműen, objektíven eldönthetőek voltak, addig ez a mezőgazdaság területén nem valósítható meg. Az operatív szervek adatai itt ugyanis nem bizonylatokon nyugvó,

hanem tájékoztató jelentéseken — pl. egy-egy községnek, járásnak vagy megyének a jelentésén — alapszanak, ami tulajdonképpen nem más, mint globális tapasztalat, vélekedés és igen sokszor óhaj. Ha pl. egy megyében körülbelül ezer számlálóbiztos közbenjöttével megállapított állatállománnyal szemben a megye gazdája — a tanács végrehajtóbizottsága — kijelenti, hogy márpedig az ő megyéjében nem annyi a tehenek száma, hanem mondjuk 5%-kal kevesebb (így kevesebb a beadandó tej), akkor ezt nehéz „kivizsgálni”. Ugyanígy áll a helyzet, ha pl. másfélmillió gazdálkodó meghallgatása, többtízezer ellenőrző szűrőpróba alapján a Központi Statisztikai Hivatal megállapítja, hogy valamelyik megye őszi vetési tervét 93%-ra teljesítette, s ezzel szemben a megyei végrehajtóbizottság elnöke kijelenti, hogy de bizony az ő megyéje a tervet 105%-ra teljesítette. A mezőgazdaság területén, ahol nem adat áll szemben adattal, nyilvántartást nyilvántartással, hanem statisztika áll szemben becsléssel, az igazság megállapítása sokkal közvetetettebb és hosszabb ideig tart. A vetési adatok helyességét a cséplési adatok bizonyítják, a terméseredményekét a beadás eredményei támasztják alá. Ma már bizonyos eredményeket értünk el ezen a területen is, de még nem beszélhetünk a kérdés teljes likvidálásáról.

Ha azt is harc árán értük el, hogy elismerjék, hogy az adatok szolgáltatása a Statisztikai Hivatal feladata, természetesen harcba került, hogy képesek legyünk munkánkat fokozatosan javítani.

A harcba nem valami előre megfogalmazott elvi álláspont alapján indulunk; hanem a körülmények vezettek el az egyes harci kérdésekhez. Ha a Nép-gazdasági Tanács határozata az önálló statisztikai *kiadványokat* be is tiltotta, a „belső használatra” szolgáló *adatkérések* burjánoztak. Tervgazdaságunk kezdetén a számtalan új igazgatási szerv „mindent” tudni akart, mindent megkérdezett. A Statisztikai Szemle korábbi számaiból ismeretes, hogy pl. egy építőipari tervezőintézet több mint félszáz pontot tartalmazó kérdőív segítségével közvéleménykutatás révén akart meggyőződni arról, hogy a dolgozók egyedül vagy többedmagukkal, hálószobában vagy hálófülkében szeretnek-e aludni, hogy loggián vagy terrazon kívánják-e kipihenni a munka fáradalmait, s eszerint kívánta kialakítani a típuslakás tervét; hogy voltak olyanok, akik az eperfákat akarták megszámolni, megjelölve „pontos helyüket”; hogy voltak, akik az egérkár elleni védekezés örve alatt az egérlyukak számára voltak kíváncsiak és azt is meg akarták figyelteni, hogy mikor van az egérlyukak körül a legnagyobb mozgás, dében-e vagy este. De nem ezek voltak a legveszélyesebbek; nevetséges, felesleges voltuk túlságosan nyilvánvaló volt. Komoly kárt okozott azonban, hogy fontos és tényleg szükséges kérdéseket egy-egy vállalattól, községtől nemcsak a Központi Statisztikai Hivatal, hanem — esetleg kicsit másképp, kicsit máskor — rajta kívül még ketten-hárman is megkérdezték és a statisztikusokat, vállalatokat, községeket és megyéket párhuzamos, felesleges, bürokratikus adatkérések tömegével árasztották el. Saját tapasztalatunk tanított meg bennünket arra, hogyan jelentkezik a bürokrácia a statisztika területén: a maximálista, túlméretezett, felesleges statisztikai adatgyűjtések képében. Saját tapasztalatunk tanított meg arra, hogy a statisztikai bürokrácia semmivel sem kevésbé káros, mintha bármilyen más területen jelentkezik: megöli az iniciatívát, lélektelenné teszi a munkát, korlátozza az intézkedést, mert értelmetlen adathalmazázzá változtatja azt az anyagot, amely helyesen kezelve és jól kiértékelve, drámai tömörséggel képes feltárni a legfontosabb folyamatokat, jelen-

ségeket. Saját tapasztalatunk tanított meg arra, hogy az értelmetlen kérdések nemcsak azt eredményezik, hogy magára a kontármódra elkészített kérdőívre érkezik megbízhatatlan válasz, hanem — mert túlterhel, mert általában diszkreditálja a statisztikát, mert megosztja a figyelmet — a fontos és szükséges adatgyűjtések hitelét is rontja.

A Statisztikai Hivatal — úgyszólván egyidejűleg azzal, hogy elfoglalta a terepet és saját feladataként hozzákezdett a szocialista statisztika alapjainak lerakásához, — tüzet nyitott a kontárstatisztikák, a túlméretezett, értelmetlen, összesíthetetlen bürokratikus statisztikák ellen. Csak később, amikor sorozatosan lefordítottuk a szovjet szakirodalom elérhető műveit, vált ismeretessé előttünk, hogy ez a harc, ahogy a szovjet irodalom nevezi: a „vadstatisztikák” elleni harc, a szocialista statisztika kiépítésének nélkülözhetetlen velejárója. Természetes út vezetett innen ahhoz a kívánsághoz, hogy adatgyűjtést csak a Statisztikai Hivatal engedélyével lehessen elrendelni, az adatok megbízhatóságáért folytatott harc pedig felvetette a bizonylati alátámasztás, az adatszolgáltatás összefüggő rendszerének kérdését.

Mindez helyes irányba vitte a statisztikai munka fejlődését. A Nép-gazdasági Tanács egy sor határozatban rendkívüli segítséget nyújtott a munka megjavításához. 1950. tavaszán a „vállalati statisztikai adatszolgáltatás bürokratikus kinövésének megszüntetéséről” szóló határozat intézkedik a főleges adatkérések megszüntetéséről, az adatgyűjtések elrendelésére jogosultak körének szűkítéséről. Ezenkívül három következő, a Statisztikai Hivatalra vonatkozó NT határozat foglalkozik az adatgyűjtések egyszerűsítésének, a párhuzamos statisztikák megszüntetésének, az adatkérések engedélyezésének kérdésével, lépésről-lépésre jobban érvényrejuttatva az előbbieken körvonalazott alapelveket.

De amíg ezen a területen — ha munkánk fogyatékosága miatt nem is elég gyorsan és elég szélesen — kétségtelenül haladtunk előre, észre kellett vennünk, hogy a meglévő keretek más vonatkozásban bizonyulnak szűknek és a statisztikai munka továbbfejlesztése új kérdést vet föl.

Két évvel korábban a fejlődés előfeltétele a statisztikai munka teljes centralizációja volt. Három év múltán ez a centralizáció a fejlődés fékjévé vált. Amíg a KSH adatszolgáltatásának megjavításával párhuzamosan — amilyen arányban lehetett belőle olvasni, s lehetett rá támaszkodni — a statisztika a legfelső szervek munkájának fokozatosan segítő eszközévé vált, addig a vállalatok, irányító szervek, minisztériumok, járások és megyék — és ez a Statisztikai Hivatal munkájának fogyatékosága volt — a statisztikát — mint szükséges rosszat — legjobb esetben elkészítették. Nem maguknak készítették. Nem érezték sajátjuknak, nem harcoltak megjavításáért és ami fő: nem használták a vezetésben, nem hoztak ennek alapján intézkedéseket.

A feladat világos volt: a statisztikát közelebb kell vinni az élethez, a termeléshez, a termelés irányításához. A KSH előterjesztésére az NT ennek érdekében 1951. januárjában körvonalazta a statisztikai munka decentralizálásának alapelveit, aminek alapján előbb a különböző ipari, majd kereskedelmi és végül az Egészségügyi és Közoktatásügyi minisztériumban sor került a NT határozatának végrehajtására. Ennek lényege az volt, hogy többé nem a KSH-hoz érkeztek be a statisztikai adatok és az tájékoztatta a minisztériumokat és egyéb operatív szerveket, hanem a statisztikai adatok a vállalatoktól és egyéb adatszolgáltatóktól, kórházaktól,

iskoláktól, kereskedelmi vállalatoktól, azok közvetlen irányító szerveihez jutottak be, mely az adatokat feldolgozva, piramisszerűen összesítve juttatta el saját legfelső szervéhez, a minisztériumhoz. Többé nem a Hivatal tájékoztatta a minisztériumokat, hanem fordítva, a Hivatal a minisztériumoktól kapta az összesített adatokat. A végrehajtás igen különböző volt, — egyes minisztériumokban a decentralizáció formálisan megtörtént ugyan, de lényegét illetően a multhoz képest változás nem történt, más helyeken megindult a minisztériumok önálló statisztikai munkájának kiépítése.

Mit jelentett ez a módszer? Számtalan vitathatatlán előnye mellett kétségtelenül azt is, hogy — bizonyos vonatkozásban — ha sokkal fejlettebb körülmények között is — visszatértünk a két évvel ezelőtti állapotokhoz, amikor a minisztériumok szolgáltattak adatot sajátmagukról. A KSH bizonyos mértékig birtokon kívül került: mialatt ő volt felelős a párt és kormány tájékoztatásáért, ki volt szolgáltatva a minisztériumoknak, hogy azok mikor és főleg milyen adatokat adnak neki. A torzítás, ferdtetés ugyan — a nagyobb statisztikai fegyelem, a szélesebb ellenőrzés következtében — sokkal kisebb körre szűkült, de intézményesen kizárva nem volt.

II.

Mintegy félévvel a decentralizálás elkezdése utáni időre esik a moszkvai tanulmányút. A kintj tapasztalatok nyomán felismertük, hogy bár fontos és lényeges területekre összpontosítottuk harcunkat, bár fejlődésünk helyes irányban haladt, munkánknek alapvető hiányossága volt, hogy az egyes problémákat külön-külön próbáltuk megoldani. Nem ismertük föl, hogy valamennyi főproblémánk, s ezzel fő harcú területeink, milyen elválaszthatatlan kapcsolatban állnak egymással. Nem ismertük föl, hogy az egyes területeken csak úgy tudunk sikert elérni, ha valamennyi területen összefüggő rendszerben állítjuk föl a követelményeket, összefüggően tűzzük ki a problémák megoldását.

Mi volt a szovjet tapasztalatok lényege?

A Statisztikai Hivatal csak a legfelső vezetést tájékoztatja.

A Statisztikai Hivatal a statisztika elfogulatlanságának biztosítása érdekében egyedül neki alárendelt, az egész országra kiterjedő, rendkívül széleskörű független saját hálózattal rendelkezik.

Minden operatív szerv saját statisztikai apparátussal rendelkezik, saját maga látja el magát statisztikai adatokkal. Sajátmagáról másnak adatot nem szolgáltathat.

A Statisztikai Hivatal a saját tájékoztatásához szükséges legfontosabb adatokat az operatív szervek adatgyűjtésével párhuzamosan, saját független hálózatán keresztül gyűjti be. A minisztériumok saját adatgyűjtéseik eredményét egyeztetni tartoznak a Hivatal párhuzamos adatgyűjtésével; ez a minisztériumi adatok globális ellenőrzésének biztos módszere.

A statisztikai adatgyűjtések egységes rendszerének kialakításáért a Hivatal felelős; a beszámolási rendszert — minden egyes kérdőívet, valamint az összesítés, feldolgozás rendszerét — a Hivatal javaslatára a Minisztertanács hagyja jóvá.

Ezek mellett feladata a Statisztikai Hivatalnak a statisztikai munka ellenőrzése nemcsak saját adatgyűjtésére vonatkozólag, hanem országos viszonylatban mindenütt, beleértve tehát a szakágazati, területi igazgatási

szervek vonalán futó egész statisztikai munkát és feladata végül — de nem utolsósorban, — a statisztikai oktatás irányítása és ellenőrzése.

E tanulmányút során világossá vált, hogy a Szovjetunió évi edes tapasztalatok és harcok tüzeiben kialakult statisztikai rendszere milyen vaslogikát képvisel, milyen magas szintézisbe foglalja az egész kérdést. A szovjet rendszerben az egyes alappillérek kölcsönösen alátámasztják, biztosítják egymást.

Az operatív szervekre decentralizált statisztika biztosítja, hogy a minisztériumok foglalkozzanak a statisztikával és használják azt, — ugyanakkor a párhuzamos adatszolgáltatás megvéd attól, hogy magukról a valóságnál kedvezőbb képet festhessenek;

a beszámolójelentések engedélyezésének rendkívül szigorú, zárt rendszere intézményes biztosíték a „vadstatisztikák” ellen. Az összesítések rendje biztosítékot nyújt arra is, hogy az operatív szervek saját felső szerveik felé teljességében számoljanak be a helyzetről, s ne választhassák ki csak a kedvezőbb képet nyújtó összefüggéseket.

A beszámolójelentés biztos alapot ad az intézményes ellenőrzés számára és végül

az oktatás központi irányítása biztosítja az igen magas követelményeket támaztó munka megfelelő kádertüükségletét.

Most értettük csak meg, hogy a centralizált-decentralizált statisztika kérdésében a szintézis a decentralizálással párhuzamosan futó saját statisztika,

most értettük csak meg, hogy mindaddig hiába harcolunk az egyes partikuláris befolyások érvényesülése ellen, amíg nem rendezünk mindenfajta partikuláris érdektől ment független hálózzattal,

most értettük csak meg, hogy egyedül a munkamegosztás, a párhuzamos adatgyűjtés biztosítja a helyes mértéktartást.

A Minisztertanács rendelete a szovjet rendszer alapgondolatát, összefüggő egységes felépítését töretlenül átveszi, csupán arról gondoskodik, hogy az új rendszer bevezetése ne okozzon zökkenőket, ne történjék elhamarkodva, ugrásszerűen, hanem idő és mód nyíljék a szükséges intézkedések meghozatalára. Ezért a feladatok átvételét, elosztását az apparátusok kiépítésével párhuzamosan, ha kell hosszabb időben, szabja meg.

A minisztertanácsi határozat lehetőséget nyújt arra, hogy a statisztikai munkát perspektívában nálunk is olyan fokra emeljük, mint a Szovjetunióban.

Mit jelent ez a lehetőség a statisztikai munka különböző területein? Milyen feladatok megoldását követeli, milyen távlatokat nyit meg?

III.

A Statisztikai Hivatal számára a Minisztertanács rendelete az új feladatok egész sorát és szélesebb perspektívát jelent.

Az új helyzet egyik kulcskérdése a minden partikuláris befolyástól ment független statisztikai helyi hálózzat kiépítése, ami egyik legnehezebb, de egyben leghálásabb feladat is. A központban dolgozó mai statisztikusok úgyszólván együtt nőttek a feladatokkal. A Statisztikai Hivatal átszervezését követően igen nagy számban kerültek be új dolgozók az apparátusba, akik a munkával együtt fejlődtek; a munka vetette fel a problémákat, a

munka alakította harcainkat, s a munka során kellett túlnyomó többségüknek elsajátítaniuk a statisztikai szaktudást is. A közös munka, a közös harc, kialakította a statisztikai szemlélet egységét, kialakította a legfontosabbat: a statisztikusok törekvését a valóság feltárására. A feladat most, hogy ugyanezt a szellemet, ugyanezt a magatartást mintegy 200 helyen teremtsük meg, a legkülönbözőbb területekről érkező új munkatársakat hassuk át vele, talán jórészt olyanokat, akik eddig az operatív statisztika vonalán dolgozva, akarva-akaratlanul éppen az ellenkezővel — a statisztikai adatok lehető „tetszetős” csoportosításának vágyával — voltak eltelve. Egy széles apparátust, melyre az egész ország statisztikai munkájának ellenőrzése, végső fokon megbízhatóságának felelőssége nehezedik, egyszerre kell megantánunk a helyes szemléletre és sok esetben az alapismeretekre. Rendkívül jól megszervezett kádermunka, oktatómunka vár a Hivatalra, amely csak akkor vezethet eredményre, ha a független helyi hálózat a legszorosabb kapcsolatban dolgozik a központtal, ha a központ mielőbb komoly feladatokkal bízza meg a hálózatot, s ha szorosan ellenőrzi a kiadott feladat elvégzését. Ez természetesen nem lehet egytlen „felügyeleti” osztály feladata, hanem minden egyes ágazati osztály saját munkaterületén külön-külön kell, hogy nevelje, fejlessze a hálózatban dolgozó munkatársait, s minden erővel arra törekedjék, hogy minél előbb egységbe kovácsolja, megfelelő szemlélettel hassa át a statisztikai dolgozók megnövekedett táborát.

Amilyen mértékben sikerül gyorsan és jól megoldani ezt a feladatot, olyan mértékben fog növekedni a párhuzamos adatszolgáltatás megbízhatósága. Ettől függ az ellenőrzés szélessége és mélysége, a helyi problémák ismerete, s a statisztika helyi alkalmazásának sokoldalúsága.

Másik súlyponti feladat az ellenőrzés megoldása. Az ellenőrzés volt a Hivatal eddigi munkájának leggyengébb pontja. Az eddigiekben az adatok érdemi, logikai ellenőrzése, a legvastagabb kérdések leleplezése is igen jelentős eredményeket adott. De ez távolról sem elég. Ha ellenőrzésünket olyan módszeressé, szervezetté, mindenütt jelenvalóvá fejlesztjük, mint ahogy azt az új feladat, a statisztikai munka országos átfogása megköveteli, adatszolgáltatásunk részletekben is pontossága ugrásszerűen emelkedni fog, amire annál nagyobb szükség lesz, minél jobban fejlődik tervezettségünk, minél feszítettebb lesz tervezésünk.

A kezdeti időkben minden figyelmünket a tulajdonképpeni adatgyűjtés és adatszolgáltatás kötötte le. Most, hogy ez a feladatunk kisebb körre, csak a legfontosabb adatok körére szűkült, minden lehetőségünk megvan rá, hogy az adatgyűjtés ellenőrzése egyre inkább váljék magának az adatgyűjtésnek integráns részévé. Az új rendszerben, amikor a statisztikai munka az üzemektől kezdve föl egészen a minisztériumokig egységes rendszerbe lesz foglalva, az ellenőrzés nemcsak mennyiségileg, hanem a nagyobb összefüggéseken keresztül minőségében is ugrásszerűen emelkedni fog. Az új rendszer keretében a helyi szervek állandó és széleskörű egyéni ellenőrzési apró munkája mellett lehetővé válik szervezett átfogó ellenőrzések lebonyolítása is: egyrészt vertikálisan egy-egy népgazdasági ágban, az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem egy-egy szűkebb területén, az adatszolgáltatás folyamatainak, összefüggésének, az egyes láncszemek helyes egymásbakapcsolódásának vizsgálata a legalsó egységtől föl a legfelső irányító szervig, másrészt horizontálisan egy-egy kérdésnek, mint pl. anyagnormák, teljesítményszázalékok, munkabérek, termelékenység stb.

statisztikájának ellenőrzése. Ilyen átfogó ellenőrzést eddig nem végeztünk, legfeljebb szórványosan, a pillanatnyi szükségletnek megfelelően. De a tapasztalatokat nem általánosítottuk, nem építettük ki az ellenőrzés elvi alapjait, rendszerét és módszertanát. Nem kétséges, hogy az egyszerű statisztikai munkánál nagyobb szakudást, nagyobb áttekintést, magasabb műveltséget kívánó feladat végrehajtása nem lesz egyszerű. De ha megoldjuk, a valóság jobb megismerése a tartalékok feltárásával komoly nyereséget fog jelenteni népgazdaságunk számára, ugyanakkor gazdagodást, fejlődést a statisztikai dolgozók számára.

Az ellenőrzési munka kiszélesítése és megjavítása szorosan kapcsolódik a minisztertanácsi rendeletben foglalt új feladataink másik legfontosabbjához: a beszámolójelentés rendszerének kiépítéséhez. A beszámolójelentések rendszerének kiépítése nemcsak a kontárstatisztika elleni harcunkban hatásos fegyver, hanem legalább ugyanilyen jelentős a statisztikai ellenőrzés terén is. Egyrészt, mert az egységes rendszer keretében a kérdőívek zárt rendje és egysége természetesen megkönnyíti a helyi ellenőrzést, az ellenőrzés eredményeinek összevetését, másrészt az egységes beszámolórendszer nemcsak a kérdőíveket, hanem az irányító szervek különböző lépcsőfokain készíthető összesítések, jelentések rendjét is felöleli és ezzel kényszerítő erővel előírja az összes szükséges összefüggések feltárását, kizárja annak lehetőségét, hogy egy-egy üzem, termelő egység vagy bármily más elsődleges adatszolgáltató intézmény, vagy irányító szerv, a maga munkájáról — a jó képet mutató összefüggések kimutatása és a kevésbé tetszetősek elhanyagolása révén — félig igaz, és ezzel teljességében nem igaz képet adhasson. Az ellenőrzés átfogó voltának, a következtetések helyességének biztosítója a beszámolójelentések rendszere. Az ellenőrzésnek éppen ezért is nemcsak a szolgáltatott adatok helyességére és teljességére, hanem magának a beszámolójelentés rendszerének betartására is ki kell terjednie.

A beszámolójelentések rendszerének kiépítése nem kis feladat. Lényegében ugyanaz történik itt is, mint az eddig érintett területeken: olyan munkáról van szó, amelyet részleteiben már végeztünk, de amely most a teljesség, a mennyiségváltozás révén minőségi változáson fog keresztül menni. A Statisztikai Hivatalt a Népgazdasági Tanács korábbi határozatai nyomán eddig is engedélyezte a különböző adatgyűjtéseket s ennek során módja volt hozzászólni az egyes kérdőívekhez, adatgyűjtésekhez, de sohasem tekintette át egységében és összefüggésében egy-egy terület egész adatszolgáltatási rendszerét. A beszámolójelentések rendszerének kiépítése megköveteli, hogy a népgazdaság összes területein az illető terület operatív irányító szervével együtt közösen áttekintsük, felmérjük az egész statisztikai szükségletet, összefüggő, egymásbaillő rendszerbe foglaljuk a napi, heti, dekadjelentéseket, a havi, negyedévi és éves adatgyűjtéseket. Maga az a kényszer, hogy hosszabb időre előre kell áttekintelnünk és megterveznünk egy-egy terület egész munkáját, nagy szervező és koordináló erő; automatikusan csökkenti a „pillanatnyi szükséglet” nyomán jelentkező, legtöbbször párhuzamos statisztikai adatgyűjtések számát. A rendszer kiépítése egyrészt azért jelent nagy feladatot, mert komoly elmélyedést, a terület megfelelő ismeretét követeli meg. Csak így érhető el az adatgyűjtések helyes mértéke, hogy ne kérjünk többet a leheténél, ugyanakkor minden valóban szükséges adatot biztosítsunk. Másrészt azért is nagy feladat, mert a beszámó-

molójelentés rendszerét úgy kell felépíteni, hogy az a szükségletek időre történő kielégítése mellett biztosítsa a statisztikai munka időbeli arányos elosztását, a terhelés egyenletesebbé tételét. Mind a vállalat, mind az operatív irányító szervek és a független statisztikai hálózat számára ez az előfeltétele annak, hogy a statisztikusok hivatásuknak megfelelően dolgozhassanak, ne egyszerű számgyárosok és adápostázók legyenek, hanem legyen megfelelő idejük egyes adatgyűjtések eredményeinek elemzésére, kiértékelésére.

Utolsónak hagytuk — de távolról sem jelentősége sorrendjében — az oktatás terén beállott új helyzetet. A Minisztertanács rendelete az egész rendszer természetesen folytatásaképpen az országban folyó egész statisztikusképzés irányítását a KSH-ra bízta. Világos, hogy a jó statisztikához megfelelően képzett statisztikusokra van szükség.

A KSH eddig is foglalkozott a statisztikusok oktatásával. Az ipar, kereskedelem és a közlekedés területén eddig közel 1900-an tették le a statisztikai vizsgát. Ezenkívül most folyik a Statisztikai Hivatal harmadik iskolája, amelyen részben üzemekből kiemelt munkásokból, részben iskolát most végzett fiatalokból, vagy eddig is statisztikával foglalkozókból a központ középkádereit egészítettük ki. Ez a munka azonban csak töredéke annak, amit el kell látnunk: egyrészt emelnünk kell saját iskolánk színvonalát (már az új rendszer követelményeinek megfelelően alakult át iskolánk, az első menetben 6 hónapostól 8 hónapossá), másrészt gondoskodnunk kell nemcsak a magunk, hanem az ország egész statisztikus káder-utánpótlásáról. Ez a szükséglet nem lesz kicsi. Gerő elvtárs kongresszusi beszédében, amikor arról szólt, hogy az országnak milyen nagy számban lesz szüksége a legkülönbözőbb szakemberekre, megemlékezett a statisztikus-szükségletről is. Ez valóban tömegmértű, ha csak a több ezer termelőszövetkezetre, a mezőgazdaság állami üzemekre gondolunk, ahol ma még egyáltalán nincs statisztikus. Csak egy fokkal jobb a helyzet a népgazdaság más területein, ahol — ha kell, — általában van statisztikus, csak éppen képzettsége nem felel meg, az egyre növekvő feladatoknak.

A Statisztikai Hivatal a nagymértvű statisztikusképzés érdekében egyrészt elmélyíti, másrészt kiszélesíti a statisztikai vizsgák rendszerét. Irányító szervek, bizonyos kiemelt kategóriák számára magasabb igényű felsőfokú vizsgát rendszeresít, és ahol eddig még nem volt bevezetve a vizsgáztatás, ott most fokozatosan bevezetésre kerül.)

A mai statisztikai munkát végzők tudásának gyarapítása azonban csak egyik feladat. A képzést rendszeres iskolai oktatás keretében, mint életpályára való felkészülést, ki kell terjeszteni. A Minisztertanács rendelete nyomán 3 közgazdasági középiskolát statisztikusképzés céljaira kell átadni. E statisztikai középiskolák mellett egy sor más középiskolában is tanítanak statisztikát, a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi közgazdasági technikumokban, stb. A Minisztertanács rendelete nyomán, amely intézményesen a Statisztikai Hivatalt teszi felelőssé az egész statisztikai oktatásért, feltétlenül meg kell javítanunk ezen a területen is munkánkat. Azokon a területeken, ahol az oktatás közvetlenül irányításunk alatt áll, saját iskolánkban, sikerült megkedveltetni a statisztikát és onnan általában lelkes, harcos, munkájukat szerető statisztikusok kerültek ki. Sajnos, a középiskolák területéről ugyanez még nem mondható el. Jelenleg a legtöbb közgazdasági középiskolában a statisztika az a tantárgy, amit a tanárok és a diákok leg-

kevésbé szeretnek. Világos, hogy a statisztika, az épülő szocializmus e nélkülözhetetlen fegyvere, melyet Lenin oly mesterien alkalmazott — csak azért nem kedveit a tanárok és gyermekek előtt, mert az élettől, az eleven gyakorlatról, politikai tartalmától elválasztva tanítják. Ezen a helyzeten változtatni nem lesz könnyű, elsősorban azért, mert ehhez a tanárokat, nem ritkán más területeken több évtizedes multa visszatekintő tanárokat kell megnyernünk. Feladatunk, hogy jó tankönyveket írjunk, kidolgozzuk a statisztika iskolai tanításának módszertanát és nem utolsósorban a statisztika propagandáját. Az oktatás terén elért minden sikerünk többszörösen megtérül, hisz mint minden területre, erre is vonatkozik: „Minden a káderektől függ“. A kádereket pedig hosszú és gondos munkával neveini, és nem utolsósorban oktatni kell.

IV.

A minisztériumok számára nem kevésbé lényeges változást jelent a statisztika új rendszere, az új munkamegosztás. A minisztériumok — és ezzel együtt az összes alájuk tartozó operatív irányító szervek — ezzel a rendelettel válnak tulajdonképpen gazdáivá saját területüknek. A centralizáció elsorvasztotta az operatív szervek statisztikai felelősségét, statisztikai munkáját, a régi alapokon végrehajtott decentralizáció pedig csak félig javított ezen a helyzeten. Döntő változást a minisztériumok számára a minisztertanácsnak az a rendelkezése jelent, hogy a minisztériumoknak egyedül kell gondoskodniuk saját statisztikai szükségleteik kielégítéséről, a KSH nem ad a minisztériumoknak adatokat, nem készít számukra tájékoztatót. Miután az eddig végrehajtott decentralizáció során is, mivel nem volt párhuzamos adatgyűjtés, az adatok a minisztériumhoz futottak be, joggal merülhet fel a kérdés, hogy mi ezen az újszerű? Hiszen a minisztériumok már most is adtak és nem kaptak adatokat. Ez valóban így is van. De a minisztériumok egyrésze most is és a közelmúltban megkülönböztet a Statisztikai Hivatal tájékoztatóira támaszkodott. A minisztériumok egy része közel egy évvel a decentralizáció megindulása után még nem készített a vezetés követelményeinek megfelelő tájékoztatót. Ilyen körülmények között távolról sem csak arról van szó, hogy bizonyos munkamenynységet a minisztérium egyszerűen átvesz a Statisztikai Hivataltól, hanem sokkal többről. Ahhoz ugyanis, hogy a minisztériumok legyenek a gazdái saját statisztikai munkájuknak, szükséges az is, hogy a minisztériumok törekedjenek, — mert az általuk készített jelentések nem a felső vezetés, hanem saját tájékoztatásukra készül, — a legszigorúbb objektivitásra.

Az új rendszerben a minisztériumok többé nem másnak fognak magukról képet adni, hanem magukról kell tiszta képet nyerniök. Annál inkább szükség van erre, mert jól tudják, hogy a Statisztikai Hivatal amúgyis tiszta képet ad róluk a legfelső párt- és kormányzervek felé, s elemi érdekük, hogy ne meglepetésként érje őket egy-egy hiányosság, rendszerint nagyon gyorsan bekövetkező számonkérése, hanem a valóságnak megfelelően ismerjék, lehetőleg szorosan nyomonkövessék saját területük fejlődését, az időről-időre felmerülő problémákat, eredményeket és hiányosságokat. Komoly feladatokat ró ez elsősorban a minisztériumok statisztikai osztályaira, másrészt a termelési osztályokon dolgozó statisztikusokra. Harcolniuk kell részint az üzemek esetleges ferdítései, szépítései ellen, másrészt maguknak az irányító szerveknek nem kielégítő munkáját leplező szé-

pítgetések ellen, származzanak ezek akár a tényeknek, akár a tervezésnek területéről, mely utóbbi gyengeségei sok esetben a statisztikai adatok tükrében válnak világossá. Az élet szép számmal hoz példákat arról, hogy milyen tiszta harci szellemre van szükség ezen a poszton. A Statisztikai Hivatalban legutóbb megtartott aktíva-értekezleten számoltak be arról, hogy egyik építőipari vállalat igazgatója — amikor a statisztika kedvezőtlen képet mutatott a havi működésről, — olyan eljárásra utasította a statisztikust, aminek alapján a kérdőív nemhogy kedvezőtlen képet mutatott, hanem egyenesen prémiumra tette jogosulttá a vállalatot. Ezt a kis metamorfózist azzal érték el, hogy egy kazánszerelési munka során — ahol a vállalat tevékenysége nyilvánvalóan csak a kazán szerelésére korlátozódott, nemcsak az ezzel kapcsolatos szerelés, hanem a beépített kazán értékeit is bevették a termelés értékebe. A statisztikus a feljebbvalótól kapott utasítást kénytelen volt végrehajtani, azonban az esetről egyedejűleg jelentést tett a Statisztikai Hivatal felé. A vállalat ez ellen a statisztikus ellen fegyelmet indított, állásától felmentette és malterhordási munkára állította be, amin mitsem változtat, hogy a bejelentés esetleg nem kellő formában történt. A dolog természetesen nem maradt annyiban, de ilyen esetekben elsősorban a minisztériumoknak kell élesen eljárniok, az igazgatásuk alá tartozó — nyilvánvalóan rosszhiszemű — adatszolgáltató ellen, meg kell védeniök az igazság felderítéséhez hozzájáruló statisztikust. Felsőbb síkon ugyanebben a szellemtől segíthetik a miniszterek, a főosztályvezetők, a trösztök, központok vezetői a statisztikai munkát és ezzel az egész vezetést. Az egész területnek éreznie kell, hogy a felelős vezető — elsősorban a miniszter — alátámasztja a statisztikai munkát, minden segítséget megad ahhoz, hogy az a leplezetlen valót tükrözze.

Bizonyos vonatkozásban nem könnyű a minisztériumok statisztikusainak munkája. A statisztikai munka az egyes részterületeken a termelési főosztályokba, a minisztérium egészét illetően pedig a tervfőosztályokba van beépítve. Így ha akár a termelés, akár a tervezés hiányosságait kell kimutatniok, mindenkor saját főosztályukról kell rossz bizonyítványt kiállítaniok.

Ezt a statisztikusnak, ha a számok így mutatják, meg kell tennie. Ebben a munkájában, ha a statisztikus jól dolgozik, harcol igazáért, — mindenkor megvan a módja, hogy a felelős kommunista vezetők felé megtalálja az utat mondanivalójával, mert a vezetőknek, elsősorban a miniszternek, aki az egész területért egyetemlegesen felel, nincs oka, hogy egyik vagy másik részleg esetleges hiányosságai iránt elnézést tanúsítson.

Világosan látjuk, hogy a Statisztikai Hivatalnak messzemenő segítséget kell nyújtania ahhoz, hogy a minisztériumok a saját területükön a leplezetlen valóság feltáróivá váljanak. Akiknek rossz munkájukért a tyúkszemére léptek, sziszegnek, akiknek ferdtéseit leleplezték, ritkán örülnek; azonban a minisztériumok statisztikai munkája körül ma még elég kevés a harci zaj, kevesebb a kérdések éles feltárása, mint az ezek „miértjének“ megmagyarázása. Ma még egyes minisztériumokban ez a munka meg sem kezdődött, másokban kezdetét vette és jó irányban fejlődik.

A minisztériumok statisztikai részlegeinek jó munkája elengedhetetlen láncszeme az új rendszernek: csak így biztosítható, hogy az egyes operatív szervek tiszta képet kapjanak saját magukról s képesek legyenek a felmerülő problémákra azonnal intézkedni. De csak így biztosítható a Statisztikai Hivatal munkájának megfelelő fejlődése is: az üzemek ellenőrzésében, a

minisztérium statisztikusokra támaszkodva, velük szorosan együtt dolgozva kell közösen harcolniok a statisztikai munka állandó javításáért.

V.

A Statisztikai Hivatal és a minisztériumok mellett harmadik nagy terület, ahol alapvető változást jelent a minisztertanács rendelete: a tanácsok statisztikai munkája.

A tanácsok — e legfiatalabb igazgatási szervek — területén dűl leginkább a kontárstatisztika, a vadstatisztika. Érthető is ez: a terület, melyet a tanácsoknak át kell fogniok, a legszerteágazóbb — minden megye egy kis ország, amelynek több-kevesebb ipari, rengeteg mezőgazdasági, komoly ellátási, begyűjtési és elosztási, szociális és kulturális problémái vannak. Egy jó végrehajtóbizottságnak mindennel foglalkozni kell, s mi sem természetesebb, minthogy kezdetben „a mindennel foglalkozni“ kapcsán itt is jelentkezik a „mindent tudni“ akarás naív elképzelése. Itt azonban, a terület sokrétűsége által megsokszorozva jelentkezik ez a kíváncsiság az alsóbb szervek, végső fokon a leggyöngébb láncszem, a falusi helyi tanácsok felé. Nem ritkaság, hogy a megyei, járási tanácsok — melyeknek sokszor nincs könnyű dolguk, hogy a sok minisztérium felől feléjük áramló kérdéseknek, követelményeknek megfeleljenek — szinte naponként kérnek a legképtelenebb dolgokról statisztikát, így akarván kezűket az események űtőerén tartani. Elfelejtik, hogy a vezetés az irányítást, a feladatok kiadását és azok ellenőrzését jelenti, amely nem lehet egyetlen magával a dolog közvetlen elvégzésével. A tanácsok területéről származik statisztikai oktatásunk elrettentő bürokratikus példáihoz a legtöbb szemléltető anyag. A tanácsi munka területén találkozott központi kiküldöttünk Zala megyében olyan — természetesen engedélyezetlen — állatszámamlálási összesítővel, amely hat méter széles volt, mert csak így fértek el rajta egymás mellett fejrovatban az összes kérdések. A tanácsi apparátusból indult ki az az ugyancsak engedélyezetlen adatgyűjtés, mely postafordultával kérte a községektől a „kosárfonásra alkalmas fűzfavessző mennyiségének“ jelentését, és legutóbb Vas megyében látott napvilágot az a — talán felesleges is mondani, szintén engedély nélküli — utasítás, mely (azután, hogy a Központi Statisztikai Hivatal hat héten keresztül a helyi tanácsokon keresztül az összes gazdálkodók mozgósításával, közel huszonegyezer ellenőrző szűrópróbatával, jutalmakkal és büntetésekkel igyekezett a lehetőséghez képest pontosan megállapítani az őszi vetések területét), a valóság iránt igen kevés érzékkel elrendelte, hogy „a kalászosok vetéstervét minden községben, minden gazdálkodóra, termelőszövetkezetre vonatkozóan, növényfélésegenként — fel kell mérni“. Arra, hogy a gazdálkodónkénti „felmérést“ méterrel vagy becsléssel kell-e végrehajtani, az utasítás nem tért ki, valamint arra sem, hogy hogyan lehet a megye egész „felmérését“ kb. 3 hét alatt — amennyi idő ki volt tűzve — lebonyolítani. Mindezek mellett legalábbis nagy öntudatra mutat, hogy a Vas megyei Végrehajtóbizottság ennek dacára azt remélte, hogy ez a „felmérés“ olyan jól fog sikerülni, hogy a „jövő évi gabonabegyűjtés megbízható alapjául fog szolgálni“.

A tanácsokban folyó párhuzamos, a legkülönbözőbb érdekekkel át-meg átszótt statisztika rendkívül káros. Káros egyrészt a bürokratikus túltengés, másrészt a jó tájékozódás megnehezítése miatt. A legjobb végrehajtóbizottsági elnök is szívesebben hiszi el, hogy megyéje, járása, köz-

sege jó eredményt ért el, mint hogy lemaradt, és ilyen körülmények között szívesen fogadja el azokat a saját szervei által adott „statisztikákat”, melyek szép képet festenek elébe. Ezek pedig mezőgazdaságunk mai állapotában elkerülhetetlenül nélkülözik a szocialista statisztika legfontosabb előfeltételeit: a bizonylati alátámasztást, a megfelelő ellenőrzést, és elsősorban a szükséges elfogulatlanságot. Talán sehol sem olyan hosszantartó a harc a Központi Statisztikai Hivatal és az érdekeltek által szolgáltatott adatok körül, mint a tanácsok területén. Ezen a területen — sokkal inkább mint a minisztériumoknál — igen nehezítette a helyzetet, hogy a statisztikus alárendeltje, beosztottja volt a tanácsnak. A helyi statisztika közvetlen gazdája a tanács volt, amely nem egyszer szép képet kívánt tőle, szakirányítója pedig a Statisztikai Hivatal volt, amely azt követelte, hogy harcoljon a leplezetlen igazság feltárásáért. A két követelés sokszor vezetett konfliktusokhoz. A tanács közei volt, a Statisztikai Hivatal messze: az eredmény könnyen elképzelhető. Még legjobb esetben is, hogyha a statisztikus már igen magas fokon állt és utólag jelentette a helytelen tényeket, legfeljebb csak utána-szaladhattunk az eseményeknek.

A minisztertanácsi rendelet nyomán a statisztikai hálózat kikerül a tanácsok fennhatósága alól. Az új rendszer intézményesen, az eddiginél sokkal nagyobb nyomatékkal tiltja a beszámolási rendszeren kívüleső, óriási bürokratikus terhet jelentő vadszatisztikák tömegét, egyrészt azzal, hogy a beszámolási rendszert a Minisztertanács hagyja jóvá, s aki azt áthágja, az közvetlenül a Minisztertanács rendeletét szegi meg, másrészt azzal, hogy a statisztikus most már — mint független hálózat tagja — kellő erélyel léphet fel, ha az egyes tanácsok mégis megszegik a Minisztertanács rendeletét. De még ennél is lényegesebb, hogy a rendelet alapján a független statisztikai hálózat feladata lesz nemcsak a Statisztikai Hivatal felé történő adatszolgáltatás, hanem a *helyi végrehajtóbizottságok felelős tájékoztatása is*. Ilyenformán a végrehajtóbizottságok végre abba a helyzetbe kerülnek, hogy befolyástól ment független szervtől, nem saját erősen érdekelt apparátusuktól kapnak információt és így a jelenleg elérhető pontosság határán belül a valóságot fogják megtudni. Ez — ha egyes esetekben nem is kellemes — mindenesetre hasznos. Nem kétséges, hogy minden végrehajtóbizottság igyekszik a reábizott, sokszor nem könnyű feladatokat emberül végrehajtani, s ha nem áltatják a valóságnál jobb eredményekkel, jobban tud intézkedni, jobban tud dolgozni.

Különösen hasznos lesz a független statisztikai szervezet létrehívása a Budapesti Tanács munkája mellett. Budapest, ahol munkásosztályunk nagy tömegei dolgoznak, mely az ország szíve, a maga lüktető életével, állandóan jelentős fejlődésen megy keresztül, kétségtelenül a problémák tömegét is hozza. Ezeknek jobb feltárása — a Központi Statisztikai Hivattal való szoros kapcsolat, az eddigi harci tapasztalatok átadása, a kialakult módszerek alkalmazása révén — komoly segítségévé fog válni a Budapesti Tanács munkájának.

VI.

Csak legfőbb vonásaiban rajzoltuk fel azokat a feladatokat és lehetőségeket, amelyeket a Minisztertanács rendelete jelent. De rendkívüli tévedés lenne azt hinni, hogy egyedül a rendelet kiadásával „eljött az aranykor”, amikor a bárány együtt iszik a forrásnál az oroszlánnal, amikor a vállalatok és operatív szervek egyik napról a másikra vállvetve fognak harcolni a sta-

tisztikusokkal, hogy kiküszöböljenek minden célzatosságot, amikor a tanácsok egyik napról a másikra kerülni fognak minden engedélyezetlen adatgyűjtést. Ezek az eredmények hosszú és szívós harc árán szünetnek csak meg, amelyet a torzítás, a hibák elkenése, a kritikától, a valóság feltárásától való félelem ellen kell megvívni. Az ilyen ferdtések, ha különböznek is a kapitalista mult ferdtéseitől, attól, ahogyan a tőkés gyártulajdonos saját hasznára torzított, mégis kapitalista szemlélet maradványait tükrözik. A statisztikai adatok megbízhatóságáért folytatott harc így szerves része a szocialista erkölcs kialakításáért vívott harcnak, az emberek tudatában megmaradt, multbeli csökevények kiirtásáért folyó harcnak. Ez pedig — ahogy Lenin tanít bennünket, — a legnehezebb dolog. „A proletárdiktatúra alatt a parasztok és kistermelők millióit, az alkalmazottak, hivatalnokok, polgári értelmiségiek szézeit kell átnevelni, valamennyiüket a proletár államnak és a proletár vezetésnek kell alárendelni, le kell bennük győzni a burzsoa szokásokat és hagyományokat“, éppen úgy, mint ahogyan szintén szükséges lesz, „a proletárdiktatúra talaján, hosszadalmas harcban átnevelni magukat a proletárokat is, akik saját kispolgári előítéleteiktől nem egyszerre szabadulnak meg, nem csoda útján, nem a szüzanya parancsára, nem valami jelszó, határozat. rendelet parancsára, hanem csak a kispolgári tömegbefolyások ellen folytatott hosszú és fáradtságos tömegharc útján.“¹

Hogy ez a harc hosszú esztendőig munkánk gerincét fogja alkotni, arra int a Szovjetunió példája, ahol — sokkalta fejlettebb körülmények, sokkalta fejlettebb öntudat mellett — még ma is központi kérdés a statisztikai bürokratizmus elleni harc, az adatok megbízhatóságáért folyó harc, a partikuláris érdekek kikapcsolásáért, a ferdtések kiküszöböléséért folyó harc.

Magának Zsdanov elvtársnak kellett még 1935-ben megállapítania, hogy „... a szaratóvi szervezetek munkájában a körzeti bizottság és a körzeti végrehajtóbizottság ama rendeletében, amelyet a vetésekre vonatkozó naponkénti beszámolójelentés bevezetése tárgyában adtak ki és amelyet mint „kérdőívet“ rendszeresítettek, olyan vezetési módszerek behatolását látjuk, amelyek Pártunk vezetésére egyáltalában nem jellemzőek. Önök olvasták ezt az okmányt, sőt egyesek ki is töltötték azt. A Központi Bizottság a vetésekre vonatkozóan ötnaponkénti beszámolójelentést rendelt el. Miért állapította meg ötnaponkénti s miért nem naponkénti beszámolójelentést? Azért, hogy ne cseréljék fel a vetést a beszámolójelentéssel, azért, hogy a vetési munkálatoikat ne papirosok kitöltésével pótolják.“

Egy, az ellenőrzés kérdésével foglalkozó szovjet cikk megmutatta, hogy vannak ma is még a Szovjetunióban olyan kolhozelnökök, akik nem állanak állatállományukból letagadni, hamis eredményeket szolgáltatni. A harc tehát ma is folyik. A különbség az, hogy a kilengések sokkal ritkábbak s a nyomukban járó megtorlás sokkal élesebb. De ez egyben arra is figyelmeztet bennünket, hogy a Minisztertanács rendelete csak lehetőség munkánk alapvető megjavításához. A lehetőség valóráváltása csak kitaró, szívós és véltudatos harc eredménye lehet. A Minisztertanács rendelete döntő átlomást jelent a hazánkban folyó statisztikai munka számára. A párt és a kormány ebben a rendeletben minden előfelételt biztosít a statisztikusok számára, hogy az eddigénél sokkal eredményesebb munkát fejthessenek ki. Rajtunk, valamennyi statisztikus jó munkáján múlik, hogy éljünk a lehetőséggel, éljünk a kapott segítséggel és az egész népgazdaság hasznára magasabb színvonalra emeljük a statisztikai munkát.

¹ Sztálin: A leninizmus kérdései, Szikra, Budapest, 1949, 42. old.

A TERVTELJESÍTÉS ELLENŐRZÉSÉVEL A NAGYOBB TERVFEGYELEMÉRT

A termelési eszközök társadalmi tulajdona szükségszerűvé és elkerülhetetlenné teszi a termelés tervszerű irányítását. A szocializmusban megszűnnek a magántulajdonból származó, a termelőerők útjában álló akadályok, és létrejönnek a termelőerők gyors kifejlődésének feltételei.

„A proletáriátus megragadja a hatalmat és e hatalom erejével köztulajdonná változtatja a burzsoázia kezéből kisiklott társadalmi termelési eszközöket. Ezzel a cselekedettel megszabadítja a termelési eszközöket eddigi tökeminőségüktől és társadalmi jellegüknek teljes szabadságot nyújt az érvényesülésre. Most már lehetővé válik az *előzetesen megállapított* tervszerinti társadalmi termelés.“¹

A szocializmus építésének tervszerű irányítása tehát egységes népgazdasági terv szerint folyik, ami azt jelenti, hogy az egységes terv az összes népgazdasági ágakat egybehangolja, megszabja azoknak harmonikus fejlődését. Az egyes népgazdasági ágak, iparágak, vállalatok termelésének összhangját, a különböző népgazdasági mérlegeken keresztül *előzetesen megállapított* terv biztosítja. „A szocializmus — mondotta Lenin — elképzelhetetlen... tervszerű állami szervezés nélkül, amely a termékek termelésénél és elosztásánál az emberek tízmillióit egységes norma legszigorúbb betartására utalja.“ A termékek termelése és elosztása tehát *előzetesen megállapított normák* szerint kell, hogy történjék. A terv bármilyen részének felborítása felborítja magát az egész tervet, nem lehetséges többé a normák betartása, nem lehetséges a terv végrehajtása más területen sem. A tervek egyik jellegzetessége tehát az, hogy *előzetesen* kell megállapítani.

A gazdasági tervek eszközök a szocialista állam kezében. Eszközök arra, hogy a szocializmus, később a kommunizmus építését szolgálják. A tervek mint eszközök: utasítások. Sztálin elvtárs a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának XV. Kongresszusán mondotta: „A mi terveink nem tervprognózisok, nem tervtárgyalások, hanem *tervutastítások*, amelyek kötelezőek a vezető szervek számára és meghatározzák az egész országra kiterjedően a jövő gazdasági fejlődés irányát.“ A másik jellegzetessége tehát a terveknek, hogy ezek *utastítások*. Az a körülmény, hogy a tervek utastítások, maga után vonja azt is, hogy a terveket *előzetesen* kell megállapítani. Nem lehetséges utastítást adni egy elmúlt időszakra vonatkozóan. A tervek tehát csak akkor tölthetik be szerepüket, ha azokat, azaz a feladatokat, *előzetesen* szabják meg. Ezek a feladatok kiterjednek egy-egy vállalat működésének egész körére, tehát kiterjednek a műszaki fejlesztésre, termelésre, létszámra,

béralapra, az anyagfelhasználási normákra és az anyagok felhasználására, az önköltségre, stb.

A *népgazdasági tervek állami törvény*, melynek teljesítése kötelező minden vállalat és gazdasági szervezet számára a népgazdaság minden ágában. Tekintettel arra, hogy a népgazdasági tervek egyes részeinek teljesítése csakis minden egyes tervek teljesítésében résztvevő gazdasági szervek együttműködésének alapján lehetséges, feltétlenül kötelező az egyes vállalatok részére a tervek összességében és részleteiben való teljesítése. Az állami tervek tehát, mint látjuk, megszeghetetlen törvény. Az állami tervek számokban megadott utasításokat jelentenek és e számok teljesítésének ellenőrzése a statisztika legfontosabb feladata.

A statisztikának legfontosabb feladata tehát a tervtörvényeknek, a tervek utasítások végrehajtásának ellenőrzése. Ahhoz azonban, hogy a statisztika a tervek végrehajtását figyelemmel tudja kísérni és ellenőrizze, világosan tudnia kell minden statisztikusnak a vállalatoknál, trösztöknél, az igazgatóságoknál, a minisztériumokban, a Központi Statisztikai Hivatalnál, hogy mi a tervek, amelyek az ő általa ellenőrzött területre vonatkoznak. A fenti általános elvekből világos, hogy a tervek az *előzetesen* a kormány, vagy annak valamilyen szerve által jóváhagyott utasítást jelent.

A statisztikusok feladata tehát, mielőtt hozzákezdenének a tervek teljesítésének ellenőrzéséhez, hogy megállapítsák, hogy a tervek vajon megfelelnek-e azoknak az elvi követelményeknek, melyekről fentebb szó volt, tehát előzetesen lettek-e megállapítva és utasítás jellegűek-e.

Az általános elvi tételek betartásához segítséget nyújt a Népgazdasági Tanács 161/8/1951. N. T. sz. határozata a népgazdasági tervek jóváhagyásának és módosításának rendszeréről.

A Népgazdasági Tanács határozata először is intézkedik arra vonatkozóan, hogy betartsuk azt a tételt, hogy a tervek *előzetesen* megállapítottak legyenek. Így a I/4. pont kimondja: „Az éves népgazdasági tervek keretszámait a minisztérium bevonásával a Tervhivatal dolgozza ki. Az erre vonatkozó előterjesztést a tárgyévet megelőző év augusztus 15. napjáig kell jóváhagyásra a Népgazdasági Tanács elé terjeszteni.“ A negyedéves tervek vonatkozóan a II. 5. pont kimondja, hogy: „A minisztériumok negyedéves terveiket a tárgynegyedév kezdetét 30 nappal megelőzően küldik be a Tervhivatalnak, amely 15 napon belül a Népgazdasági Tanács elé terjeszti a népgazdaság összesített negyedévi tervét.“ Kimondja továbbá a II/7. pont, hogy: „A terveket olyan időben kell jóváhagyni, hogy azokat a tervek kötelezett vállalatok (szervek) legkésőbb a tervidőszak előtt egy héttel megkapják.“ Ugyanez a határozat kimondja, hogy: „A tervek végrehajtására kötelezett szervek számára a tervszámoknak megfelelően kötelező ereje van és ettől csak előzetes engedély alapján térhetnek el.“ A határozat III/6. pontja kimondja azt, hogy: „Negyedéves terveken módosítást általában csak a negyedév első hónapjának a végéig szabad végrehajtani.“ Ugyasint kimondja, hogy a havi operatív terveken nem szabad változtatni.

A Népgazdasági Tanács 383/21/1951 N. T. sz. határozata intézkedik arról, hogy 1952. január 1-től kezdve a havi tervek készítésének rendszerét meg kell szüntetni, a negyedéves terveket havi bontásban kell elkészíteni és a negyedéves tervet ily módon elkészítve iparáganként és vállalatokként min-

den negyedév első hónapjának 12. napjáig közölni kell a Magyar Nemzeti Bankkal, a Központi Statisztikai Hivatallal és az OMB. Titkárságával.

Mindezek a határozatok biztosítják tehát azt, hogy a tervek előzetesen jussanak el a statisztikusokhoz, hogy azok a tervutasítások végrehajtását ellenőrizhessék.

A fentemlített 161/8/1951. N. T. sz. határozat azt is előírja, hogy a terveket kik hagyják jóvá (éves tervet Minisztertanács, negyedéves tervet Nép-gazdasági Tanács, negyedéves terv részletesebb bontását az Országos Tervhivatal, vállalati terveket a minisztériumok, stb.). Az előírásoknak megfelelő tervek azok a tervutasítások tehát, amelyek végrehajtására a vállalatok kötelezettek. A statisztikának feladata tehát az is, hogy megállapítsa, hogy a fent felsorolt előírásoknak eleget tettek-e, a tervek előzetesen készültek-e el, azok által lettek-e jóváhagyva, akik arra jogosultak, így csak ebben az esetben nevezhetjük azt annak a népgazdasági ág, főosztály vagy vállalat tervének.

Annak ellenére, hogy mind elvileg, mind a fentemlített határozatok alapján gyakorlatilag a tervező szervek tisztában vannak a két követelménnyel, hogy a tervek egyrészt előzetesen kell, hogy elkészüljenek, másrészt ezek utasítás jellegűek, tehát csak a megfelelő hatóságtól jöhetnek, még mindig igen gyakran előfordul, hogy ezeket az elveket és határozatokat nem tartják be. Erre már a Magyar Dolgozók Pártja II. Kongresszusán is felhívták a figyelmet. Így Mezei Ferencné, az Óbudai Textilfestő Pártbizottságának titkára a következőket mondta:

„Beszélni kell elvtársak a nehézségekről is. Mi tudjuk, hogy tervünket módosítani kell. Mégsem tartom helyesnek azt, ami nálunk február 5-én történt. A Könnyűipari Minisztériumon keresztül levelet kaptunk ipari központunktól, hogy januári tervünket 1 050 000 méterrel fel kell emelnünk. Szeretném a Tervhivatalnak és a Minisztériumnak is megmondani: mi elvégezzük a munkánkat, mert előtünk kommunisták előtt leküzdhetetlen nehézségek nincsenek — és nem is lehetnek, de mégis csak helyes lenne, ha a januári felemelt tervet nem február 5-én kapnánk meg.“

Egyes tervező szerveknél meg van az a törekvés, — miután a tervekért felelősek —, hogy lehetőleg túlteljesítsék a terveket, tehát igyekeznek a terveket addig módosíthatni, vagy oly későn elkészíteni, mikor már majdnem ismeretesek a tényszámok, vagy a tényszámok teljes egészében ismeretesek. Gerő elvtárs a január 12-i gazdasági funkcionáriusoknak tartott értekezleten felhívta a figyelmet ezek veszélyeire, és ott is megemlítette már a Könnyűipari Minisztériumot, mint olyat, mely december 22-én kívánta a decemberi beralaptervet módosítani. A helyzet a Könnyűipari Minisztériumban nem javult január hónapján sem, a terveket állandóan módosítgatják, jóval a határozatok által előírt időpontot túl. Így pl. a Debreceni Ruhagyár január havi tervadatait február első napjaiban módosították. Világos dolog, hogy ilyen esetben teljes egészében a terv elveszti utasítás jellegét, hiszen nyilvánvalóan visszamenőleg utasítást adni nem lehetséges. A Könnyűipari Minisztérium területén történt az is, hogy a Könnyűipari Minisztérium egyik tervosztályvezetője az alábbi utasítást adta ki a főosztálya alá tartozó összes vállalatokhoz:

„A tervosztályvezetői értekezleten megállapodtunk abban, hogy a most készülő és a havi bontást tartalmazó tervben a január havi tervszámokat a várható tévyszámokkal azonosnak állítjuk be.

Felhívom a vállalat figyelmét arra, hogy a *február 8-i határidőre beküldendő statisztikában már a fenti megállapodásnak megfelelően kell a tervszámokat szerepeltetni*. Ennek érdekében a vállalatok munkálják ki a január havi tervszámaikat, hogy ebben, valamint a további statisztikában azok zavartalanul beállíthatók legyenek.

Ezzel kapcsolatban hívom fel még a főkönyvelőség által megküldött „Szakmai utasításra“ a figyelmet, melynek 1. és 3. pontja már a január havi statisztikánál figyelembe veendő.“

Fenti utasítás nem kevesebbet jelent, — minthogy arra utasította a vállalatokat, hogy a tervszámok helyébe a tévyszámokat állítsa be (minthogy február 4-én kelt a levél, tehát akkor már nem beszélhetünk a vállalat „várható tévyszámáról“, hanem a valóságos tévyszámról) — azaz minden terv teljesítését 100%-ra jelentse. Világos dolog, hogy ez már a tervezés és a tervfegyelem teljes semmibebevését jelenti. Ehhez hasonló jelenségek egy sor más minisztériumnál is megmutatkoznak. Így pl. az Élelmezési Minisztérium január hónapra vonatkozó terveit a Központi Statisztikai Hivatalnak csak február 18-án küldte meg, és két nappal ezután, február 20-án, még ezen is módosítani kívánt. A Belkereskedelmi Minisztérium a nagykereskedelmi vállalatok részére nem készített havi tervet és így csak a nagykereskedelmi központok készítik el a terveket, ez azonban nem kerül a tárca által jóváhagyásra és így összesített tervek sem állnak rendelkezésre .

A Közlekedési Minisztérium mint tervszámot jelentett olyan számokat, amelyek ellentétesek voltak az Országos Tervhivatal által megadott számokkal és a vizsgálatnál kiderült, hogy ezek még jóvá nem hagyott, javasolt módosítások voltak, de a Minisztérium azt már úgy kezelte, mint jóváhagyott tervszámot.

Ugyancsak a Közlekedési Minisztériumnál fordult elő az, hogy az 1952 február havi terveket nem tudták elkészíteni, miután februárban már a második negyedévi terven dolgoztak. Természetesen ilyen indokolások elfogadhatatlanok.

Világos dolog, hogy ilyen tervek nem felelnek meg azoknak a követelményeknek, amelyeket a tervekre vonatkozóan Lenin és Sztálin elvtárs felállítottak.

A statisztika egyik legfontosabb feladata, hogy harcoljon a fegyelemért, a tervfegyelemért, az állami utasítások és törvények betartásáért. A statisztikusok feladata tehát, hogy a vállalatokban, minisztériumoknál egyaránt harcoljanak a Népgazdasági Tanács határozatainak betartásáért, a tervezés megszilárdításáért azon az úton is, hogy megköveteljék a terveknek törvényes formában, törvényes határidőkre való átadását, mert a statisztika csak ezen törvények utasításán keresztül tudja elősegíteni a népgazdasági tervek tényleges ellenőrzését, a népgazdasági arányok betartásának ellenőrzését, a népgazdasági mérlegek egyensúlyának biztosítását. Így válik majd a statisztika a tervfegyelem megszilárdításának eszközévé is.

AZ AMERIKAI BURZSOA MUNKA- TERMELÉKENYSÉGI STATISZTIKA BÍRÁLATA*

A burzsoa munkatermelékenységi statisztika bírálata megmutatja, hogy — bár az USA egyes iparágában a munka termelékenysége nő — a munka társadalmi termelékenysége egészben véve igen lassan növekszik, sőt bizonyos időszakokban erősen csökken.

Ahhoz, hogy a munka társadalmi termelékenységének mutatószámát megkapjuk az USA-ra vonatkozólag, az USA társadalmi termékének az ország munkásöszlétszámaéhoz való viszonyát kell megvizsgálnunk.

Vegyük először az USA társadalmi termékét. Az USA-ban kiszámítják a nemzeti jövedelemhez, akkor arra a következtetésre kellene jutnunk. tikusai a társadalmi termék mutatószámaként emlegetnek, csupán durva megközelítése a társadalmi terméknek. Az USA burzsoa statisztikusai a nemzeti össztermékbe a nemzeti jövedelmet, az amortizációt és az adókat számítják bele. Itt meg kell jegyezni elsősorban azt, hogy az USA statisztikusai nyilvánvalóan elferdített formában adják meg a nemzeti jövedelmet. Másodsor, az adókat nem lehet a nemzeti termékbe beszámítani, mivel azok a nemzeti jövedelem újrafelosztását jelentik. Harmadsor, ha a nyers- és tüzelőanyagok értékét és az egyéb anyagráfordításokat nem számítanánk a nemzeti jövedelemhez, akkor arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy a fenti termékek nem a nemzetgazdaság össztermeléséhez, hanem viszonylagos tiszta termeléséhez tartoznak. Negyedszer a nemzeti összterméket az USA-ban folyó árakon hozzák nyilvánosságra; ez pedig teljesen lehetetlenné teszi, hogy az adatok dinamikáját megfelelő átszámítások nélküli vizsgáljuk. Ötödször, a nemzeti jövedelembe beleszámított profit nyilvánvalóan csökkentett. A burzsoa statisztikának a nemzeti össztermékre vonatkozó adatait csak e megfigyelések hozzáfűzésével lehet felhasználni. Az adatokat összehasonlító árakra kell átszámítani:

Az USA nemzeti összterméke

Évek	Folyó árakon milliárd dol- lárban	Nagybani árinдекс 1926 = 100	1926. év árain milliárd dollár- ban
1909	34,0	67,6	50,3
1919	77,1	138,6	55,6
1929	103,8	95,3	108,9
1939	91,3	77,1	118,4
1949	255,6	155,0	164,9

A tábla azt mutatja, hogy 1919-től 1929-ig az évi nemzeti össztermék 53,3 milliárd dollárral, 1929-től 1939-ig 9,5 milliárd dollárral, 1939-től 1949-ig pedig 46,5 milliárd dollárral növekedett.

A nemzeti össztermék növekedése tehát — még a hivatalos adatok szerint is — az 1929-től 1939-ig terjedő tíz év alatt csaknem hatszor kisebb volt, mint a megelőző tíz év alatt (1919—1929). Ezt a tényt az USA burzsoa statisztikusai elhallgatják. A következő tízéves időszakban (1939—1949), melyre a háború esik, a termék növekedése nem érte el az 1919—1929 közötti időszakban végbement növekedés színvonalát. Így tehát sem a második világháború, sem a fegyverkezési politika nem tudta megállítani az USA-ban azt a csökkentést, mely a nemzeti termék termelésének ütemében mutatkozott.

Ebben nem kis szerepet játszik a társadalmi munkatermelékenység növekedési ütemének csökkenése. Ugyanaz alatt a tíz év alatt (1919-től 1929-ig), miáltal a nemzeti össztermék 96%-kal nőtt. (55,6 milliárd dollárról 108,9 milliárdra), a munkások száma az egész nemzetgazdaságban 14%-kal nőtt, nem számítva a munkanélkülieket. Ez azt jelenti, hogy a munkatermelékenység növekedése a tíz év alatt csaknem 72%-os volt. A következő tíz évben (1929—1939) azonban a munkatermelékenység növekedése csak kb. 12%-os volt. A második világháború alatt és a háborúutáni években (1939—1949), az USA-ban a munkások száma 31%-kal nőtt meg. A társadalmi munkatermelékenység tehát a 1939-től 1949-ig terjedő tíz év alatt az USA-ban csupán 6%-kal növekedett.

Ilyen szánalmas képet nyújt a társadalmi munkatermelékenység „növekedésének” üteme. Ez az eredmény születik a sokat magasztalt amerikai technikának a nemzetgazdaság különböző ágaiban való alkalmazásából a kapitalista termelés mély ellentmondásainak körülményei között.

Ezek a tények alátámasztják Leninnek a társadalmi munkatermelékenység növekedési ütemére vonatkozó megállapításait. Lenin ezt írta:

„Milyen hatalmas tömegmunka vész el jelenleg a kapitalista termelés rendszertelensége, kaotikussága miatt! A piaci szükséglet nem ismerése folytán milyen sok idő vész el addig, míg a nyersanyag száz kereskedőn és viszonteladón keresztül eljut a gyárosokhoz! Nemcsak egy csomó idő vész el, hanem maguk a termékek is tönkremennek és elpusztulnak. Hát még azok az idő- és munkaveszteségek, melyek a késztermékeknek a fogyasztókhoz való eljutásáig keletkeznek annak a rengeteg kicsinybeni közvetítőnek útján, aki szintén nem ismeri a vásárlók szükségleteit és ennélfogva nemcsak sok felesleges munkát végez, hanem sok felesleges bevásárlást, utazást, stb-t.“¹

Ahhoz, hogy statisztikailag kifejezzük és elemeire bontsuk a társadalmi munkatermelékenység tényezőit, mindenekelőtt a munkaráfordítások szerkezetét kell tanulmányoznunk az adott országban. Ebből a célból statisztikailag ki kell fejeznünk a munka terjedelmét a termelés területein és a gazdaság egyéb (nem termelési) területein. Ezeket az adatokat mutatja az USA-ra vonatkozólag a következő tábla.

¹ Lenin. Művei, 20. kötet, 135. old., oroszul.

A foglalkoztatottak száma az USA-ban
(millió fő)

	1909	1919		1950
1. A termelés területe*	27	28	30	35,6
2. Nem termelési terület	12	16	20	29,4
Összesen	39	44	50	65
A nem termelési területen foglalkoztatottak száma a foglalkoztatottak összes számának százalékában	31	36	40	46

*Az adat a mezőgazdaságban (a termelés területén) foglalkoztatottak számát is magában foglalja, a „segítő családtagok”-kal együtt.

Az 1909 és 1919 közötti időszakra vonatkozólag nincsenek olyan adatok, amelyeket össze lehetne hasonlítani az 1950. évvel. Ezért a táblán az 1909. évekre fizetési adatokat adtunk meg az összehasonlítás céljából. Mivel 1929-re vonatkozólag vannak a megelőző évekkal összehasonlítható adataink is, 1950-nel összehasonlíthatók is, ezért lehetővé vált két dinamikus sor felépítése (1909—1929. évekre és 1929—1950. évekre).

A tábla azt mutatja, hogy 1909-től 1950-ig a nem termelési területen foglalkoztatottak száma az USA-ban 12 millióról 29,4 millióra, azaz 2,5-szeresére nőtt. A nem termelési területen foglalkoztatottak számának aránya az összes foglalkoztatottak számához viszonyítva 31%-ról 46%-ra nőtt.

Ha pedig csak a bér munkából élő személyek számát vesszük, akkor a nem termelési területen foglalkoztatottak százaléka még nagyobb lesz: 1929-ben 44% és 1950-ben 49%.

Ezek a munkatermelékenység alakulásának sajátosságai az imperializmus korszakában. Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka” c. halhatatlan értékű zseniális munkájában Anglia példáját idézte, ahol a termelő lakosság százaléka 50 év alatt (1851—1901) $\frac{1}{3}$ -ára csökkent. Bármilyen nagy propagandát fejtenek is ki a termelés növekedésére vonatkozólag, az USA-ban is csökken az anyagi termelés területén foglalkoztatott személyek százaléka.

A kapitalizmus általános válságának körülményei között a munkatermelékenység alakulásának ismét megvannak a maga sajátosságai.

*

A munkatermelékenység alakulásának első sajátossága a kapitalizmus általános válságának korszakában abból ered, hogy ebben a korszakban krónikus jelenség a vállalatok nem teljes kihasználása. A vállalatok nem teljes kihasználása a maga részéről a munkatermelékenység növekedési ütemének abszolút és viszonylagos csökkenéséhez vezet. A munkatermelékenység ilyen alakulása azt jelenti, hogy fokozottan rosszabbodik a kapitalista társadalom termelési erőinek kihasználása. Ennek következtében az alaptőke amortizációja és a termékegységre eső ú. n. állandó ráfordítások jelentős mértékben

megnövekednek. Ez azt jelenti, hogy nő a kapitalista termelési költségek megfelelő aránya.

A vállalatok krónikus kihasználatlansága csökkenti az évi munkatermelékenységet, tekintet nélkül arra, hogy a berendezések óránkénti termelékenysége nő. A krónikus kihasználatlanság körülményei között a kisegítő üzemek üzemi költségeinek és szolgáltatásainak aránylagos súlya megnövekszik, ez pedig a társadalmi munkatermelékenység csökkenését fejezi ki.

A vállalatok krónikus kihasználatlansága a munkatermelékenységnek nem csak abszolút csökkenését okozza, hanem viszonylagos csökkenését is (a munkatermelékenység növekedése elmarad a technikai színvonal emelkedése mögött).

Ezt a következő példán világítjuk meg. Jelöljük az adott országban előállított társadalmi terméket P -vel, az ország energia-kapacitásának terjedelmét M -mel, a foglalkoztatott munkások számát pedig T -vel. Akkor a tár-

sadalmi munkatermelékenységet $\frac{P}{T}$ -vel fejezhetjük ki, a munka energia-ellátását pedig $\frac{M}{T}$ -vel.

Igy a munkatermelékenység színvonala és a munka energia-ellátottságának színvonala közötti arány a következővel lesz egyenlő:

$$\frac{P}{T} : \frac{M}{T} = \frac{P}{M}$$

Ez a mutatószám az (árban kifejezett) termelésnek 1 kW vagy 1 lóerő energia-kapacitással osztott mennyiségét adja. Az 1 kW energia-kapacításra eső termelésnek ez a mennyisége, mint látjuk, a munkatermelékenység és a technika színvonalától függ és végső fokon a technika kihasználtságát jellemzi.

A burzsoa statisztikusok azonban, akik agyondicsérik az USA magas technikai és munkatermelékenységi színvonalát, óvakodnak összehasonlítani a munkatermelékenység színvonalát a technika színvonalával, mivel ez az összehasonlítás nyilván feltárja a kapitalizmus rothadtságát, a munkatermelékenység növekedési ütemének elmaradottságát a technikai színvonal emelkedési ütemétől.

A fent mondottak alátámasztására a következő statisztikai adatokat idézzük.

1929-ben az USA feldolgozó iparának össztermelése 1926. évi áron 72,6 milliárd dollárt tett ki, 1939-ben pedig csupán 71,4 milliárd dollárt, vagyis majdnem 2%-kal kevesebbet. Ugyanaz alatt az idő alatt a munkagépeket ellátó energia-kapacitás az 1929. évi 42,9 millió lóerőről 1939-re 53,6 millió lóerőre, vagyis 24,9%-kal nőtt.² A munkások létszáma 8,4 millióról 7,9 millióra, vagyis 6%-kal csökkent. Ez azt jelenti, hogy a technikai színvonal 32%-kal emelkedett, a munka termelékenysége 5%-kal nőtt, az

² Azoknak az adatoknak alapján számítottuk ki, melyeket a „Sixteenth Census of the United States” c. amerikai kiadvány I. kötetének 20. oldalán teletk közzé.

I löerőre eső termelés pedig 21%-kal csökkent. Ilyen a képe annak a legfontosabb mutatószámoknak, amely a technika növekedése és technikai kihasználásának lehetősége közötti egyre fokozódó ellentmondást fejezi ki. Ilyen képet mutatnak a munkatermelékenység csökkenésére vonatkozó adatok a technikai színvonalal összehasonlítva. Ez a munkatermelékenység alakulásának első sajátossága a kapitalizmus általános válságának körülményei között.

A munkatermelékenység alakulásának második fontos sajátossága a kapitalizmus általános válságának körülményei között az, hogy a munkatermelékenység növekedését egyre inkább a munka intenzitásának fokozása okozza. A munka intenzitása sokszorta gyorsabban nő, mint ahogy ez az évi munkatermelékenység szokásos mutatószámaiból kitűnik. A munkások által teljesített munka intenzitásának növekedése mellett az évi társadalmi és ágazati munkatermelékenység növekedése jelentéktelen.

Lenin rendkívül szemléltetően és mélyenszántóan jellemezte a munka intenzitásának gyors növekedését az USA-ban. 1914-ben „A Taylor-rendszer — az ember elnyomása a gép által“ c. cikkében Lenin a következőket írta: „A filmezőgépet rendszeresen a legjobb munkások munkájának tanulmányozására és a munka intenzitásának fokozására, vagyis a munkás erősebb „hajszolására“ használják fel.“³ Lenin miután rámutatott arra, hogy az ilyen észszerűsítés következményeképpen a munkás negyedannyi idő alatt végzi el munkáját, a következőket írta:

„Milyen nagyszerű eredménye a munkatermelékenységnél! ... a munkásnak kifizetett bért azonban nem négyszeresére emelik, hanem legjobb esetben másfélszeresére és azt is *csak a legelső időben*. Amint a munkások hozzászoknak az új rendszerhez, a munkabért ismét a régi színvonalra szállítják le. A kapitalista hatalmas nyereségre tesz szert, a munkás pedig négyszer olyan intenzíven dolgozik, tehát négyszer olyan gyorsan meríti ki idegeit és izmait.“⁴

A taylorizmus és a fordizmus a termelés kapitalista szervezetének rendszerei, a munka intenzitásának óriási mértékű fokozása céljából jöttek létre az USA-ban. Az USA-ban a munka termelékenységének emelkedését sokkal inkább kíséri a munka intenzitásának növekedése, mint a többi kapitalista országban. Ezért az USA-ban a munkatermelékenység kérdését lényegében a munka intenzitásának kérdése váltja fel.

A burzsoa statisztikusok minden módon igyekeznek eltitkolni a munka intenzitásának közvetlen, tömegmértékű adatait (a gépi felszerelések egy munkásra eső mennyiségét, a gépi felszerelések munkájának gyorsaságát). A burzsoa statisztikusok azonban nem titkolhatják el a munka intenzitásának növekedésére vonatkozó közvetett mutatószámokat. Sok esetben a kapitalista monopóliumok felemelik a tisztviselők létszámát azért, hogy ezáltal hatást gyakoroljanak a munkások munkájának intenzitására.⁵

A következő adatok is azt támasztják alá, hogy az imperializmus éveiben a tisztviselők száma emelkedett:

³ Lenin Művei, 20. kötet, 134. old., oroszul.

⁴ U. o. 135. old.

⁵ Lenin: Az imperializmusról szóló füzetek, 1939, 117. old.

A tisztviselők számának változása a munkások számához viszonyítva, százalékban, az USA-ban 1899-től 1947-ig⁶

Iparágak megnevezése	1899	1937	1947
1. Vaskohászat	5,9	11,4	14,5
2. Gépgyártás	9,9	20,4	24,6
3. Gépkocsi-ipar	5,0	12,4	19,7
4. Gumiipar	6,7	15,4	20,7
Feldolgozóipar együtt	7,7	14,2	20,0
Kitermelőipar együtt	7,3*	10,5**	

*1902 évi adat.
**1909. évi adat.

A táblázat azt mutatja, hogy az imperializmus évei alatt megnövekedett a tisztviselők aránylagos súlya, minthogy a munka intenzitásának növekedéséhez — melyet a burzsoázia apologetikusai a munka „ésszerűsítésének” neveznek — kevesebb munkás, de több tisztviselő kell.

Jellemző, hogy a tisztviselők száma az összes fenti iparágakban megnövekedett, de leginkább a gépkocsigyártásban. A 2500 főnél többet foglalkoztató nagyvállalatoknál a tisztviselők százalékaránya eléri a 22-t. Ez azt jelenti, hogy a nagyvállalatok kapitalistái sokkal inkább törekszenek a munka intenzitásának emelésére.

Meg kell még említeni egy jelenséget, amely a munka intenzitásának növekedésével van kapcsolatban. 1919-től az USA feldolgozóiparában a munkások abszolút száma csökken. Az USA burzsoa statisztikusai jobbnak látják, hallgatni erről, a kapitalizmus általános válságára rendkívül jellemző tényről. Ez a tény azonban megmutatja az USA-ban lévő tömeges, krónikus munkanélküliséget. A termelés növekedésével egyidejűleg a munkások létszáma változatlan marad, sőt egyes iparágakban csökken, a foglalkoztatott munkások munkájának intenzitása pedig hatalmas mértékben fokozódik. Az USA feldolgozóiparában foglalkoztatott munkások számának alakulásában két időszakot különböztethetünk meg. A XX. század elejétől az első világháború kezdetéig a munkások száma az egész feldolgozóiparban csaknem 40%-kal, egyes iparágakban pedig még ennél is nagyobb mértékben növekedett. Azonban bekövetkezett az imperializmus újabb szakasza — a kapitalizmus általános válsága — és a munkások számának alakulása kissé más jellegűt öltött. 1919-től 1939-ig például az USA feldolgozóiparában foglalkoztatott munkások száma 6%-kal csökkent.

A feldolgozóipari vállalatoktól elbocsátott munkások talán a nemzetgazdaság egyéb ágaiba mentek át? Ismeretes, hogy 1929-től 1939-ig a munkások és alkalmazottak száma több, mint 2 millióval csökkent az USA egész gazdaságában (az államgépezet kivételével, ahol munkások alig vannak alkalmazásban).

⁶ Az adatokat a következő munkák alapján számítottuk: **Fabricant**, „Employment in Manufacturing 1899—1939”, 1942, valamint „Census of Manufactures”, 1947. I. kötet, és „General Summary”, 1950, 24. old.

Igy alakult a helyzet a második világháború előtt. De a háborúutáni időszak egyes éveiben is csökkent az USA feldolgozóiparában foglalkoztatott munkások abszolút száma. 1947 decemberétől 1949 decemberéig ez a szám 11,7%-kal csökkent. A gépgyártásban foglalkoztatott munkások száma 1948 decemberétől 1949 decemberéig 21%-kal, a hajógyártásban foglalkoztatottaké pedig 1948 januárjától 1949 decemberéig 52%-kal csökkent.

Míg a monopóliumok előtti korszakban a munkatermelékenység emelkedése egyszerűen csak növelte a munkanélküliséget, addig a jelenlegi helyzetben valóságos csapás a kapitalista országok — különösen pedig az USA — munkásosztálya számára. A munkatermelékenység emelkedése közvetlenül a munkanélküliség növekedését, milliók éhezését, a munkabérek csökkenését és a munka intenzitásának fokozását jelenti. Az USA burzsoá közgazdászai és statisztikusai éppen azért magasztalják a munkatermelékenység emelkedését, hogy ezáltal elrejtsek az USA széles néptömegei elől azokat a valóságos bajokat, melyeket a munkatermelékenység emelkedése hoz a munkásokra a kapitalizmus általános válságának időszakában. Az USA burzsoa közgazdászai és statisztikusai éppen azért kapaszkodnak a kompenzáció hírhedt elméletébe, hogy úgy tüntessék fel, mintha az elbocsátott munkások beléphetnének más munkába. A jobboldali szocialisták — az imperializmus e lakójai — éppen azért propagálják a munkatermelékenység kapitalista módon végrehajtott emelését, hogy ezáltal a munkásosztály további elszegényedését és a kapitalisták további gazdagodását segítsék elő.

Az USA burzsoa statisztikája tagadja a munkatermelékenység és a munkanélküliség közötti kapcsolatot. Sőt, mi több, igyekszik „bebizonyítani“ a munkásoknak, hogy a „teljes“ foglalkoztatottság elérése érdekében harcolniok kell a munkatermelékenység emeléséért. A valóságban azonban — különösen a kapitalizmus általános válságának viszonyai között — a munkatermelékenység mindenfajta emelése oda vezet, hogy a foglalkoztatottság egyre kevésbé lesz teljes.

A munkatermelékenység és a munkanélküliség növekedése között közvetlen kapcsolat van az USA mezőgazdaságában is. Az iparral szemben a különbség csak az, hogy a mezőgazdaságban a munkatermelékenység növekedésének hatása sokkal erősebb. A munkatermelékenység növekedése a mezőgazdaságban először is munkanélkülivé és a mezőgazdaság számára szükségtelessé tesz sokezer mezőgazdasági munkást. Másodszer ez a folyamat érinti a farmercsaládok tagjait is, akik feleslegessé válnak saját gazdaságukban. Harmadszor a munkatermelékenység növekedése az USA mezőgazdaságában sokezer farmer tönkremenéséhez vezet. Ezek a farmerek szintén a városokba húzódnak munkát keresni. Végül, negyedszer, a munkatermelékenység növekedése okozza a sokmillió farmercsalád között növekvő rejtett túlnépesedést.

Mindazokat a tételeket, melyeket a munkatermelékenység és a munkanélküliség növekedése közötti kapcsolatról fent kifejtettünk, magának az USA burzsoa statisztikájának adatai támasztják alá, ha azokat helyes gazdasági elemzésnek vetjük alá.

Ennek a kapcsolatnak jellemzésére közöljük a következő táblát:

A munkatermelékenység és a termelés növekedési ütemének összehasonlítása az USA mezőgazdaságában?

	1909—1919 (1909 = 100)	1919—1929 (1919 = 100)	1929—1939 (1929 = 100)	1909—1939 (1909 = 100)
1. A mezőgazdasági termelés fizikai terjedelme	111	115	104	133
2. Évi munkatermelékenység	123	113	109	151
3. A mezőgazdaságban dolgozók száma	91	102	95	88

1909-től 1939-ig a munkatermelékenység 51%-os emelkedésének következtében a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkások száma 12%-kal csökkent.

A munkáslétszám abszolút csökkenésének folyamata hamarabb kezdődött el az USA mezőgazdaságában, mint iparában.

Ezzel egyidejűleg csökkent az USA mezőgazdasági termelésének növekedési üteme is (a növekedési ütem 30 év alatt 3-szor kisebbre csökkent). A munka termelékenységének növekedési üteme $2\frac{1}{2}$ -szer kisebbre csökkent. A munkatermelékenység növekedési ütemének csökkenését a munkások abszolút számának csökkenése kísérte.

A burzsoa statisztikusok természetesen nem állítanak össze olyan táblákat, amelyek a munkatermelékenység növekedési ütemét a termelés növekedési ütemével hasonlítják össze. Mint a tábla elemzése mutatja (a termelés és a munkatermelékenység növekedési ütemének egyszerű összehasonlítása), amelyet ha gazdaságilag helyesen végeztek, leleplezik a kapitalista termelés kizsákmányoló lényegét. Ezért az USA burzsoa statisztikusai minden módon igyekeznek elkerülni az ilyen összehasonlítást. A burzsoa statisztikusoknak a tények elleplezésében segítségére vannak a matematikai statisztikával végzett különböző mesterkedések, különösen az általuk nem helyesen alkalmazott korrelációs koefficiens. Fabricant, burzsoa statisztikus és közgazdász például minden módon igyekszik megkerülni és elhallgatni a termelés és a termelékenység növekedési ütemének összehasonlítását és arra a rendkívül „mély” következtetésre jut, hogy a foglalkoztatottak száma és a munkatermelékenység közötti korrelációs koefficiens 0,31-gyel egyenlő, azaz a kettő között igen jelentéktelen kapcsolat van. Így pusztán matematikai műveletek segítségével, minden gazdasági elemzés nélkül igyekszik Fabricant bebizonyítani, hogy hiányzik a kapcsolat ott, ahol a valóságban mély összefüggés van. Ebben természetesen nem a matematika a hibás, hanem a kapitalista apologetika.

*

Vegyük a munkatermelékenység alakulásának harmadik sajátosságát a kapitalizmus általános válságának körülményei között.

Ez a sajátosság abban rejlik, hogy a munkanélküliség növekedése és különösen a részleges munkanélküliség számának növekedése, oda vezet, hogy

az óránkénti munkatermelékenység meghaladja az évi munkatermelékenység növekedési ütemét. Ez olyan látszatot kelt, mintha a munka termelékenysége jelentősen emelkedett volna. Ez a látszat azonban rögtön eltűnik, mihamarabb az évi munkatermelékenység megbízható mutatószámát vizsgáljuk meg.

A társadalmi munkatermelékenység kiszámításánál már a monopóliumok előtti kapitalizmus korszakában is figyelembe kellett venni a munkanélüliek számát, de különösen fontosá vált ez a kapitalizmus általános válságának körülményei között. E körülmények között akkor is figyelembe kell venni a munkanélüliek számát, ha a munkaerőtermelékenységet ágazatonként határozzuk meg, mivel jelenleg az egy tényleges munkásra eső munkatermelékenység a tényleges munkatermelékenységhez viszonyítva túlságosan magas annak következtében, hogy a munkanélüliek tartalékerege állandóvá vált és hogy — ebből kifolyólag — a munkaező bizonyos része állandóan vesztegel. Ezért a munkanélüliek számának megelőzése megnöveli a tényleges munkatermelékenységet.

Mindez azt mutatja, hogy a társadalmi munkatermelékenység tényleges növekedése sokkal kisebb, mint az időegységre eső termelési teljesítmény. Ezért az USA burzsoa statisztikusai durván meghamisítják a munkatermelékenység adatait akkor, amikor a munkatermelékenység kiszámításánál nem veszik figyelembe a munkanélüliek számát. Annak érdekében, hogy a munkatermelékenység mutatószámával a társadalmi munkatermelékenységet fejezzük ki, a termelést a munkások összes számához kell viszonyítanunk, a munkások összes számába a munkanélülieket is beleértve. Az USA burzsoa statisztikusai ilyen számításokat nem végeznek, minthogy ezek a számítások igen kedvezőtlen képet nyújtanának a munkatermelékenység helyzetéről az USA-ban.

A kapitalizmus általános válságának körülményei között a munkatermelékenység alakulásának harmadik sajátossága is kapcsolatban van a részleges munkanélüliséggel. Az amerikai közgazdászok és statisztikusok azt mondhatják, hogy a munkatermelékenység kiszámításánál valamennyi munkást számbavettek (azaz a részleges munkanélülieket is), ebből a szempontból tehát semmit sem lehet szemükre vetni. Azonban az amerikai közgazdászok és statisztikusok az évi munkatermelékenység mutatószáma helyett (rendszerint) az óránkénti munkatermelékenység mutatószámát alkalmazták. Ez azt jelenti, hogy csak a munkaidőt veszik számba és figyelmen kívül hagyják azt a naptári időszakot, melynek folyamán a munkaidőt nem használták ki. A monopóliumok előtti kapitalizmus idején a munka naptári ideje és ennek kihasználatlanul hagyott része között jelentéktelen volt a különbség. A kapitalizmus általános válságának körülményei között azonban, amikor az adott naptári időszak (hét, év) folyamán a munkára fordított idő szakadatlanul csökken (vagyis amikor részleges munkanélüliség van), távozik a munkatermelékenység kiszámításához a munkára fordított időt használjuk fel. A munkára fordított idő egységére számított munkatermelékenység megnöveli a tényleges munkaerőtermelékenységet. A tényleges munkatermelékenység mutatószáma (a részleges munkanélüliség feltételei között) csak a naptári időszakra számított munkatermelékenység — vagyis az évi munkatermelékenység — lehet.

A részleges munkanélküliség tehát hatással van a munkatermelékenység alakulására abból a szempontból, hogy az óránkénti munkatermelékenység elszakad az évi munkatermelékenység alakulásától. Így az óránkénti munkatermelékenység a válságosnál nagyobbban tünteti fel a munkatermelékenységet. Az USA burzsoa statisztikusai igyekeznek elcsúsztatni a főlött a tény fölött. Fabricant burzsoa statisztikus például, a részleges munkanélküliséget igyekeztén igazolni, a következőket írja:

„Az óraszám e csökkenése lehetővé teszi az irányítás módszereinek megjavítását, a gépek tökéletesítését és egyéb tényezők felhasználását.”⁸ Azonban Fabricant kénytelen elismerni, hogy ez valamikor a távoli múltban volt így, amikor a munkanap igen hosszú volt. De mi készíteti a kapitalistákat a munkahét megrövidítésére most, amikor ez már amúgyis rövid? Azt hihetnénk, hogy erre tüstént kapunk valami más magyarázatot.

„Az utóbbi években — írja Fabricant — a munkaórák csökkentése... azért történik, hogy ezáltal több munkást foglalkoztassanak és elősegítsék a munkanélküliség felszívódását.”⁹

Nem világos-e ezek után, hogy az óránkénti munkatermelékenység alkalmazása kísérlet annak a befolyásnak leplezésére, melyet a munkanélküliség a munkatermelékenység csökkenésére gyakorol? Nem világos-e, hogy az ilyen mutatószám alkalmazása kísérlet a munkatermelékenység adatainak megsejlesztésére?

Az évi munkatermelékenység egyes elemeinek (az évi munkaórák számának, az óránkénti munkatermelékenységnek) vizsgálata azt mutatja, hogy az évi munkatermelékenység alakulása ellentmondásos, mert bár az óránkénti munkatermelékenység nő, az évi munkaórák száma állandóan csökken. Ez a csökkenés a részleges munkanélküliek, vagy (ahogy az USA-ban szeretik mondani) a nem teljes munkaidőben dolgozók számának növekedését tükrözi vissza. Ezek között a feltételek között az óránkénti munkatermelékenység nem fejezi ki a munkatermelékenység alakulását, minthogy nem veszi számításba a részleges munkanélküliséget.

Az USA burzsoa statisztikusai természetesen nem vonják le ezeket a következtetéseket. Ellenkezőleg, azon fáradoznak, hogy előtérbe helyezték az óránkénti munkatermelékenység mutatószámát. Felmerül a kérdés, hogy mi legyen akkor az évi munkatermelékenység mutatószámával, amely a munkatermelékenység legjellemzőbb mutatószáma, különösen a kapitalizmus általános válságának körülményei között. Az évi munkatermelékenységről az USA statisztikusai jobbnak vélik hallgatni.

Az óránkénti munkatermelékenység mutatószáma azonban teljesen elferdíti a munkatermelékenység tényleges alakulását.

Hogy az óránkénti munkatermelékenység növekedési üteme mennyire elszakadt bázisától, az évi munkatermelékenységtől, azt a következő adatok mutatják. Míg az évi munkatermelékenység 1929-től 1939-ig 4%-kal növekedett az USA feldolgozóiparban, addig az óránkénti munkatermelékenység 31%-kal emelkedett ugyanaz alatt az idő alatt.

Az amerikai burzsoa statisztika tehát, azért, hogy az évi munkatermelékenység helyett az óránkénti munkatermelékenység adatait használja, erősen megemeli a tényleges munkatermelékenységet. A kritikai elemzés leg-

⁸ Fabricant: „Employment in Manufacturing, 1899—1939”, 1942, 12. old.

⁹ U. o., 14. old.

első fontos feladata az, hogy a mutatószámok összetevő elemeinek feltárása útján leleplezze az adatoknak ezt a megnövelését, azaz nyilvánvaló meghamisítását.

*

A fent emondottakból az alábbi általános következtetéseket lehet levonni:

1. A kapitalizmus (különösen pedig a kapitalizmus általános válságának) körülményei között nem tanulmányozhatjuk a munkatermelékenységet anélkül, hogy ne vizsgálnánk meg a társadalmi munkatermelékenységet, mert ez a valódi helyze: meg szépítéséhez vezetne.

2. A társadalmi munkatermelékenységet nem lehet csupán egy gazdasági ág keretei között vizsgálni. Figyelembe kell venni az egész nemzetgazdaságot és az ország összes munkását. Csak ezzel a módszerrel lehet feltárni a „főlösi:eges“ munka hatalmas tömegeit.

3. A társadalmi munkatermelékenység tanulmányozása a kapitalizmus viszonyai között annak a hatásnak vizsgálatát jelenti, melyet a kapitalizmus alapvető ellentmondása (a termelés társadalmi jellege és a kisajátítás egyéni jellege közötti ellentmondás) gyakorol a munkatermelékenységre. Ez az ellentmondás az imperializmus korszakában — különösen pedig a kapitalizmus általános válságának korszakában — rendkívül kiéleződött. A társadalmi munkatermelékenységet ezek között a feltételek között csak a technika és a munkabér színvonalával, a munka intenzitásának fokozódásával és a munkanélküliség alakulásával szoros kapcsolatban vizsgálhatjuk. Nem érthetjük meg a munkatermelékenység alakulásának sajátosságait a kapitalizmus általános válságának körülményei között, ha nem vesszük figyelembe a vállalatok krónikus kihasználatlanságát, valamint a teljes és részleges munkanélküliséget.

4. Az USA burzsoa statisztikusai meghamisítják a munkatermelékenység valóságos színvonalát és valóságos növekedési ütemét.

A MAGYAR-SZOVJET KÖZGAZDASÁGI SZEMLE

legújabb számának tartalmából:

Buzás József: A Moszkvai Nemzetközi Gazdasági Értekezlet jelentősége.

A. G. Zverjev: A Szovjetunió 1952. évi költségvetése

Kádár Iván: Az 1929-33-as válság néhány magyarországi sajátossága

Vilcsek Jenő: Önköltségcsökkentés és minőségváltozás

J. Kaszimovszkij: A szocialista gazdaságosság utjai

Megrendelhető a kiadóhivatalban: V., Kossuth Lajos-utca 20.

Telefon: 183-930

A MUNKAFEGYELEM STATISZTIKAI VIZSGÁLATA

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége által 1952. január 12-re összehívott országos aktíva-értekezleten tartott beszámolójában Gerő elvtárs kiértékelte az 1951. év gazdasági munkáját, és ennek alapján rámutatott azokra a súlyponti kérdésekre, melyek megoldását napirendre kell tűznünk, hogy az 1952. évi népgazdasági tervünket is sikeresen teljesíthessük. A sorra vett kérdések között — mint egyik legfontosabb problémával — részletesen foglalkozott Gerő elvtárs a munkafegyelem terén fennálló hiányosságokkal. A kérdés fontosságára mutat az is, hogy Rákosi elvtárs az aktíva-értekezleten elmondott felszólalásában legrészletesebben ugyancsak a munkafegyelemről beszélt, melynek hiányát, mint „egészséges fejlődésünk gyermekbetegségét” jellemezte.

A munkafegyelem jelenlegi, sokhelyütt még nem kielégítő volta, szoros összefüggésben áll a munkanélküliség felszámolásával, a mindinkább jelentkező munkaerőhiánnyal. A munkafegyelem épp az utóbbi időkben, a munkanélküliség teljes megszűnését követően lett gazdasági életünk egyik központi kérdése. Addig ugyanis, míg munkaerőfelesleggel álltunk szemben, míg egy pillanatil sem jelentett a vállalatoknak problémát, hogy a kilépő vagy fegyelmellenül dolgozó munkás helyett új munkaerőt kapjanak, az elbocsátott dolgozónak viszont annál nagyobb gondot okozott az újbóli munkábaállás lehetősége, a munkafegyelem kérdése, épp az említett gazdasági okok miatt, jelentős nem lehetett. Most azonban, hogy megváltozott a helyzet, hogy a vállalatok nagyrésze munkaerőhiánnyal küzd, hogy a munkás egyik napról a másikra könnyűszerrel elhelyezkedhet, egyes fegyelmellen dolgozóknál ezek az új gazdasági adottságok olyan magatartást váltanak ki, hogy munkájuk ügyis nélkülözhetetlen, tehát a tőkés rendszerben annyira magától értetődő, saját érdekükben betartandó munkafegyelem, a szocialista gazdasági rend megváltozott viszonyai között többé már nem kötelező.

A közelmúltban értesülhettünk a Wall Street Journal című lap közléséből arról, hogy az Egyesült Államok több városában a munkanélküliség „fenyegető méreteket öltött”. Így például az egyik legnagyobb gépkocsipari tröszt, a General Motors üzemeiben az utóbbi másfél-két év alatt legkevesebb 45 000 munkást bocsátottak el. A Chrysler-gépkocsipari társaság üzemeiben foglalkoztatott munkások száma 1950 novembere óta 110 000-ről 78 000-re csökkent, a Ford-társaság üzemeiből 27 000 munkást bocsátottak el. Detroitban a munkanélküli segélyért folyamodók száma 1951 októberéhez viszonyítva tízszeresére növekedett.

Nyilvánvaló, hogy a munkanélküliek ilyen megdöbbentően magas száma mellett magának a munkanélküliségnek a réme biztosítja azt, hogy a munkafegyelem terén említésreméltó hiányosságok ne fordulhassanak elő. Az így létrejött munkafegyelem azonban nem a dolgozók öntudatára alapul — mint a szocializmusban —, hanem a megfélemlítésre.

A nép államában a munka becsület és dicsőség dolga. Munkásaink óriási tömegei, a munkásosztály túlnyomó része tisztában van azzal, hogy a munkanélküliség megszűnése nem jelenti azt, hogy a kedvezően megváltozott körülményekkel vissza lehet élni, tudják, hogy az önkényes kiépések, a munkaidő hiányos kihasználása veszélyeztetik terveink megvalósítását, tehát végeredményben bünt jelentenek a dolgozó nép államával szemben. Gerő elvtárs január 12-i beszámolójában hangsúlyozta, hogy „szem előtt kell tartani Rákosi elvtársnak azt az útmutatását, hogy a munkafegyelem megszilárdítása terén a fő feladat olyan légkör megteremtése, amelyben nincs maradása a lógósnak, a naplopónak, az igazolatlanul mulasztónak, a hosszúforintért az egyik munkahelyről a másik helyre repülő vándor-madaraknak”.

A statisztikának, mint a társadalmi, gazdasági élet jelenségeit számszerű formában feltáró tudománynak, rá kell mutatnia azokra a jelenségekre, melyek a kellő munkafegyelem hiányára vallanak, adatokat kell szolgáltatnia ahhoz, hogy gazdasági vezetőink a hiányosságokat felszámolhassák.

Statisztikánk — mind népgazdasági, mind pedig vállalati szinten — már eddig is jelentős segítséget nyújtott a munkafegyelem megszilárdításáért vívott harcban. Mivel azonban a kérdés még távolról sem nyert megoldást, bizonyára nem lesz érdektelen, ha a munkafegyelem statisztikai vizsgálatának módszereivel foglalkozunk, és az egyes módszerek alkalmazását a gyárpar területéről vett példákkal világítjuk meg, és ezen keresztül arra is rámutatunk, hogy az ipar vonalán is még nagy számmal vannak elvégzendő feladataink a munkafegyelem megszilárdításával kapcsolatban.

A munkafegyelem terén fennálló lazaságoknak lényegében két csoportját különböztethetjük meg, mégpedig

1. a munkaidő rossz kihasználását,
2. a munkaerő felesleges forgalmát.

A munkaidő kihasználási fokának megállapításánál az időkieséseket kétféle szempont alapján szoktuk csoportosítani. Külön vizsgáljuk a mulasztásokat, tehát azokat a kieséseket, melyek abból adódnak, hogy a munkások egyáltalán nem jelentek meg a munkanapon munkára, és külön mutatjuk ki, hogy a munkanap hiányos kihasználása folytán mennyi munkaidő ment veszedőbe. Az időkiesések első csoportját jelző számot általában munkaerőfelhasználást jellemző mutatónak tekintjük, és csak a munkanapon belüli kiesésekről szoktunk, mint kifejezetten munkaidőkihasználásról beszélni.

A munkaerőfelhasználás és a munkaidőkihasználás lényegében tehát nem két, egymástól élesen elválasztható fogalom. Ha a munkaerőfelhasználás rossz, a munkások ezáltal lényegében a munkaidőt nem használják ki. Mégis, munkaerőfelhasználásról a fentiek alapján akkor beszélünk, ha azt vizsgáljuk, hogy a munkára kötelezettek, tehát végeredményben az állományi létszámba tartozók, megjelentek-e munkára, a munkaidőkihasz-

nálás vizsgálata pedig arra terjed ki, hogy a munkára megjelentek az előírt munkaidőt teljes egészében ledolgozták-e.

A munkaerőgazdálkodás legegyszerűbb mutatószámát úgy kapjuk meg, hogy az átlagos dolgozólétszámot viszonyítjuk az átlagos állományi létszámhoz. Például, ha

az átlagos állományi létszám	— — — — —	1600 fő,
az átlagos dolgozó létszám	— — — — —	1440 fő,

akkor a munkaerőfelhasználás mutatószáma $= \frac{1440}{1600} = 90\%$.

Természetesen ugyanezre az eredményre jutunk akkor is, ha az egy fő állományi létszám által teljesítendő munkanapok számához viszonyítjuk az egy fő állományi létszám által ténylegesen teljesített munkanapok számát, vagyis a munkahónap tényleges hosszát. A két számítás eredménye azért egyezik, mivel az átlagos létszámokat tudvalevőleg úgy számítjuk ki, hogy a teljesített, illetőleg teljesítendő munkanapokat osztjuk az illető időszak törvényes munkanapjainak számával. Nézzük meg fenti példáinkat ebben a formában:

Átlagos állományi létszám	— — — —	1600 fő,
Törvényes munkanapok száma	— — — —	25 nap,
Állományi létszám által teljesítendő összes munkanap száma	— — — — —	40 000 munkanap,
Ténylegesen teljesített összes munkanap száma		36 000 munkanap,

tehát a munkahónap tényleges hossza $\frac{36\,000}{1600} = 22,5$ nap.

Mutatószámunk tehát

$$\frac{22,5}{25} = 90\% \text{ lesz.}$$

Ezt a mutatószámot a munkahónapkihasználás mutatójának nevezik. Ebből is látszik, hogy a munkaerőfelhasználás és munkaidőkihasználás mutatószáma nem választható el mereven egymástól, hisz az utóbbi mutató lényegében már a munkaidőre vonatkozik.

Fenti, kétféleképpen kiszámított mutatónk azt jelzi, hogy az állományi létszámnak 90%-a dolgozott, tehát a munkavállalók létszámának átlagosan 10%-a munkára egyáltalán meg sem jelent.

Az egyik iparvállalatnál például az 1951. év folyamán a munkások az előírt 304 teljesíthető munkanappal szemben csak 261 munkanapot dolgoztak le, tehát a munkaerőfelhasználás csak

$$\frac{261}{304} = 85,9\% \text{-os volt.}$$

Ha figyelembe vesszük, hogy a kiesett 43 munkanapból a fizetett szabadságidő átlagosan csak 14 nap, akkor is csak

$$\frac{261 + 14}{304} = 90,5\% \text{-os}$$

a munkaerőfelhasználás, tehát még a szabadságon levőkön kívül a munkásállomány 9,5%-a rendszeresen nem végzett munkát.

Ha a munkaerőfelhasználás mutatószámát a gyáriparra és ezen belül az egyes iparágakra kiszámítjuk, azt találjuk, hogy még jelentősek a hiányok, különösen a bányászatban és a közlekedési javítóiparban. Bár ebben az évben ezen a területen javulás tapasztalható, egyes vállalatoknál még komoly hiányosságok mutatkoznak. A Nagymányoki Szénbányáknál például januárban minden munkás átlag 4 műszakot mulasztott.

Természetesen a mulasztásokat nem elégséges csak egy összegben kimutatni, de a kérdést még akkor sem oldottuk meg kielégítően, ha megállapítottuk, hogy a mulasztásokból mennyi a fizetett szabadság. A fennmaradó mulasztások egy része igazolt, másik része viszont igazolatlan. A munkafegyelem vizsgálata szempontjából elsősorban az igazolatlan mulasztásokat kell figyelemmel kísérnünk.

Az igazolatlan mulasztásokat viszonyíthatjuk az összes mulasztáshoz, de megállapíthatjuk azt is, hogy az állományi létszámnak átlagosan hány százaléka van munkahelyétől igazolatlanul távol. Az igazolatlan hiányzók aránya az ipar egyes területein az 1951. év folyamán emelkedett. Például egyes bányákban a múlt év első negyedében az állományi létszámnak átlag csak 1,5%-a hiányzott igazolatlanul, a negyedik negyedévre azonban ez a szám már 2,5%-ra emelkedett. Bár januárban az igazolatlanul mulasztók száma csökkent, egyes helyeken még mindig nagyfokú lazaságok mutatkoznak ezen a téren. Például a Komlói Szénbányáknál az igazolatlanul mulasztók aránya januárban 3%, a Borsodi Szénbányászati Trösztnél naponta átlag 196 munkás hiányzott igazolatlanul.

*

A szűkebb értelemben vett *munkaidőkihasználás* legáltalánosabban használatos mutatószámát úgy határozzuk meg, hogy a dolgozólétszám által teljesítendő órákhoz viszonyítjuk a ténylegesen teljesített órákat. Ennél a számításnál a túlórákat a teljesített órákból le kell vonnunk. A vizsgálat feladata ugyanis a törvényesen megszabott munkaidő kihasználásának megállapítása. Lehetséges, hogy túlórára épp azért volt szükség, mert a rendes munkaidőt nem használták ki, tehát a túlórázás éppen a munkaidő rossz, nem pedig jó kihasználására vall.

Előbbi példánkat folytatva, vizsgáljuk meg a munkaidőkihasználást a következő adatokból:

Átlagos dolgozó létszám	— — — — —	1,440 fő,
Teljesített munkaórák száma	— — — — —	286,000 óra,
Túlórák száma	— — — — —	5,200 óra,
Törvényes munkanapok száma	— — — — —	25 nap,
Kötelező napi munkaidő	— — — — —	8 óra,

Mutatószámunkat a következő általános forma segítségével számíthatjuk ki:

$$\frac{\text{teljesített munkaórák} - \text{túlórák}}{\text{dolgozó létszám} \cdot \text{törvényes munkanapok} \cdot \text{kötelező napi munkaidő}}$$

Ennek megfelelően

$$\frac{286\,000 - 5\,200}{1\,440 \cdot 25 \cdot 8} = \frac{280\,800}{288\,000} = 97,5\% \text{-os}$$

volt a munkára megjelentek munkaidőkihasználása, tehát a rendelkezésre álló rendes munkaidőnek 2,5%-át nem használták ki.

Ahogy az előbbieken a munkaerőfelhasználás mellett kiszámítottuk a munkanap tényleges hosszát, az utóbbi számításunk mellett megállapíthatjuk a munkanap tényleges hosszát is, ezt viszonyítva ugyanis a munkanap előírt hosszához, itt is hasonló eredményhez jutunk.

A *munkanap tényleges* hosszát úgy kapjuk meg, hogy az egy fő által túlórák nélkül teljesített munkaórák számát elosztjuk a teljesített munkanapok számával:

Teljesített munkaórák száma	— — — —	286.000 óra,
Túlórák száma	— — — — — —	5.200 óra,
Teljesített munkanapok száma	— — —	36.000 munkanap,

$$\text{a munkanap tényleges hossza} \frac{286000 - 5200}{36000} = \frac{280800}{36000} = 7,8 \text{ óra}$$

(7 óra, 48 perc). Az előbbiekből már tudjuk, hogy a kötelező napi munkaidő 8 óra, ehhez viszonyítva a tényleges munkaidőt, ugyancsak

$$\frac{7,8}{8} = 97,5\% \text{-ot kapunk.}$$

A kötelező napi munkaidő általában — néhány iparágtól eltekintve — 8 óra. Ennek ellenére az ipar számos területén a munkára megjelentek nem do'gozzák le teljes munkaidejüket. Az elmúlt év folyamán egyes iparágakban a munkanap hiányos kihasználása olyan méretű volt, hogy a kiesett munkákat 8 órás munkanapra átszámítva, átlagosan minden munkásra 6 kiesett munkanap esett.

A munkanapon belüli időkiesések egy része természetesen ugyancsak igazolt (pl. közkötelezettségek teljesítése), a kiesések nagyobb része azonban a késések, a munkanapon belüli hosszabb-rövidebb ideig tartó eltávazások, valamint a munkaidő befejezte előtti végleges távozások következménye.

Általában azonban megállapíthatjuk, hogy a munkaidő rossz felhasználásának oka elsősorban a mulasztások magas száma és csak másodsorban a munkanap hiányos kihasználása.

*

A munkafegyelem terén fennálló lazaságok másik döntő része a *munkaerő felesleges forgalmából* adódik. Rendkívül magas az önként kilépő munkavállalók száma, akiknek egy része ugyan a vállalat hozzájárulásával távozik, másik részük azonban önkényesen hagyja el munkahelyét. Ugyancsak sok helyen magas a fegyelmi határozat alapján elbocsátottak száma is. Meg kell mondanunk, hogy a hozzájárulással történő kilépések is sok esetben a munkafegyelem hiányára mutatnak. Mint erre népgazdaságunk vezetői is rámutattak, sok helyen még nem harcolnak kellőképpen a munka-

fegye'em megszilárdításáért, sokszor annak ellenére, hogy ez a termelési terv teljesítését veszélyezteti, minden különösebb ok nélkül hozzájárulnak a dolgozók távozásához.

Az önkényes kilépők az 1951. év folyamán nem egy helyen az állományi létszámnak 10—11% -át, a hozzájárulással kilépők pedig 20—22% -át képezték.

Fejtűnő, hogy volt olyan iparág, melyben az állományi létszám több mint fele kapott hozzájárulást a távozáshoz.

Javulások ezen a területen is tapasztalhatók már, de még sok hiányszággal is találkozunk. Ez év januárjában pl. a Borsodi Szénbányászati Trösztől 217 munkás lépett ki önkényesen, 69-et pedig fegyelmi úton bocsátottak el.

Annak ellenére, hogy nem kizárólag munkafegyelmi okai vannak, mivel azonban jelentős része mégis ezzel kapcsolatos, itt kell megemlítenünk a *munkaerőhullámnak* rendkívül magas fokát is. Sztálin elvtárs 1931. június 23-án tartott beszédében a következőkben mutatott rá a munkaerőhullámnak káros voltára: „Ahhoz, hogy üzemünk számára a munkaerőt biztosítsuk, el kell érünk azt, hogy a munkásokat az iparágakhoz kössük, és az egyes üzemek munkásállományát többé-kevésbé állandósítottuk. Aligha szorul bizonyításra, hogy ha a munkásállomány nem állandó, ha nem olyan munkásokból áll, akik a termelés technikáját többé-kevésbé már elsajátították, és az új gépekhez már hozzászoktak — lehetetlen a termelési tervet megvalósítanunk. Ellenkező esetben a munkásokat minden esetben újra kellene tanítanunk, az idő felét betanításra kellene fordítanunk, ahelyett, hogy azt az időt a termelés számára használnánk ki.“

A hullámnak tényleges méretét csak akkor tudnánk természetesen megállapítani, ha pontosan ismernénk, hogy az új munkavállaló ugyanarra a munkahelyre került-e, mint ahonnan egy másik munkavállaló eltávozott. Mivel azonban ennek pontos nyilvántartása rendkívül nehéz, ezért abból a feltételezésből indulunk ki, hogy addig a mértékig, míg a két szám kiegyenlíti egymást, az újonnan felvettek az elbocsátottak helyére jöttek. Ennek megfelelően a munkaerőhullámnak nagyságának megállapításához szükséges *váltásnak*, tehát az egymást felváltó munkavállalók számának a felvételek és kilépések közül a kisebb számot vesszük.

Egyes üzemekben a váltások száma igen magas, így például a Budapesti Cementáruiipari Vállalatnál 1951 szeptember végéig az év elejétől a létszám 160% -a cserélődött ki.

*

A fentiekben röviden összefoglaltuk azokat a legfontosabb mutatószámokat, melyek segítségével a munkafegyelem állását vizsgálhatjuk. A statisztikai elemző munkát az eddiginél nagyobb mértékben kell a munkafegyelem területére is kiterjesztenünk. A felhozott példákban csak a legkirívóbb esetekről tettünk említést, ezért ez nem jelenti azt, mintha a munkafegyelem terén más területen nem lenne már javítani valónk. Elsősorban vállalati statisztikusainknak kell ezekre — az eddig meglehetősen elhanyagolt — mutatószámokra fokozottabb figyelmet fordítaniok, hogy segítségükkel rávilágítsanak a hiányos munkafegyelemre. Nem közömbös azonban a kérdés miniszteri, illetőleg népgazdasági szinten sem, mert csak így tudunk a fegyelem megszilárdításához szükséges adatokat és kiértékeléseket nyújtani népgazdaságunk felsőbb vezetőinek.

ÚJ KORSZAK A MUNKÁSOK, ALKALMAZOTTAK ÉS KOLHOZPARASZTOK HÁZTARTÁSI STATISZTIKÁJÁNAK FEJLŐDÉSÉBEN*

A szovjet dolgozók életszínvonalának szakadatlan emelkedése a szovjet népgazdasági rendszer legfontosabb törvénye, a lenini-sztálini politika, a kommunista pártnak és a szovjetkormánynak a szovjet nép-jóléte emeléséről történő mindennapos gondoskodásának eredménye.

A szovjetállamban a szocialista gazdaság fejlődésének gyors üteme alapján rendszeresen és gyorsan nő a nemzeti jövedelem. A Szovjetunió nemzeti jövedelme 1950-ben 1940-hez viszonyítva összehasonlító áron 64%-kal emelkedett, ez egyben a szovjet nép anyagi és kulturális színvonalának a hatalmas arányú növekedését is jelentette. Mint ismeretes, 1950-ben a munkások, alkalmazottak és kolhozparaszatok összjövedelme összehasonlító áron 62%-kal volt nagyobb, mint 1940-ben.

Ezzel szemben a tőkés országokban a munkások és a dolgozóparaszatok életszínvonala évről-évre rosszabbodik. A dolgozók elnyomódása a tőkés gazdaság törvénye. A tőkés országokban a háború utáni időszakban erősen fokozódott a munkásság kizsákmányolása és a munkanélküliség különösen az országok gazdasági életének militarizálása, valamint az USA és Anglia imperialistáinak új háborúra készülődése következtében.

A tőkés országokban a nemzeti jövedelemnek több mint felét a kizsákmányoló osztályok sajátították ki.

A Szovjetunióban az egész nemzeti jövedelem a dolgozóké.

A szovjetállamban a nemzeti jövedelem túlnyomó része a fogyasztási alapba kerül a dolgozók anyagi és kulturális szükségleteinek a kielégítésére. Az általános fogyasztási alapból az eszközöknek egy részét a társadalom közös szükségleteinek a fedezésére fordítják; ilyenek a szociális és kulturális szükségletek, a munkaképtelenek eltartása, a közigazgatás és honvédelem. A fogyasztási alap másik részét a termelés résztvevői között osztják el a szocialista elosztási elvnek megfelelően — a munka mennyisége és minősége alapján.

A lakosság személyes jövedelmét a statisztikai megfigyelés különböző eljárásaival tanulmányozzák. Ezek közül a legfőbb a lakosság háztartási költségvetésének megfigyelése. A statisztikában a háztartási költségvetési felvétel a reprezentatív statisztikai megfigyelés egyik formája, amelynek célja a lakosság bevételeinek, kiadásainak és fogyasztásának tanulmányozása.

*

A háztartási statisztikai felvételek tudományos megszervezése érdekében az alábbi kérdéseket kell helyesen megoldani: a) helyesen kell megfogalmazni a megfigyelés feladatait és ennek megfelelően kell meghatározni a háztartási statisztikai megfigyelés programját; b) meg kell találni a megfigyelés legjobb szervezeti formáit, amelyeknek alapján kétségtelenül a legmegbízhatóbb adatokat lehet kapni, mivel a reprezentatív megfigyelésnél a tévedések és a feljegyzések hibái erősebben esnek latba; c) a megfigyelésre kerülő családokat olyan módszerrel kell kiválogatni, hogy a kiválasztott sokaság teljes mértékben jellemezze az egész vizsgált sokaságot.

A munkások, alkalmazottak és kolhozparasztok háztartási statisztikai felvétele előtt álló feladatok helyes megfogalmazása érdekében figyelemmel kell kísérni a lakosság egyes csoportjaiban a bevételek alakulását és felhasználását.

A munkások háztartási statisztikai megfigyelése során egészen az utóbbi időkig, csak az összes munkások háztartási költségvetésének általános jellemzését adták és nem emelték ki külön a szakképzett munkások és kevésbé képzett munkások költségvetéseit.

A munkások és alkalmazottak háztartási statisztikai megfigyelése és feldolgozása programjának az alábbi mutatószámokat kell tartalmaznia a pénzbevételekkel kapcsolatban: munkabér, nyugdíj, segély, ösztöndíj, egyéb bevételek az államtól, különféle alkalmi keresetek magánszemélyektől, hitelek és kölcsönök.

A pénzkidadások között figyelembe kell venni: az otthoni étkezéssel kapcsolatos vásárlásokat, az üzemi étkezés költségeit, a lakás és közüzemi kiadásokat, a ruha, cipő, bútor, háztartási cikkek, kulturális cikkek, stb. vásárlását, a bor- és dohányvásárlást, a higiéniai kiadásokat, adófizetést, állami kölcsönkötvények megszerzését, a kölcsön visszafizetését és adósságok törlesztését, stb.

Az iparcikkek és élelmiszerek beszerzését természetes (menyiségi) és pénzürtékben veszik számba, feltüntetve a beszerzés forrását: állami kereskedelem, szövetkezeti kereskedelem, kolhozpiac, magánszemély. Számbaveszik mind az otthoni, mind az üzemi étkezés élelmiszerfogyasztását. A pénzbevételeken és kiadásokon kívül számbaveszik a természetbeni bevételeket is (a saját konyhakert, saját tehén, saját kitermelés).

A kolhozokban a jövedelemelosztás más alapokon történik. A kolhoztermelés minden terméke a kolhoz tulajdonába megy és minden kolhozparaszt az általa végzett munkaegységek szerint kapja meg részesedését a jövedelemből, figyelembevéve a növénytermesztés és állattenyésztés terén a termelékenység fokozásáért járó kiegészítő munkabérekét. A kolhozparaszt bevételeinek nagysága az egész kolhoz bevételeinek nagyságától (vagyis attól függ, hogy az adott kolhoz milyen sikeresen dolgozott) és a ledolgozott munkaegységek mennyiségétől függ (más szóval attól is függ, hogy az egyes kolhozparasztok milyen arányban vettek részt a kolhoz munkában). A kolhozparasztok a kolhoztól jövedelmeiket részben természetben, részben pénzben kapják.

A kolhozparasztok közösségi gazdasága jövedelmüknek legfőbb, de nem egyedüli forrása. A kolhozparasztoknak háztartási gazdasága is van.

Az egyes kolhozparasztok a kolhozban végzett munkájukon kívül állami és szövetkezeti szervezeteknél is végeznek munkát. A kolhozparasztok csa-

ládjaiban a családdal közös háztartásban olyan személyek is élnek, akik állandóan állami és szövetkezeti szervezeteknél dolgoznak. A bér munkából származó bevételek is egy részét alkotják a kolhozparasztcsalád személyes bevételeinek.

A kolhozparasztok az államtól a társadalmi biztosítás terhére nyugdíjat, a sokgyermekes és egyedülálló anyák segélyt kapnak. Minden kolhozparaszt ingyen orvosi kezelésben, ingyenes oktatásban és szakmai képzésben részesül, ha tanulók ösztöndíjakat kapnak és még számos más kedvezményben részesülnek a kolhoz dolgozói.

A kolhozparasztok háztartási költségvetésének méretét és felépítését elsősorban a kolhoztól kapott bevételei határozzák meg.

A hatalmas szovjet állam területén a termelés szempontjából igen sokféle kolhozsal találkozunk. A különböző fajta kolhozokban különböző a megosztandó jövedelem összetétele: az egyik kolhozban (pl. a gabonatermelőben) túlnyomórészt természetbeni fizetés fordul elő, a másikban inkább pénzben fizetnek.

Az utóbbi időkben a kolhozparasztok háztartási költségvetéseiről készített felvételek anyagát területek, vidékek, köztársaságok szerint dolgozták ki. A megfigyelések eredményei ezért nem válaszoltak arra a kérdésre, hogy hogyan alakulnak a kolhozparasztok bevételei és fogyasztásai a különböző termelési irányú kolhozokban. Ez volt a legnagyobb hibája a kolhozparasztok háztartási statisztikai megfigyelésének.

A kolhozparasztok háztartási költségvetésének jellemeznie kell a bevételi források szerint és fel kell tüntetnie, hogy a kolhozparasztok mennyi munkát fektettek a közösségi kolhoztermelésbe, a háztáji gazdaságba és a kolhozon kívüli más munkába.

A kolhozokból származó bevételek számbavételénél külön kell számbavenni a munkaegységek után kapott bevételeiket és kiegészítő munkadíjakat, a segélyalapokból és a kolhozparasztok kulturális jóléti céljaira tartalékolt eszközökből származó bevételeket, valamint a kolhoz által teljesített különböző szolgáltatások formájában megjelenő bevételeket.

Bonyolultabb a háztáji gazdaságból származó bevételek meghatározása. A kolhozparaszt szükségletei kielégítésére a termelésnek azt a részét használja fel, amely a termelési költségek fedezése és a háztáji gazdaság utáni fizetési kötelezettségek teljesítése után fennmarad. E rész meghatározására speciális számításokat kell végezni a háztáji gazdaság össztermelésének, termelési költségeinek és tiszta termelésének a meghatározására. A háztáji gazdaságból származó bevételt az alábbi séma szerint határozzák meg:

A) Össztermelés: 1. a konyhakertből, 2. gyümölcsösből és szőlőből, 3. az állatokból és baromfiakból; a) tej, gyapjú, tojás, méz és egyéb termények, b) állatszaporulat és utánpótlás, 4. a gazdaság más ágaiból.

B) Anyagi költségek: 1. vetőmag és ültetéshez szükséges anyag, 2. állat- és baromfitakarmány, 3. a gazdaságra fordított pénzkidadások.

C) Tiszta termelés — az össztermelés és az anyagi költségek közti különbség.

A kolhozparasztok összbevételének egy része az állami és szövetkezeti szervezeteknél dolgozó kolhozparasztok munkabére, valamint a tanulók ösztöndíja, a nyugdíj, a sokgyermekes és egyedülálló anyáknak nyújtott segély, az állami nyereséymkötvényekből kihúzott nyeresményei és a biztosítási ösz-

szegek. Ezek a jövedelmek pénz formájában kerülnek a kolhozparasztokhoz és számbaveszik a háztartási költségvetésekben is.

A kolhozparasztok összevételeik egy részét befizetik az államnak a háztáji gazdaság után járó adó címén és a bér munkában dolgozó személyek pedig kérésüket után jövedelmi adót fizetnek. A jövedelem egy részét a kolhozparaszt megtakarítja és tartalékolja, a legnagyobb rész pedig személyes fogyasztásra kerül.

Természetesen igen nehéz lenne a kolhozparasztoktól olyan bonyolult kérdésekre választ kapni, hogy összességüként vajjon mennyi jövedelme származik a kolhozostól, mennyire tehető a háztáji gazdaságából származó bevétele, mennyire becsülhető családjának a fogyasztása stb.

A megfigyelés programjának ezért arra kell felépülnie, hogy a kolhozparaszt háztartásában közvetlenül jegyezzük fel az állati termékek és a pénz forgalmát. Az összebevételt értékbeli kifejezésben a megfigyelési anyag későbbi feldolgozása útján számítják ki.

A kolhozparasztok költségvetésének természetbeni mutatószámai a kolhozparasztok háztartási statisztikai felvétele előtt álló más feladatok megoldásához, nevezetesen a mezőgazdasági termékek és az iparcikkek személyi fogyasztásának a jellemzéséhez is nélkülözhetetlenek. A kolhozparasztok költségvetésének természetbeni mutatószámai a termékek mennyiségben kifejezett népgazdasági mérlegének, az állatállomány forgalmának és a munkaerőtartalékok mérlegének összeállításához is elengedhetetlenek.

A háztartás-statisztikai felvétel legfőbb kérdése a felvétel módszerének és programjának meghatározása. Kevés megfigyelési egység kiválasztása esetén (a háztartás-statisztikai felvételeknél 1000 kolhozparasztcsaládból kétfőt-hármat választanak ki), a kapott mutatószámoknak a lehető legpontosabbaknak kell lenniük.

A háztartási költségvetések mutatószámainak pontosságát a felvételi program észszerű felépítésének és a legtökéletesebb felvételi módszer megválasztásának kell biztosítani. A felvétel programját nemcsak a felvételi feladatai szabják meg, hanem függ a felvétel módszerétől is.

A háztartás-statisztika története három felvételi eljárást különböztet meg: a) a *kiszállásos eljárásnál* a kérdőívet a statisztikai szervezet megbízottja tölti ki a lakosság adott időszakra vonatkozóan történő kikérdése alapján, b) az *ankétos eljárásnál* a lakosság maga tölti ki a kérdőívet és c) a *folyamatos feljegyzésnél* az adatokat úgy kapják meg, hogy a lakosság rendszeresen ellenőrzi jövedelmeit és kiadásait. Az ankétos eljárás nem terjedt el túlságosan a Szovjetunióban. Ez érthető is, mert az ankétos módszer első feltétele, hogy a kérdések szűk körre terjedjenek ki. Az ankétos eljárásnál ezenkívül nem lehet biztosítani a megfigyelendő sokaság reprezentatív jellegét sem.

A folyamatos feljegyzés a háztartási statisztikának tökéletesebb eljárása. A költségvetés nagyszámú mutatószámainak folyamatos feljegyzése azonban igen megterhelő lenne a munkások, alkalmazottak és kolhozparasztok részére, ha maguknak kellene elvégezniük, ha pedig nem rendszeresen vezetnék a felvételeket, előfordulhatna, hogy valamely bevétel vagy kiadás kimaradna. A munkások, alkalmazottak és kolhozparasztok háztartási költségvetési feltételeit ezért a Szovjetunióban a Központi Statisztikai Hivatal speciális szakemberei — a háztartási statisztikusok végzik. A háztartási sta-

lisztikusok a költségvetési felvétel helyein (város, munkáslakótelep, kolhoz) élnek, rendszeresen havonként legalább kétszer meglátogatják a munkás, alkalmazott, kolhozparaszt családot és kikérdezik, a megfigyelt család tagjaival lefolytatott beszélgetés alapján, valamint a családnál vezetett segédfeljegyzések és a költségvetésre vonatkozó minden okmány felhasználásával feljegyzi a költségvetési mutatószámokat. A háztartási statisztikusoknak a munkások, alkalmazottak és kolhozparasztkolhozparasztok háztartási költségvetési mutatószámai bejegyzésénél fel kell használniuk a munkahelyen kiállított munkabér, jutalom, segély és nyugdíj kifizetési okmányok adatait: fel kell használniuk a lakbérfizetésről, a közüzemi díjakról stb. kiállított okmányokat is. A kolhozparasztkolhozparasztok háztartási költségvetéseinek vezetésénél a háztartási statisztikus a kolhoz könyveléséből köteles beszerezni az elszámolt munkaegetységekre, valamint a kolhoztól kapott termékekre és pénzre vonatkozó adatokat. ezenkívül fel kell használnia a család birtokában lévő okmányokat az állami mezőgazdasági terménybeszolgáltatás teljesítéséről stb.

A háztartási statisztikusnak a kikérdezésnél fel kell használnia a munkás, alkalmazott és kolhozparasztcsaládnál vezetett feljegyzéseket.

A statisztikus tehát a munkás- és tisztviselőcsaládok kéthetes kikérdezése során, majdnem teljesen elkészíti a háztartási költségvetést, a kolhozparasztcsaládoknál (kéthetenként egyszer) külön veszi számba a kolhozparaszt költségvetésének legmozgékonyabb részeit, a kolhoztól származó bevételt, a háztáji gazdaság termelését, a pénzbevételeket és kiadásokat, az értelmezésre fordított termék felhasználását. A háztartási statisztikus havonként egyszer kikérdezés alapján bejegyzi a kolhozparasztcsalád létszámát, a család felnőtt tagjainak munkájára vonatkozó adatokat, feltüntetve a munkahelyet, a munkában töltött időt (napok és órák számát) és a munkadíjként kapott termékek és pénz mennyiségét. Ezután a háztartási statisztikus hozzálát a mérlegtábla kitöltéséhez. Ebbe a táblázatba terméknemenként beírják a következőket: a termék mennyisége a hónap elején és végén, bevétel a kolhozból az elszámolás minden formája szerint, bevétel a saját háztáji gazdaságból, vásárlás állami és szövetkezeti szervektől, vásárlás polgári személyektől. Beírják a termékfelhasználásokat is: termelési felhasználások (vetőmag, takarmány), személyes fogyasztás, eladás az államnak vagy szövetkezeti szerveknek, eladás polgári személyeknek, más termékkiadások.

A háztartási statisztikus a mérlegtáblázat legtöbb rovatát a kéthetes kikérdezések alapján tölti ki. A statisztikus a befejező kikérdezésnél pótlólag anyagot gyűjt össze néhány mutatószámra vonatkozóan és mérlegmódszerrel (a hóeleji készlet plusz bevétel egyenlő a házi kiadások és a hóvégi készlet összegével), ellenőrzi a kapott számok helyességét.

A termék-, állat- és pénzforgalom mutatószámainak a mérlegbeállítására bizonyos mértékben biztosítja az anyag pontosságát. A mérlegmódszerrel történő bejegyzés olvasható eredményeket ad a figyelmes és hozzáértő szakembernek.

A háztartási statisztikus a kérdőív kitöltése után a kérdőív adatait logikailag ellenőrzi.

A háztartási statisztikai felvétel ismertetett módszere biztosítja a költségvetési mutatószámok kellő pontosságát.

Nyilvánvaló azonban, hogy a háztartási statisztikai felvételt jól csak alaposan kiképzett, megbízható dolgozó végezheti el. Ezért különös gondot kell fordítani a költségvetési statisztikusok kiképzésére.

Igen nagy jelentőségű az általános háztartási statisztikai felvételi rendszerben, hogy a háztartási statisztikusok munkáját a Központi Statisztikai Hivatal kerületi felügyelői és a köztársasági, vidéki, területi statisztikai hivatalok dolgozói ellenőrzik.

A költségvetési adatok feldolgozásának legfontosabb kérdése az egyéni háztartási költségvetések tudományosan megalapozott összesítése. A munkások háztartási költségvetésénél külön kell összesíteni a szakképzett és az egyéb munkások háztartási költségvetéseit az egyes iparágak szerinti részletezéssel. Hasonlóképpen külön összesítik a gabonatermelő, állattenyésztő és iparivénytermelő kolhozokban dolgozó kolhozparasztnak költségvetéseit.

Amikor a jövedelem és fogyasztás kiszámításánál a háztartási statisztikai felvétel adataiból indulunk ki, nem szabad megfeledkezni arról, hogy a háztartási statisztika csak azokat a jövedelmeket és fogyasztásokat veszi számba, amelyek átmentek a lakosság személyes költségvetésén. A háztartási statisztika adataihoz ezért hozzá kell adni a fogyasztásnak azt a részét, amelyet az állam fedez és amely nem jut kifejezésre a kolhozparasztnak, munkások és tisztviselők költségvetéseiben. Ilyen tétel az egészségvédelem, az oktatás és más kulturális jóléti szolgáltatások, amelyeket a lakosság ingyen kap.

Igen fontos kérdése a háztartási statisztikai felvételeknek a megfigyelt családok kiválasztásának módszere. A háztartási statisztikai felvétel céljaira igen kis számban választanak ki családokat. Ezért elengedhetetlen követelmény, hogy a kiválasztott sokaság hűen képviselje a lakosság megfigyelt csoportjának egész sokaságát. Mint már nem egyszer megemlékeztek a Vesznyik sztatisztikai hasábjain, a tőkés országok, elsősorban pedig az USA közgazdái apologetikus célokból különböző hamisításokkal igyekeznek bebizonyítani, hogy a tőkés országok dolgozóinak nyomorúságos életszínvonalára a lakoságnak csak kis részére terjed ki. Ennek érdekében a vizsgált családok sokaságát, mesterségesen magas jövedelmű családokra korlátozzák és nem veszik fel a megfigyelésre kerülő családok közé az alacsony jövedelműeket, például a segélyből élő családokat, a munkanélküliek családját, a néger dolgozók családját stb.

A szovjet társadalomnak érdeke, hogy helyes és pontos háztartási statisztikai költségvetési adatokat kapjon. A háztartási statisztika megszervezésénél ezért a háztartási költségvetés megfigyeléséhez a szakmunkások, alkalmazottak és kolhozparasztnak családjainak olyan sokaságát kell kiválasztani, amely az összes munkás-, alkalmazott és kolhozparasztnak család, vagyis a jellemző sokaságokat képviselik. A követelmény kielégítő megoldása gyakorlatban úgy történik, hogy a családokat típusuk szerint arányosan, az egyes csoportokon belül pedig mechanikusan válogatják ki.

E módszer lényegét a legegyszerűbb formájában az alábbi példa mutatja be. Tegyük fel, hogy valamely területen 1500 kolhoz van, a kolhozparasztnak költségvetéseinek a felvételéhez 50 kolhozot kell kiválasztani. Kiválogathatjuk ezt az 50 kolhozot a véletlen alapján is (közvetlen mechanikus kiválogatás) feltételezve, hogy a kiválogatott sokaságban képviselve lesz

az összes kolhozcsoporthoz, mégpedig ugyanolyan arányban, mint amilyen a valóságos megoszlásuk. Mint fentebb emítettük, a különböző kolhozokban különböző a kolhozparasztok jövedelme. Ezért igen fontos, hogy a kolhozok kiválasztott csoportja a termelési irányuknak megfelelően képviseljen minden kolhozcsoporthoz. Tegyük fel, hogy az 1500 kolhoz közül 900 gabonatermelő, 540 állattenyésztő és 60 lentermelő. Az lenne tehát kívánatos, ha az egyes kolhozcsoporthozok képviselője a kiválasztott sokaságban a következőképpen alakulna: gabonatermelő kolhoz 30, állattenyésztő kolhoz 18, lentermelő kolhoz 2. Kiszámolt kiválasztásnál a fenti arányt nem kapjuk meg pontosan. Tegyük fel, hogy a gabonatermelő kolhozoknál és a lentermelő kolhozoknál csak egy kolhoz eltérés mutatkozik, vagyis mechanikus válogatás során a kiválasztott sokaságba 31 gabonatermelő és egy lentermelő kolhoz kerülne. A gabonatermelő kolhozok esetében az eltérés jelentéktelen lenne, a lentermelő kolhozok csoportját azonban két kolhoz helyett csak egy kolhoz képviselné. A kiválasztás megjavítása érdekében előzetesen ismérvek szerint csoportosítjuk a kolhozokat, például a kolhozok termelésének az iránya szerint (típusok szerinti kiválogatás). A háztartás-statisztikai felvételekhez olyan arányban válogatják ki az egyes termelési irányhoz tartozó kolhozokat, amely a megfigyelt terület összes kolhozainál fennáll.

A munkások és alkalmazottak kiválogatásánál a csoportismérvek a háztartás-statisztikai felvételeknél a következők lehetnek: a vállalatok kiválogatásánál — az egyes iparágak, a vállalatok méretei, az egy munkásra eső munkabér nagysága; a családok kiválogatásánál a munkás szakképzettsége, a munkabér nagysága. A kolhozparasztcsalád kiválogatásánál a kolhozokat előzőleg a területeken, vidékeken és köztársaságokon belül a termelési irány, a jövedelemmegoszlás szerint kell csoportosítani, a kolhozparasztcsaládokat pedig az elvégzett munkaegységek száma és a háztáji gazdaság méretei szerint.

A munkás-, alkalmazott és kolhozparasztcsaládok kiválogatása a háztartási statisztikai felvételeknél mechanikusan történik, de mindig az önkéntesség elvén, vagyis a családok beleegyezésével. Ha valamely család nem hajlandó adatot szolgáltatni, más olyan családdal kell helyettesíteni, amely közel áll a fenti ismérvek szempontjából az adatszolgáltatást megtagadó családtól.

A kiválasztás megejtése után ellenőrzik a munkás-, alkalmazott- és kolhozparasztcsaládok kiválogatott sokaságának reprezentatív jellegét.

A kolhozparasztcsaládok kiválogatásánál a reprezentatív jelleget úgy ellenőrzik, hogy szembeállítják a kiválogatott kolhozok és kolhozparasztcsaládok átlagmutatószámait az egész terület átlagos mutatószámaival. A szembeállított átlagmutatószámok a közösségi gazdaság és a kolhozparasztok háztáji gazdasága fontosabb mutatószámaira vonatkoznak. Ezenkívül ellenőrzik a kiválogatott kolhozok csoportjainak reprezentatív jellegét, az egyes munkaegységekre kiadott gabona és pénz mennyisége szerint is.

A háztartási statisztikai felvétel azután kezdődik, miután már megállapították, hogy kolhozok és a kolhozparasztcsaládok kiválogatott sokasága elegendő mértékben reprezentatív. Ha a kiválogatott sokaság nem reprezentálja az egész sokaságot, a kiválogatást újra el kell végezni, de a gyakorlat bizonyossága szerint ilyen esetek ritkán fordulnak elő.

A munkások, alkalmazottak és kolhozparasztok költségvetéseinek felvételét úgy kell megszervezni, hogy a Szovjetunió minden ipari és mezőgazdasági vidékén megfelelő jellemzőket kaphassanak a szakképzett és kismértékben szakképzett munkások, alkalmazottak, gabonatermelő, állattenyésztő és ipari növénytermelő kolhozokban dolgozó kolhozparasztok költségvetéseire nézve.

A kormány minden szükséges anyagi előfeltételt megteremtett ahhoz, hogy biztosítsa a munkások, alkalmazottak és kolhozparasztok háztartási statisztikai telvételeinek sikeres elvégzését. Ezeket a munkákat úgy kell megszervezni, hogy már 1952. január 1-től rendszeresen kiváló minőségű anyagot gyűjtsenek a dolgozók költségvetésére vonatkozóan.

Megjelent a

STATISZTIKAI TÁJÉKOZTATÓ

1952. évi 1. száma

Összefoglaló adatokat tartalmaz az ötéves terv második évének negyedik negyedéről, a Szovjetunió hatalmas iramú fejlődéséről és a szocializmust építő népi demokráciáról. „Kapitalista országok” című rovata statisztikai adatokkal mutatja be az imperialista tábor belső ellentéteit, háborús készülődését és a kizsákmányolt dolgozók növekvő nyomorát.

Ára: 5.— Ft

Kapható IBUSz-pavillonokban és a Statisztikai Kiadóvállalatnál
(Budapest II, Keleti Károlyu. 5. I. 1. Telefon: 350—126, 130-as mellék)

ELEMZÉS A VÁLLALATI STATISZTIKÁBAN*

A termelés elemzése

A gyapjúipar (jellegének megfelelően) termelésének elemzését a döntő keresztmetszeten, a szövődén keresztül kívánjuk bemutatni. (Az összes többi üzemelemek operatív számvitele és elemzése lényegében azonos a szövődéével, úgyhogy azokat külön taglalni felesleges.) Az elemzés céljaira bemutatunk két statisztikai táblázatot, melyek egy elképzelt üzem termelését tüntetik fel a tárgyhó huszadik munkanapján és a hó eleje óta. A két táblázat ugyanazt a termelést öleli fel, az egyik gyártmányonkénti bontásban, a másik pedig művezetönként csoportosítva. Az egyszerűség kedvéért a táblázatokat úgy állítottuk össze, hogy AA és BB gyártmányt csak „A” főművezető csoportja; CC, EE és FF gyártmányt „E” főművezető csoportja; míg DD gyártmányt „I” főművezető csoportja termeli. Ezzel szemben, hogy többféle következtetés levonásának módját tudjuk ábrázolni, az elképzelt gépparkot úgy állítottuk össze, hogy többféle géptípus legyen képviselve (lassú-, közép- és gyorsfordulatú).

Az első, amit vizsgálunk kell, a *terveteljesítés*. A napi és a kumulált (hó elejétől számított) terveteljesítés cikkenként, művezetönként és globálisan közvetlenül leolvasható. Am a napi és a kumulált terveteljesítés viszonyából további következtetések vonhatók le. AA gyártmány termelése egyenletes; a'apos, 10%-os tervtúlteljesítés van, tehát más gyártmány javára nyugodtan csökkenthető a foglalkoztatott gépszám. Különös jelentőséget ad ennek BB gyártmány nagyméretű lemaradása, két okból is. Először azért, mert mindkét gyártmányt egy csoport termeli és a csoportnak („A” főművezető) lemaradását a BB gyártmánynak a lemaradása eredményezi, másodszor pedig az üzem *tervszerűségét* alaposan lerontja, hiszen ez az egyetlen gyártmány, melyben nincs terveteljesítés.

Az a tény, hogy a napi terv BB gyártmányban 10%-kal túl van teljesítve, már nem nyújt lehetőséget a havi terv teljesítésére. hiszen a hónapból már csak öt munkanap van hátra, melynek terve 30.000 ezeretetés, a lemaradás ugyancsak 30.000 ezeretetés, tehát a hátralévő öt napon 200%-os terveteljesítés volna szükséges, hogy a tervet teljesítsük. Ez természetesen a gépi adottságok miatt lehetetlen. De enyhíthetünk a helyzeten, ha a gépszámot AA, CC vagy DD gyártmány terhére növeljük és amellet a gyártmány termékenységét is fokozzuk.

* Részlet az „Elemzés a vállalati statisztikában” c. díjnyertes pályázatból.

CC gyártmánynál, éppen fordított a helyzet. Ott a kumulált tervteljesítés jó, míg a napi terv nincs teljesítve. Itt már feltétlenül fontos, hogy a hiba közvetlen okát megkeressük. Az a tény, hogy az egész hónap folyamán 112,5%-os tervteljesítést tudtunk elérni, bizonyítja, hogy a gyártmány műszakilag megfelel a géptípusnak, amelyen termeljük, másutt kell tehát keresnünk a hibát. A hiba további felkutatását III. táblázatunknál fogjuk ismertetni.

Csaknem azonos a helyzet DD gyártmánynál, mely már oly nagyfokú napi lemaradást mutat, hogy annak elemzése minden valószínűség szerint már a statisztika körén kívül esik és alkalmasint a műszaki vezetőség közvetlenül is fel tudja tární a hiba okát (pl. a gyenge minőségű fonal, légnedvesség hiánya, stb.).

EE gyártmány termelése meglehetősen egyenletes, azért itt is fontos a napi termelésesökkenés okának kivizsgálása, hogy a további hibák elejét vegyük.

FF gyártmány termelése mind tervteljesítési, mind *ütemességt* szempontból mintaszerű.

Az egész üzem tervteljesítése kumulálva nagyon szép eredményt mutat a tervhez képest, a napi tervteljesítés azonban jelentkező hibákra vall, melyek feltárása és kiküszöbölése feltétlenül szükséges ahhoz, hogy további hibáknak elejét vegyük.

A tervszerűség vizsgálatánál kiderült, hogy csak egy gyártmányban van lemaradás, mely vagy arra mutat, hogy a hónap során már súlyos mulasztás történt e gyártmány termelésénél, vagy arra, hogy a gyártmány az üzem *gépprofiljának* nem megfelelő, tehát az *áruprofil* helytelenül alakították ki.

Ha ugyanezeket a kérdéseket művezetőként csoportosított II. táblázatunkon vizsgáljuk, a következőket elemezhetjük ki:

„A” főművezető csoportja két gyártmányt termel, melyek közül az egyik, mint fentebb már ismertettük, jól megy, míg a másik rosszul. Valószínűleg ez a helyzet a három egymást váltó művezetőnél is, de fel kell figyelni arra is, hogy az egyik művezető napi és kumulált tervét is teljesítette, tehát ezt tovább kell boncolnunk abból a szempontból, hogy a tervteljesítés csak AA gyártmány alapos tervteljesítéséből ered-e, vagy pedig BB gyártmány tervét is teljesítették-e? Ez utóbbi esetben azt a következtetést kell levonnunk, hogy „d” művezető megtalálta a helyes módszert, melyet BB gyártmány előállítására megkíván. Ily esetben „b” és „c” művezetőknek is át kell adniok ezt a munkamódszert.

„E” főművezető csoportjai CC, EE és FF gyártmányokat termelik. Mindhárom művezető kumulált tervét teljesítették, azonban a napi tervnél „f” és „g” művezetőknél már hiba csúszott be, sőt azt is megállapíthatjuk, hogy a lemaradást CC gyártmány okozza, hiszen a másik két gyártmány napi tervét teljesítették. Tehát annyiban szűkítettük a kört, hogy CC gyártmány termelésesökkenésének okát „h” művezetővel szemben „f” és „g” művezetőknél kell vizsgálnunk. Itt két eset valószínű. Vagy a szövek termelése körül van valami hiba, vagy gépi hiba esetén a délelőtti műszakban történt valami, ami délutánra már javult és éjjelre teljesen rendezéött, úgygoy további utánjárást nem igényel.

„I” főművezetőnél a nagymértékű kumulált tervteljesítés mellett ugyan csak nagymértékű napi lemaradás mutatkozik, melynek elemzése azonos DD gyártmány lemaradásának elemzésével.

Megállapíthatjuk azt is, hogy az üzem *gépparkja* nincs teljesen *kihasznáva*, hiszen „I” főművezetőnél csak két műszak dolgozik. Ugyancsak „d” művezetőnél 10 gép valamilyen okból állt. Ha ezeket a gépeket be lehet állítani BB gyártmány lemaradásának behozására, máris sokat javítottunk a tervszerűségeen ($30 \times 90.000 + 10 \times 20.000$ vetés öt napon keresztül, az 14.500 ezervegység, tehát majdnem a lemaradás fele).

Összegezve az elemzések eredményét, megállapíthatjuk, hogy az ütemesség csak AA és FF gyártmányoknál kielégítő. EE-nél csökkenő, míg CC és DD gyártmányoknál komoly bajok vannak. CC gyártmánynál a további elemzés kimutatta, hogy a hibát kiküszöbölték, tehát teljes figyelmüket DD gyártmánynak szentelhetjük, különös tekintettel „b” és „c” művezetőkre.

Igen alkalmas a további elemzésre a III. sz. statisztikai gyűjtőtablánk, amelyen az egyes művezetőkhez beosztott dolgozók termelését foglaljuk össze. Lényege, hogy a termelés gépenként, dolgozónként, gyártmányonként és műszakonként van csoportosítva. Ennek a táblázatnak a segítségével tehát a hibakeresést levihetjük egészen a munkaeszközig és a dolgozókig. Nézzük először az 1—4. sz. gépen elért teljesítményeket. A délelőtti műszakban dolgozó Kovács Ferencné 166, a délutáni Gergely Ferencné 136, az éjjeli Völgyesi János 167 ezervegységet ért el. Tekintve, hogy Gergelyné teljesítménye mind a négy gépen gyengébb volt, mint felváltóé, joggal vonhatjuk le azt a következtetést, hogy itt nem a gépben, vagy az áruprofilban van hiba, hanem a dolgozóban. Ha ez több napon át is ismétlődik, akkor nemcsak alkalmoszerű indiszpozícióról, hanem munkamódszerbeli hiányságról van szó. Ez esetben fontos, hogy a dolgozóval egyénileg foglalkozunk, megtanítsuk az élenjáró munka módszerére, megkérdezzük, hogy véleménye szerint lemaradásának mi az oka. Egyszerrel segítségére kell lennünk, hogy termelése megjavuljon.

Az 5—8. sz. gépen dolgozó éjjeli Csabai Ilona teljesítménye a 7-es gépen csak fele az átlagosnak, ez vagy géptörésre, vagy egyéb műszaki okból bekövetkezett gépálásra mutat. Ettől eltekintve, az egymást váltó dolgozók teljesítménye nagyjából egyenletes és megüti az átlagos szintet. A 9—12. sz. gépen dolgozóknál szembeötlő, hogy a 9-es gépen mindhárom dolgozónál kb. 10%-kal alacsonyabb a termelés, mint a többi gépeken. Itt a statisztika nem árul el többet, de ha a helyszínen megvizsgáljuk a gépet, bizonyára megtaláljuk a lemaradás okát, hibás beállítás, kisebb műszaki hibák, stb. A 13—16. sz. gépeken csaknem hasonló az eset, csak fokozottabb mértékben, mivel itt a kiesés kb. 30%-os. Itt már nagyobb mértékű műszaki hibáról lehet szó, esetleg generáljavítást kell elrendelni. A hiba kiküszöbölése azért is fontos és sürgős, mert mindhárom dolgozó teljesítménye az átlagon fölül van és az üzem érdeke, hogy ne veszítsük el azt a húzóerőt, melyet az élenjárók teljesítménye nyújt. A 17—19. sz. gépen az a feltevés, hogy AA gyártmány a 17—18. sz. gépeken mindhárom műszakban gyenge eredményt mutat. Ez arra enged következtetni, hogy vagy mindkét gép rossz állapotban van, vagy nem felel meg a gyártmány előállításának, vagy esetleg elhelyezésük rossz. A 17-es gép délelőtti műszakban a

többinél is gyengébb teljesítményt mutat, ennek oka az, mint a táblázat alapján látható, hogy 2 óra gépállása volt, törés miatt.

Végül a 20—22-es gépen Bucsi Imréné teljesítménye élenjáró, de felváltójánál már valami hiba van, sőt az éjjeles dolgozó egyáltalán nem jött be és így teljesítménye a műszak számára elveszett, ami okozója lett annak, hogy ezen a napon sem a műszak, sem a gyártmány terve nem lett teljesítve.

Ha a termelés elemzéséről eddig elmondottak alapján összefoglalót készítünk, meg kell állapítanunk, hogy a helyes módszer az, hogy először a globális teljesítmény hiányosságait keressük meg, boncolgatva azt, hogy a hiba melyik műhelyben, melyik gyártmánynál keletkezik, majd tovább véve, a műhelynél kell megkeresnünk, hogy hibák mely munkapadon, mely dolgozónál, melyik gyártmánynál fordulnak elő. Megállapíthatjuk azt is, hogy az elemzéssel a statisztika tulajdonképpen a műszaki és gazdasági vezetés segítségére siet és feltárja számára a hiba forrását. Lényegtelen ebből a szempontból az, hogy ezt a munkát személy szerint ki végzi el. Kisebb üzemekben, vagy üzemrészeknél az üzemvezető, vagy műszaki vezető maga is el tudja végezni, nagyobb üzemekben pedig a statisztikai osztálytól már kiszűrve, kellően csoportosítva kapja a műszaki vezetés a szükséges adatokat, úgyhogy számára már csak a helyszíni kivizsgálás munkája marad.

Fejtegetéseink közben többször kitértünk arra is, hogy nem elég a hibákat megkeresni, hanem gondoskodni kell azok megszüntetéséről is. Ez a kérdés természetesen már nem a statisztikus feladata, de azt hangsúlyoznunk kell, hogy feltétlenül szerves része az elemzésnek és enélkül úgy az elemzés, mint a hozzá tartozó statisztikai táblázatok értelmetlen és felesleges papírdarabokká válnak.

Végezetül még csak annyit kívánunk elmondani, hogy itt egyetlen nap termelésének eredményeiből vontunk le számos következtetést. Ha ezt a munkát minden nap rendszeresen elvégezzük, előbb-utóbb olyan áttekintést fogunk nyerni az egész üzem felett, mely az elemzést és a hibák kiküszöbölésének munkáját rendkívül megkönnyíti. Meg fogunk ismerkedni minden dolgozóval, minden művezetővel és minden egyes géppel. Tudni fogjuk, hogy alkalomadtán mit várhatunk tőlük és így mit várhatunk az egész üzemtől.

Az anyagfelhasználás elemzése

A szocialista gazdasági rendszerben az anyaggazdálkodás is előre meghatározott tervek szerint történik. A tervek teljesítésének e téren fokozott jelentőséget ad az a körülmény, hogy az ipari anyagellátás folyamatában igen sok a kölcsönös kapcsolat, melyek részben az egyes vállalatok, részben az egyes iparágak, valamint az ipar és a népgazdaság egyéb ágai között állanak fenn. Tudjuk, hogy milyen nagy jelentősége van az anyagmérlegek elkészítésének és mennyire fontos, hogy a vállalatok betartsák azokat a keretszámokat, amelyek iparáganként összesítve a népgazdaság anyagmérlegeibe bekerültek.

Az alapanyag megmunkálásától kezdve a végtermék előállításáig, amely — közvetlen fogyasztásra, vagy beruházásra alkalmas — az egyes üzemek a termelő munkának egy-egy részét végzik el és termékeiket

egy másik üzemnek adják át további feldolgozásra. Így a termék, amelyik az egyik vállalatnál készárunak minősül, a másik vállalatnál anyagként fog szerepelni. Ezek után magától érthetődő, hogy az anyagellátás tervszerű megszervezése terén mutatkozó hibák nemcsak egyes vállalatok, hanem egész iparágak tervteljesítését hátráltatják.

Fontos feladat tehát, hogy a vállalatok anyaggazdálkodását és anyagfelhasználását a legnagyobb alaposággal elemezzük.

Most pedig hadd szóljunk egy pár szót az anyagterv kidolgozásának módszereiről és főbb szempontjairól. Az anyagterv kidolgozása, mint már említettük, a mérlegmunkán alapszik. A mérlegelv, mint tudjuk, nem más, mint a szükségleteknek a fedezettel való mindenkori következetes egybevetése és egyensúlyba hozása. Ezek a mérlegek tárják fel az aránytalanságokat.

Az anyagszükséglet helyes felmérése az anyagmérleg-munka egyik legfontosabb feladata.

A szükséglet megállapítása nem történhet az igények gépies összesítése útján. Ezt a feladatot csak a következő alapvető tényezők figyelembe vételével lehet sikeresen megvalósítani:

A) A felhasználó iparágak az ország gazdaságában betöltött szerepe.

B) A Pártnak és a kormánynak az anyagfelhasználás módját, irányát meghatározó technikai politikája.

C) Az adott iparág földrajzi elhelyezkedése és az iparág üzemének helyi anyagforrásai.

D) Különös tekintettel a vezetőiparágak szükségleteire.

E) A felhasználás mennyiségének megállapítása haladó normák alapján.

Az anyagfelhasználás elemzéséről általánosan szólva, a következő kérdéseket kell megvizsgálni:

1. Fajlagos anyagfelhasználás

A fajlagos anyagfelhasználás vizsgálata a tervhez és az előző időszakokhoz viszonyítva történik. Külön kell kielemezni, hogy a vállalat végrehajtotta-e az anyagtakarékosági rendeletet, milyen intézkedést tett a vállalat ennek érdekében és hogyan hajtották azokat végre. Ki kell mutatni, a vállalat által megtakarított anyagmennyiség mértékét, természetes mértékegységben és értékben is.

2. A döntő anyagok készleteinek alakulása

A készletalakulás vizsgálatánál meg kell állapítani, hogy meg van-e a vállalatnak a megállapított törzskészlete, van-e inkurrens készlete és hogy a zárókészletek hány napra elegendők. Ki kell térni arra is, hogy a beszámolási időszak alatt voltak-e nyersanyagellátási nehézségei a vállalatnak.

3. Az anyag minősége

Meg kell vizsgálni, hogy a vállalat rendelkezésére bocsátott anyagok minőségi szempontból megfelelőek voltak-e. Ha nem, mit tett a vállalat ennek kiküszöbölése érdekében.

4. Importanyagok felhasználása

Meg kell vizsgálni minden, a vállalat által felhasznált importanyagot abból a szempontból, hogy hazai jóminőségű anyaggal helyettesíthető-e.

Meg kell néznünk, hogy ezen a téren milyen eredményt ért el a vállalat és fel kell mérnünk a további teendőket. Fel kell hívunk az újítók figyelmét ennek a kérdésnek a fontosságára.

Alanti példánkon kísérjük figyelemmel egy hármas vertikális tagozódású gyapjúgyár anyagfelhasználását, fonóda, szövőde, kikészítő bontásban. Ha egymás mellé állítjuk nyersanyag-fajtánként a tervezett és tényleges felhasználást, meglátjuk azt, hogy a tervezetthez képest mennyi anyagot használtunk fel. Ez önmagában nem sokat mutat az elemzés számára, mert a gyártott mennyiségek összetétele is eltolódhat a tervezetthez képest. Tervezzünk három gyártmányt az alanti felállításban:

„A” gyártmány	1000 kg (90% hozam)
„X” anyag	600 „ 0,600 g/egység
„Y” anyag	700 „ 0,700 g/egység
„B” gyártmány	2000 „ (92% hozam)
„X” anyag	800 „ 0,400 g/egység
„Y” anyag	600 „ 0,300 g/egység
„Z” anyag	1000 „ 0,500 g/egység
„C” gyártmány	1500 „ (94% hozam)
„X” anyag	500 „ 0,330 g/egység
„Y” anyag	600 „ 0,440 g/egység
„Z” anyag	650 „ 0,430 g/egység

Az egészet összesítve, 4500 kg fonalhoz

„X” anyagból	1900 kg-ot
„Y” anyagból	1900 kg-ot
„Z” anyagból	1650 kg-ot
<u>Összesen</u>	<u>5450 kg</u>

nyersanyagot használtunk fel. A fonal és nyersanyag közötti veszteség 950 kg, mely két tényezőből tevődik össze. A fonási veszteségből, melyet a hozam fejez ki, valamint az előkészítés veszteségéből, mely anyagonként más és más.

Ugyanezen időszak tényszámait vizsgálva, az alanti képet kapjuk:
Termeltünk

„A” gyártmányból	1050 kg-ot
„B” gyártmányból	2000 kg-ot
„C” gyártmányból	1400 kg-ot
<u>Összesen</u>	<u>4450 kg-ot</u>

és ehhez felhasználtunk

„X” anyagból	1880 kg-ot
„Y” anyagból	1880 kg-ot
„Z” anyagból	1640 kg-ot
<u>Összesen</u>	<u>5400 kg-ot</u>

A felhasználást gyártmányonként vizsgálva, a következő képet kapjuk:

„A” gyártmány 1050 kg termelés (93% hozam)

„X” anyag 630 kg 0,570 kg/egység

„Y” anyag 750 kg 0,660 kg/egység

„B” gyártmány 2000 kg termelés (92% hozam)

„X” anyag 750 kg 0,375 kg/egység

„Y” anyag 550 kg 0,272 kg/egység

„Z” anyag 950 kg 0,475 kg/egység

„C” gyártmány 1400 kg termelés (91% hozam)

„X” anyag 500 kg 0,355 kg/egység

„Y” anyag 580 kg 0,415 kg/egység

„Z” anyag 690 kg 0,483 kg/egység

A tervezésnél az anyagnormában előírt fajlagos egységeket használtuk. A tényszámok összehasonlításánál a következő következtetéseket vonhatjuk le:

„A” gyártmányból 50 kg-mal, vagyis 5%-kal többet termeltünk az előirányozottnál, mégis az anyagfelhasználás 80 kg-mal több a tervezettnél, holott a norma szerint csak 65 kg-mal lett volna szabad többet felhasználni. Ez annál is feltűnőbb, mivel a fonási hozam 90%-ról 93%-ra emelkedett. Tehát az előkészítő műveletek vesztesége sokkal magasabb az előirányozottnál. Ennek okát meg kell keresnünk. Ki kell mutatnunk, hogy a feldolgozott anyag minőségében van-e a hiba, vagy esetleg a feldolgozó gépekben. Az anyagoknál előfordulhat, hogy a szennyeződések a szokványosnál nagyobb mértékben fordulnak elő, ilyen esetben arról is kell gondoskodnunk, hogy az átvétel a megfelelő minőségi engedményekkel történjék. Meg kell vizsgálnunk azt a kérdést is, hogy mi okozta a fonási hozam váratlanul nagy emelkedését. Lehetséges, hogy éppen a magas előkészítési veszteségek folytán oly nagymértékben tisztult meg az anyag, hogy jobban fonható.

„B” gyártmánynál a fonóidai hozam megfelel a tervezettnak, mégis van anyagmegtakarításunk, mert az előkészítő műveletek hozama növekedett. Ugyanazon anyagokról lévén szó, mint „A” gyártmánynál, természetesen meg kell nézni, hogy miért van az egyiknél javulás, a másiknál rosszabbodás a normához képest. Lehet, hogy az előkészítő műveletek nem azonosak, de az is lehet, hogy a műveletek sorrendisége okozza a különbözőzetet. „C” gyártmánynál 100 kg-mal kevesebbet termeltünk az előirányozottnál és fonási hozamunk is csökkent. Ugyancsak romlottak a fajlagos anyagfelhasználás viszonyszámai. Ez esetben ki kell vizsgálnunk, hogy a rosszabbodás oka kizárólag a fonási hozam csökkenésének, vagy pedig részben az előkészítő műveletek hozamcsökkenésének tudható-e be. Mint példánkon látszik, a tervezett 1500 kg fonalhoz 94%-os hozam mellett 1595 kg keverékre van szükség. A ténylegesen gyártott 1400 kg fonalhoz pedig 91% hozam mellett 1540 kg keverék szükséges. Tehát 100 kg-mal kevesebb fonalhoz mindössze 55 kg-mal kevesebb keverék volt szükséges. Viszont a tervezett 155 kg előkészítői veszteséggel szemben 230 kg veszteség lépett fel. Itt tehát mind a két kérdést külön ki kell vizsgálnunk.

A helyes készletgazdálkodás elősegítése végett minden hó végén a döntő fontosságú nyersanyagokból táblázatos összeállítást készítünk, melyen

feltüntetjük mind a beérkezett, mind a felhasználásra került nyersanyagok mennyiségét, valamint a nyitó- és zárókészleteket. Fel szoktuk tüntetni, hogy a készlet hány napra elegendő, hogy ezzel is elősegítsük az anyagbeszerzés gyakorlati munkáját. Szövődei vonalon az alapanyag-felhasználás elemzése hasonló módon történik, mint a fonódánál, azzal a különbséggel, hogy itt még nagyobb gondot kell fordítani a fajlagosan felhasznált mennyiségre, mert itt a hibák kijavítása csak bizonyos számú tételek legyártása után lehetséges. A gyártmány sűrűségét és folyómétersúlyát állandóan vizsgálunk, hogy azok megfelelnek-e a szabványnak.

Kikészítői vonalon súlyvesztés csak igen csekély mennyiségben fordul elő, ellenben a területvesztés gypjúárúknál igen nagy mértékű. Ennek a kérdésnek vizsgálata nemcsak technikai, hanem anyagfelhasználási szempontból is fontos, habár itt anyagvesztésről nem beszélhetünk, mert amit az áru területben veszít, azt — azonos súlyról lévén szó — vastagságban visszanyeri. A kérdésnek jelentősége akkor lép elő, ha ez a vastagságnövekedés túlzott mértékű, tehát az egységre eső súly a megengedett, vagyis a norma fölé emelkedik. Ilyenkor természetesen az áruba befektetett minden anyag és munka a túllépés mértékében veszteségként lép fel.

Beszélnünk kell még a közvetett anyagok felhasználásának ellenőrzéséről és elemzéséről is. A közvetett anyagok normáját úgynevezett termelési jellemzőkre szoktuk megállapítani. Termelési jellemzőnek valamely anyagnál azt a termelt mennyiséget nevezzük, mely egyenes arányban van az anyag felhasználásával. Például a vetélő felhasználására a termelt vetés a jellemző. Az elemzés megkönnyítésére célszerű a normák ellenőrzését minél kisebb egységekre felbontani, például a vetélő esetében minden művezető csoportjának felhasználását külön vizsgálni. E célra igen alkalmas az úgynevezett limitkártya, mely fejrészában tartalmazza a tervnek megfelelő normálított segédanyag-mennyiségeket egy hónapra. A művezető erre a lapra mindaddig akadálytalanul vételezhet, míg a normát ki nem merítette, ezután pedig új kontingenst kell kérnie és indokolnia kell, hogy mi okozza a többlet-felhasználást. Ez már önmagában véve is egyik formája az elemzésnek.

Az anyagfelhasználás elemzését célszerű nemcsak rövid hónapos vagy negyedéves viszonylatban elvégezni, hanem jó eredményre vezet, ha hosszú évek eredményeit tudjuk egymással szembeállítani.

TÁBLA-MELLÉKLETEK

I. sz. tábla

Gyártmány	Havi terv	A mai napon			A mai napig		
		terv	telj.	%	terv	telj.	%
		1000 vetésben			1000 vetésben		
AA	250 000	10 000	11 000	110,—	200 000	220 000	110,—
BB	150 000	6 000	6 600	110,—	120 000	90 000	75,—
CC	100 000	4 000	3 400	85,—	80 000	90 000	112,5
DD	100 000	4 000	3 000	75,—	80 000	100 000	125,—
EE	150 000	6 000	6 000	100,—	120 000	130 000	108,—
FF	50 000	2 000	2 000	100,—	40 000	140 000	100,—
Összesen	800 000	32 000	31 000	96,9	640 000	670 000	104,7

II. sz. tábla

Név	Havi terv	A mai napon			A mai napig		
		Terv	Telj.	%	Terv	Telj.	%
		1000 vetésben			1000 vetésben		
A főm.v. .	400 000	16 000	17 600	110,—	320 000	310 000	96,9
B műv. .	133 333	5 333	6 000	114,5	106 666	100 000	94,6
C műv. . .	133 333	5 333	6 200	116,2	106 666	102 700	96,2
D műv. . .	133 333	5 333	5 400	100,2	106 666	107 300	100,5
E főműv.	300 000	12 000	11 400	95,—	240 000	260 000	108,3
F műv. . .	100 000	4 000	3 500	87,5	80 000	83 000	107,5
G műv. . .	100 000	4 000	3 900	97,6	80 000	86 000	107,5
H műv. . .	100 000	4 000	4 000	100,—	80 000	88 000	110,—
I. főműv.	100 000	4 000	3 000	75,—	80 000	100 000	125,—
J műv. . .	50 000	2 000	1 500	75,—	40 000	50 000	125,—
K műv. . .	50 000	2 000	1 500	75,—	40 000	50 000	125,—
L. műv. . .							
Összesen	900 000	32 000	31 000	96,9	640 000	670 000	104,7

III. sz. tábla

Gép-szám	Név	I. műszak			Név	II. műszak			Név	III. műszak		
		AA	BB	Ö.sz.		AA	BB	Ö.sz.		AA	BB	Ö.sz.
		vetés			vetés			vetés				
1.	Kovács Ferencné	40			Gergely Ferencné	35			Völgyesi János	39		
2.		42				32				43		
3.		39				30				41		
4.			45	166			39	136			44	167
5.	Nagy Istvánné	40			Drák Gyöngyi	41			Csabai Ilona	39		
6.		40				41				42		
7.			38				40				20	
8.		43	161		40	162		40	141			
9.	Molnár Mária	35			Bertók Tiborné	37			Mátrai Olga	38		
10.		40				43				42		
11.		41				45				46		
12.		42	158		46	171		45	171			
13.	Németh Irén	30			Katona Vilma	32			Olaszi Györgyné	31		
14.		45				45				44		
15.		44				46				45		
16.		44	163		43	166		46	166			
17.	Török Olga	25			Moson Imréné	36			Kiss Ella	37		
18.		35				36				38		
19.		45	105		46	118		46	121			
20.	Bucsi Imréné	45			Vadas Ilona	35			Szirmai Erzébet			
21.		45				36						
22.		45		135		37		108				
Összesen		461	427	888		428	433	861		348	418	766

Műszak	„AA”		„BB”		Összes gépállás		
	terv	telj.	terv	telj.	terv	telj.	óra
I.	432	461	400	427	832	888	2
II.	432	428	400	433	832	861	—
III.	432	348	400	418	832	766	28
	1296	1237	1200	1278	2498	2515	30

Gép/szövő = 3,7
Vet./szövő = 14,900

Vetés/gép = 40,000
Gépállás % = 5,6
Atl. ford./perc = 120

Btű géphatásfok = 69,3%

GÉPÁLLÁSOK RÉSZLETEZÉSE

7-es gép	III. műszak	4 óra	szerelés
17-es „	I. „	2 „	géptörés
20-as „	III. „	8 „	szövő hlány
21-es „	III. „	8 „	„
22-es „	III. „	8 „	„

ELEMZÉS A VÁLLALATI STATISZTIKÁBAN*

BEVEZETÉS

A szocialista statisztika feladata: a) adatok gyűjtése a tervekészítéshez, b) a tervteljesítés ellenőrzése globálisan és részleteiben, c) a szocialista bővített újratermelés folyamatának vizsgálata, d) adatszolgáltatás az operatív intézkedések megtételéhez.

Pályázatunk kidolgozásánál az első két feladatot tartottuk szem előtt, és elemzéseinket döntően a tervezéshez szükséges adatok gyűjtésének és a tervteljesítés ellenőrzésének szempontjából csoportosítottuk.

Az elemzések során nem térünk ki mindazokra a grafikonokra, viszonyszámokra, stb., amelyek a vállalati elemző munka során előfordulnak, hanem majdnem kizárólag közlekedési, illetőleg távolsági autóbuszközlekedési problémákra szorítkozunk.

A) ADATOK GYŪJTÉSE A TERVKÉSZÍTÉSHEZ

A távolsági autóbuszközlekedés egyik jellegzetessége az idényszerűség. Az idényszerűség megmutatkozik mind teljesítményi, mind önköltségi, mind pedig műszaki vonalon. A vállalati statisztika egyik legfontosabb feladata tehát az idényjellegű adatok alakulásának vizsgálata.

Ebből a témakörből négy kérdést ragadunk ki:

1. az üzemképtelen gépnapok aránya az összes gépkocsinaphoz viszonyítva.
2. Az önkezelési (regie) kilométerek %-os arányának viszonya az összes kilométerhez.
3. Férőhelykihasználtság.
4. Üzemanyagfogyasztás.

Az üzemképtelen gépkocsik és regie-kilométerek %-os arányáról felvett grafikont az I. sz. melléklet tartalmazza.

Az üzemképtelen gépkocsik %-os aránya januárban a legmagasabb, ettől kezdve folyamatosan csökken, augusztusig. Ezután ismét emelkedik decemberig, ekkor sem éri el azonban a januári csúcspontot. A hullámlás oka az, hogy télen a gépkocsik műszaki igénybevétele nagyobb, és így több javítást is igényelnek. Ez a futójavításban álló gépkocsik arányát növeli. A főjavításban álló gépkocsik arányát a vállalat tervszerűen tudja

* A Statisztikai Szemle által hirdetett pályázatra érkezett pályám.

befolyásolni és irányítja is olyan értelemben, hogy a forgalmi szempontból kedvező őszi időnyre kevesebb gépkocsi álljon főjavításban.

Az üzemképtelen gépkocsik arányát befolyásolja, de a görbe tendenciáját nem változtatja meg az új beszerzésű gépkocsik aránya. Ezt mutatja az 1950. és 1951. évi adatok összehasonlítása. A két görbéből ki kell szűrni azokat az ingadozásokat, amelyek különleges körülmények folytán álltak elő. Ilyen volt pl. 1951 II. negyedévében 50 db. gépkocsinak soronküüli középjavításra rendelése.

Ezeknek a zavaró körülményeknek a kiszűrésére az alábbi egyszerű táblázatot használjuk:

Összes gépkocsinap	20 000
Számításon kívül hagyandó új gépkocsik gépnapjai	300
<i>Helyesbített összes gépnap</i>	<i>19 700</i>
Üzemképtelen gépkocsinapok száma	2 400
Számításon kívül hagyandó:	
a) gumihány miatt	120
b) miatt	30
c) miatt	180
<i>Helyesbített összes üzemképtelen gépkocsinap</i>	<i>2 070</i>
Üzemképtelen gépkocsinapok %-os aránya	12,0%
Üzemképtelen gépkocsinapok helyesbített %-os aránya	10,5%

A regie-kilométerek arányának görbéje követi az üzemképtelen gépkocsik arányának görbéjét. Ennek oka az, hogy a regie-kilométerek főleg vidéki gépkocsik mentésével kapcsolatban fordulnak elő, és így a javításigényesebb hónapokban természetesen emelkednek.

Ugyancsak az idényszerűséget mutatja, de más formában a férőhelykihasználtság alakulása is, amelyet a II. sz. melléklet tartalmaz.

A férőhelykihasználtság alakulása szempontjából mindenekelőtt élesen elhatárolódik az I. és II. félév. A II. félévben úgyszólván minden hónapban magasabb a kihasználtság, mint az I. félév bármelyik hónapjában. Mindkét féléven belül, éspedig az I. féléven belül március, áprilisban, a II. féléven belül szeptember, októberben a kihasználtság erősen visszaesik. Ez a tavaszi, illetőleg az őszi mezőgazdasági munkák következménye, mert a dolgozó parasztság ebben az időszakban kevesebbet utazik.

A legjellemzőbben mutatja ezt a jelenséget az 1949. év görbéje.

Az 1949—1951. évek átlaga a tavaszi és őszi visszaesést bizonyos mértékig eltakarja. Ennek oka az, hogy az időjárás következtében a tavaszi mezőgazdasági munkálatok egyik évben márciusban, másik évben áprilisban nagyobbak, két-három év átlagában azonban ezek a különbségek kiegyenlítődnek. Jól mutatja az időjárás befolyását az 1951. február havi visszaesés, amely a szokatlanul kedvező időjárás következménye.

A férőhelykihasználtságot másrészt vállalati szinten befolyásolja az is, hogy a szállítási feladatok közül milyen súllyal szerepel egyrészt a bányász- és munkásszállítás, másrészt a mezőgazdasági vidékek utasszállítási feladatának ellátása.

Az üzemanyagfogyasztás

Az önköltség egyik jelentős tétele az üzemanyagfogyasztás. Erre ugyancsak jellemző az idényszerűség. 1951. évben a normatívák és normák helyes kialakítása céljából részletes elemzést végeztünk, melynek tárgya az évszakok, illetőleg az ezzel kapcsolatos hőmérséklet és csapadékviszonyok változásának az üzemanyagfogyasztásra gyakorolt hatása volt. Az ezzel kapcsolatban készített munka eredménye a III. sz. mellékleten található.

A grafikon feltünteti a 100 km-re eső benzin- és gázolajfogyasztást, 65 év átlagos, valamint 1950. év havi hőmérsékleti középértékeit.

A fogyasztási, illetőleg hőmérsékleti diagramm megmutatja, hogy az üzemanyagfogyasztás általában követi a hőmérsékleti ingadozásokat. Különösen érzékeny a hőmérséklet ingadozására a fajlagos benzinfogyasztás, míg a fajlagos gázolajfogyasztás görbéje laposabb.

Az elemzés eredményeképpen a havi normáknak az éves normáktól való eltérését újból szabályoztuk, amit a következő táblázat szemléltet:

Havi fajlagos üzemanyagfogyasztást normák százalékos eltérése az évt normától

Megnevezés	H ó n a p o k											
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Iparági normatíva	+ 5	+ 5	—	—	—	— 5	— 5	— 5	—	—	—	+ 5
Régi Mávaut norma	+10	+10	—	—	—10	—10	—10	—10	—	—	+10	+10
Új Mávaut norma, benzin ..	+10	+10	—	—	— 6	— 7	— 7	— 7	— 6	—	+ 5	+10
Új Mávaut norma, gázolaj .	+10	+10	—	—	— 4	— 4	— 4	— 4	—	+ 3	+ 3	+10

B) A TERV TELJESÍTÉSÉNEK ELLENŐRZÉSE

Pályázatunk második részében is elsősorban a távolsági autóbusz-közlekedésre jellemző kérdésekkel kívánunk foglalkozni. A vállalati elemzőmunka szemléltetésére két témát ragadtunk ki:

1. A teljesítmények elemzése.
2. Az utazószemélyzet termelékenységéé.

1. A teljesítmények elemzése

A teljesítmények elemzésénél a bevételi terv teljesítéséből indulunk ki. A bevétel globálisan a Ft-értéken keresztül mutatja a terv teljesítését. A bevételi terv teljesítését számtalan körülmény befolyásolja. Az elemzés célja ezeknek a körülményeknek a tisztázása.

Az elemzés első lépése az alábbi elemzőtábla összeállítás, amely nagy vonásokban mutatja meg a teljesítmények alakulását.

Megnevezés	Egység	Operatív terv	Tényszám	Teljesítés
Jzletviteli bevétel.....	1000 Ft	1800	1791	99,5
1 km-re eső bevétel.....	Ft	5	4,84	96,8
1 km-teljesítmény be. zolg. telje. ítméry nélkül..	1000 km	360	370	102,8
1 250 órára eső km-teljesítmény.....	km	3000	3190	106,3
Jépkocsiállomány bszolgálati gépkocik nélkül	db.	120	116	96,7

Szükséges annak megvizsgálása, hogy a bevételi tervet miért nem teljesítette a vállalat. A fenti tábla nagy vonásokban rámutat a lemaradást előidéző okokra. Elsősorban megállapítható, hogy a km-teljesítményi tervet túlteljesítette a vállalat, annak ellenére, hogy a gépkocsiállomány átlagosan a tervezett alatt volt. Ez azt mutatja, hogy a gépkocsiállományi terv nem teljesítése volt az oka a lemaradásnak. A lemaradást a fajlagos bevételek alacsony volta okozta. A vizsgálatnak tehát elsősorban azt kell kiderítenie, hogy mi okozta a fajlagos bevételek csökkenését.

A fajlagos bevételek változása egyrészt a szállítás összetételében bekövetkezett változások következménye lehet. Ennek kivizsgálására az alábbi táblát állítottuk össze:

Megnevezés	Terv				Tény				Index
	Bevétel 1000 Ft	Km-telj 1000 km	Meg- oszl. %	1 km-re eső bev.	Bevétel 1000 Ft	Km-telj 1000 km	Meg- oszl. %	1 km-re eső bev.	
Menetrendszerű járat.....	1187	202,320	56,2	5,87	1163	201,650	54,5	5,76	98,1
Különjárat.....	131	10,440	2,9	12,58	118	10,730	2,9	10,93	88,9
Szerződéses járat.....	482	147,240	40,9	3,28	510	157,620	42,6	3,23	98,5
Összesen	1800	360,000	100	5,—	1791	370,000	100	4,84	96,8

A tábla azt mutatja, hogy a fajlagos bevételek minden szállítási kategóriánál a tervezett alatt voltak. A következő lépés ennek a körülménynek a kivizsgálása.

A menetrendszerű járatoknál ennek vizsgálása vonalanként történik oly módon, hogy az előző hónappal való összehasonlítás útján kimutatjuk az 1 km-re eső bevétel változását és az ennek következtében előálló bevételkiesést.

A vizsgált hónapról készített kimutatás alapján megállapítható volt, hogy a kérdéses hónapban nagyarányú bevételkiesés jelentkezett az üdülő- és fürdőjáratoknál. A távolsági járatok bevétele emelkedett. A helyközi — vicinális — járatok bevétele egyes helyeken emelkedett, más helyeken csökkent, globálisan a csökkenés nagyobbarányú volt, mint az emelkedés. Megállapítható volt ebben a hónapban az a tény, hogy a tervezés helytelenül nem számolt az üdülőjáratok okozta kieséssel, ami döntően befolyásolta a fajlagos bevétel-tervének nem teljesítését.

Ezek után meg kell vizsgálni a különjáratoknál a fajlagos bevétel változását. A különjáratok aránya a bevételeknél nem jelentős, vizsgálatuk úgy történik, hogy áttanulmányozzuk a különjáratok számláit. A kérdéses hónapban a vizsgálat azt mutatta, hogy különleges célokra biztosított

különjáratok okozták a fajlagos bevétel alacsony voltát, mert ezeknél a különjáratoknál nagyobb kedvezményt kellett nyújtanunk.

A fajlagos bevételeknél tehát minden kategóriában csökkenés van. A csökkenés a bevételek zömét kitevő menetrendszerű és szerződéses járatoknál 1,9, illetve 1,6%. A globális csökkenés mégis 3,3%. Ezt az aránytalanságot nem okozhatja a különjáratok 13,1%-os fajlagos bevételcsökkenése, a különjáratok viszonylag kis súlya miatt. A magyarázatot megtalálhatjuk akkor, ha megvizsgáljuk a km-teljesítmény megoszlását az egyes szállítási kategóriák között. A tervezett 56,2%-kal szemben a menetrendszerű járatok km-teljesítménye 54,5%-ra csökkent, a szerződéses járatok km-teljesítménye pedig 40,9%-ról 42,6%-ra emelkedett. A különjáratok aránya változatlan maradt. Világos ebből, hogy a fajlagos bevételek csökkenése annak is következménye, hogy az alacsony bevétellel dolgozó szerződéses járatok súlya megnőtt. Ennek számszerű kimunkálását az alábbiakban közöljük:

Megnevezés	Km-teljesítmény a tervezett megoszlás esetén	Tervezett megoszlási %	Tényleges 1 km-re eső bev.	Bevétel változatlan megoszlási % esetén
Menetrendszerű járat	207,940	56,2	5,76	1198
Különjárat	10,730	2,9	10,93	118
Szerződéses járat	151,330	40,9	3,23	489
<i>Összesen</i>	<i>370,000</i>	<i>100</i>	<i>—</i>	<i>1805</i>

A tervezett megoszlás figyelembevételével a bevétel 145 000 Ft-tal lett volna több.

A következőkben meg kell vizsgálni, hogy mi volt az oka a km-terv túlteljesítésének. Az első elemző táblából látható, hogy a túlteljesítés alapvető oka az egy gépkocsira eső km-teljesítmény emelkedése. Ezt a körülményt kell tovább vizsgálnunk.

Mindenekelőtt azt kell megállapítani, hogy a forgalmi szolgálat valójában hány gépkocsival dolgozott, vagyis a gépkocsik hány %-a volt üzemképes.

Megnevezés	Terv	Tény	Index
Egy gépkocsira eső km-teljesítmény	3000	3190	106,3
Összes gépkocsinap	3600	3480	96,7
Üzemképes gépkocsinap	3107	3055	98,3
Üzemképes gépkocsinapra eső km-teljesítmény	116	121	104,3
Üzemképes gépkocsinapok aránya az összes gépkocsinaphoz viszonyítva	13,7	12,2	89,1

Az egy üzemképes gépkocsinapra eső teljesítményt tovább kell bontani.

Megnevezés	Terv	Tény	Index
Menetrendszerű és különjáratok	120	125	104,5
Szerződéses járatok	111	116	104,5

Az egy üzemképes gépkocsinapra eső teljesítmény mutat rá tulajdonképpen a forgalmi szolgálat munkájára. A számokból azt a következtetést lehet levonni, hogy a forgalmi szolgálat jól dolgozott, mert a menetrendszerű és különjáratoknál a mutató emelkedett. A szerződéses járatoknál is emelkedés mutatkozik, ez azonban nem annyira a forgalmi szolgálat érdeme, hanem külső körülmények következménye, mert ezekkel a gépkocsikkal a bányá- és nehézipari vállalatok rendelkeznek.

Az egy gépkocsira eső km-teljesítmény-mutatót, mint komplex, összetett mutatót tovább kell elemezni. Az előbbieken kiszűrtük azokat az eredményeket, amelyek a forgalmi szolgálat tevékenységére jellemzőek. A továbbiakban azt kell vizsgálnunk, hogy az üzemképes gépkocsinapok aránya az összes gépkocsinapokhoz viszonyítva hogyan alakul, mert ez a mutató világít rá a műszaki szolgálat munkájára. A kérdéses hónapban az üzemképes gépkocsik %-os aránya az előírt 13,7%-kal szemben 12,2% volt. Az üzemképtelen gépkocsinapok arányának további vizsgálata a mellékelt IV. sz. táblázatban gyűjtött adatok alapján történik.

Jelenlegi javítási statisztikánk hibája, hogy az üzemképtelen gépkocsinapokat nem csoportosítja javítási műveletek (középjavítás, futójavítás, műszaki vizsgálat stb.) szerint, ezenkívül nem vizsgálja az egyes javítási műveletek átlagos átfutási idejét.

2. Az utazószemélyzet termelékenysége

A távolsági autóbuszközlekedésben a dolgozók többségét az utazószemélyzet teszi ki. Ezenkívül az utazószemélyzet munkájától függ nagyrészt a vállalat eredményes működése. Mind népgazdasági, mind pedagógiai szempontból fontos tehát az utazószemélyzet munkájának rendszeres vizsgálata.

A darabérben foglalkoztatott dolgozóknál a termelékenység mérése különösebb nehézségeket nem jelent. Sokkal nehezebb mérni az utazószemélyzet termelékenységének alakulását, mert ezt több tényező befolyásolja.

Az utazószemélyzet munkájának termelékenységét az alábbi mutató fejezi ki:

$$\text{Termelékenység} = \frac{\text{utaskilométer}}{\text{utazószemélyzet átlagos létszáma}}$$

A mutató alakulását az alábbi fontosabb tényezők befolyásolják:

Gépkocsik átlagos férőhelye.

Férőhelykihasználtság.

Km-teljesítmény.

Utazási sebesség, amelyre az útviszonyok, valamint a gépkocsik műszaki színvonala gyakorolnak hatást.

Az utazószemélyzet meddő ideje.

A gépkocsivezetők és kalauzok átlagos havi órateljesítménye.

A vállalati színvonalon történő elemzésnél ki kell kapcsolni a felsorolt tényezők közül azokat, amelyek csak zavarólag hatnának, mégpedig a gépkocsik átlagos férőhelyét és a férőhelykihasználtságot. Ebben az esetben leegyszerűsített képletet kapunk:

$$\text{Termelékenység} = \frac{\text{kilométer}}{\text{utazószemélyzet átlagos létszáma}}$$

A gyakorlati munka során ez a mutató sem használható fel, mert az utazószemélyzet havi átlagos munkaórateljesítménye rendkívül ingadozó. Éppen ezért statisztikai elemzéseink során az alábbi mutatót szoktuk használni:

$$\text{Termelékenység} = \frac{\text{kilométer}}{\text{utazószemélyzet ledolgozott órái}}$$

Használatos a mutató fordított alakjában is:

$$\text{Termelékenység} = \frac{\text{utazószemélyzet ledolgozott órái}}{\text{km-teljesítmény}}$$

A fenti szempontok szerint 1950. évről, valamint 1951. I., X. hónapjárol összeállított táblázatot mellékeljük (V. sz. melléklet).

A táblázatból elsősorban azt a következtetést lehet levonni, hogy az idényszerűségnek megfelelően az I. és II. negyedévben az utazószemélyzet termelékenysége nagyobb. Ennek oka az, hogy a gépkocsivezetők és kalauzok munkabeosztása ebben az időben jobb, több a rásegítő járat, stb. Ettől az idényszerű hullámvázástól eltekintve, az 1951. év eddigi eredményei azt bizonyítják, hogy a termelékenység általában csökkenő tendenciát mutat a múlt évhez képest.

Ennek három oka van:

a) a bányászjáratok aránya jelentősen megnőtt. A bányászjáratoknál sok a meddő, kieső idő.

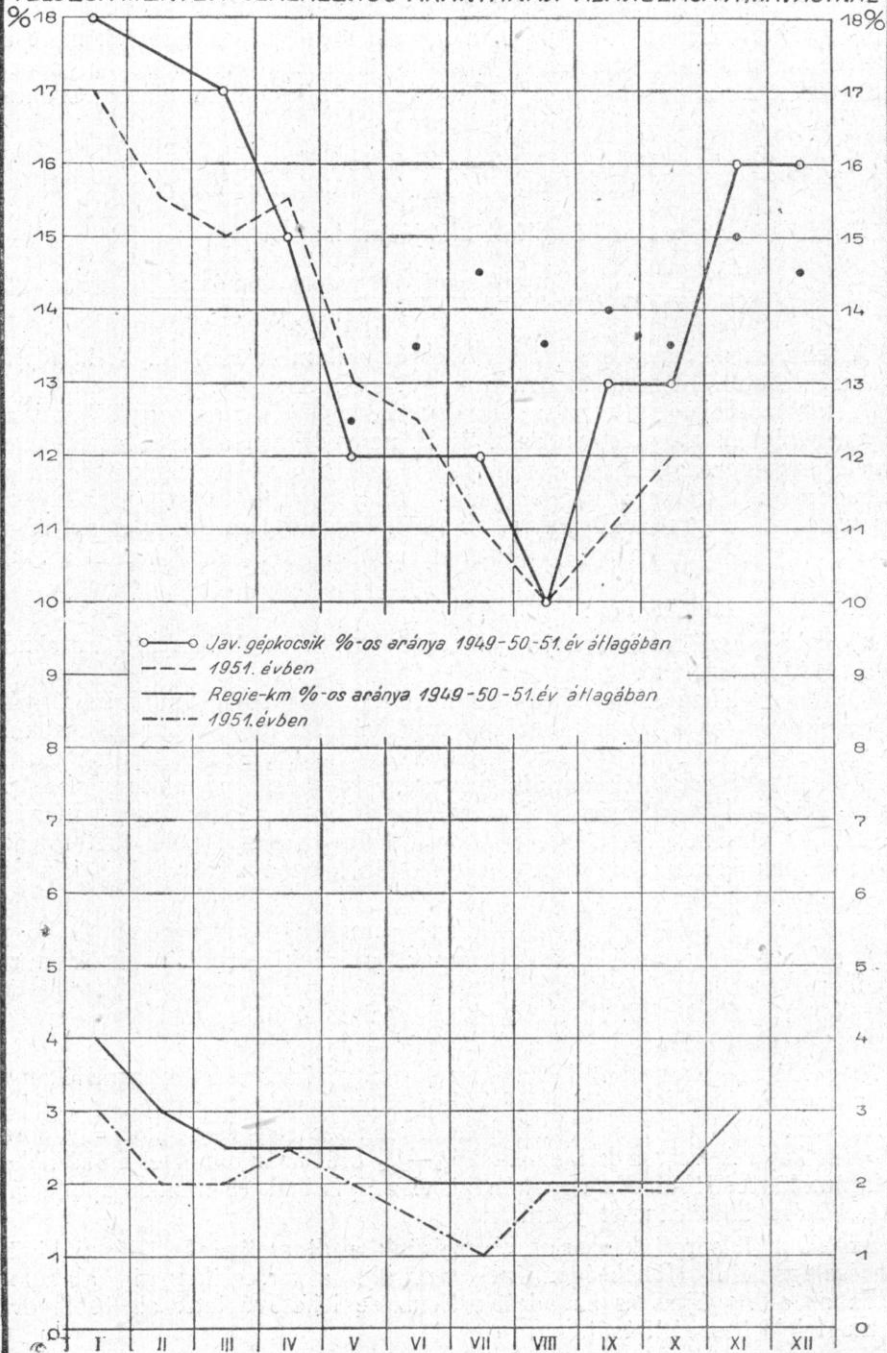
b) A termelékenység csökkenésének másik oka a rövid vonalak arányának növekedése az előző évekhez képest. A vállalat forgalmának zömét ma már nem az ú. n. távolsági járatok, hanem a rövid, vicinális járatok teszik ki. Ezeknek a járatoknak az átlagos utazási sebessége mintegy fele a távolsági járatokénak. Erre a körülményre, illetőleg az átlagos utazási sebességre a termelékenységre gyakorolt befolyására jó példa két főnökség adatainak összehasonlítása. Az első főnökségen a távolsági járatok aránya meglehetősen nagy.

c) Végül a termelékenység csökkenése annak is következménye, hogy egyes helyeken szervezési hibák vannak, a gépkocsivezető- és kalauznormák rosszul vannak megállapítva, amihez egyes helyeken bércsalás is járul. A statisztikai adatok, illetőleg az elemzőtáblák segítségével lepleztünk le a 3. sz. főnökségünkön több bércsalót.

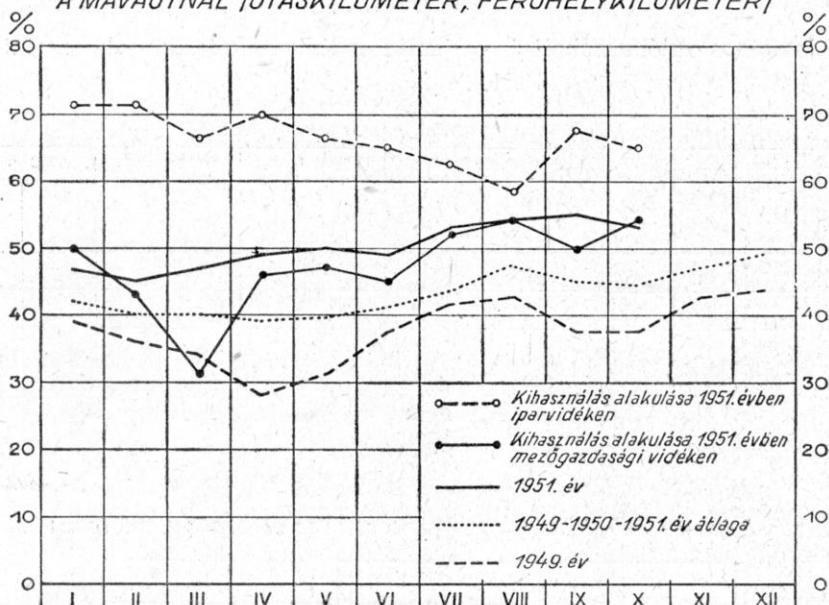
Meg kell még jegyezni, hogy látszólag a gépkocsivezetők termelékenysége alacsonyabb, mint a kalauzoké. Ennek magyarázata az, hogy a gépkocsivezetők indulás előtt és érkezés után előkészületre és gépkocsiápolásra 1—1 órát kapnak, míg a kalauzoknál $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{2}$ órát számolunk el előkészület és élszámolás céljából. Ez egy hónapi viszonylatban 25 munkanapot számítva, 25 óra különözetet jelent.

Az előbb felsoroltak szerint elemzésünk a dinamikai fejlődésen kívül üzemszerűenként (főnökségenként) vizsgálja a termelékenység alakulását. Ez az adatgyűjtés és az adatok elemzése lehetővé tette az 1952. évi terv megfelelő összeállítását.

ÜZEMKÉPTELEN GÉPKOCSIK SZÁZALÉKOS ARÁNYÁNAK ÉS A REGIE-KM-
TELJESÍTMÉNYEK SZÁZALÉKOS ARÁNYÁNAK ALAKULÁSA A MÁVAUTNÁL

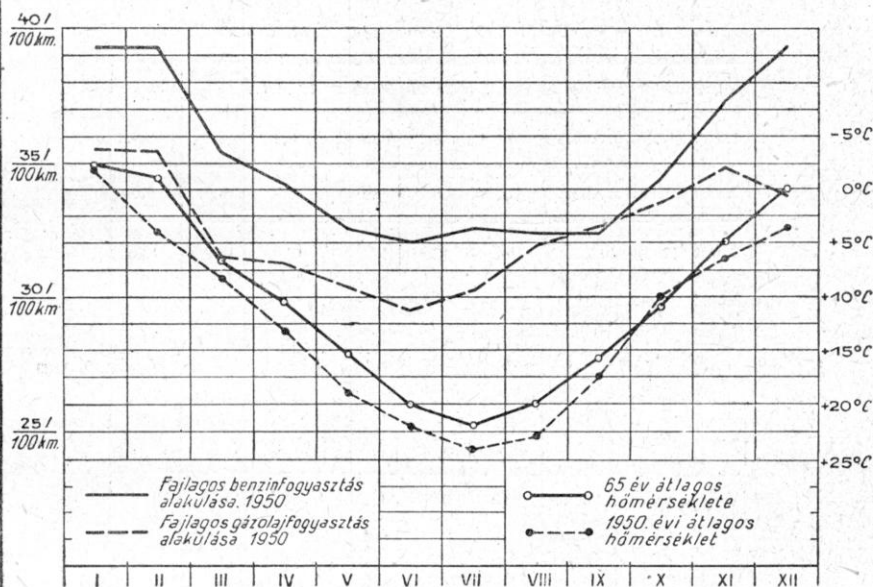

AUTÓBUSZOK FÉRŐHELYKIHASZNÁLÁSI SZÁZALÉKÁNAK ALAKULÁSA A MÁVAUTNÁL [UTASKILOMÉTER, FÉRŐHELYKILOMÉTER]

III. sz. melléklet

A FAJLAGOS ÜZEMANYAGFOGYASZTÁS ÉS HŐMÉRSÉKLET ALAKULÁSA 1950. ÉVBEN

IV. sz. melléklet

KIMUTATÁS

a javításos autóbuszokról és pados tehergépkocsikról típusok szerint
1951. hó.

Benzines típus												
Nap	Chausson		Rába busz.		Opel Blitz		Vegyes busz.		Rába pados		GMC pados	
	összes	javítá- sos	összes	javítá- sos	összes	javítá- sos	összes	javítá- sos	összes	javítá- sos	összes	javítá- sos
1.												
2.												
3.												

V. sz. melléklet

100 km-re eső ledolgozott gépkocsivezetői óra (globálisan)

É v	I. negyedév	II. negyedév	III. negyedév	IV. negyedév
	átlaga			
1950. év	10,7	10,0	9,6	9,9
1951. év	10,7	10,5	10,5	

100 km-re eső ledolgozott gépkocsivezetői óra

A főnökség megnevezése	Egység	VII. hó	VIII. hó	IX. hó	III. né átlag	X. hó
1. sz. főnökség	óra	8,2	8,0	8,1	8,1	8,4
2. sz. főnökség	„	8,9	8,0	8,7	8,6	9,6
Bányászjáratí	„	12,5	13,8	13,4	13,3	13,6

100 km-re eső ledolgozott kalauzóra alakulása a 3. sz. főnökségen

Egység	1951					
	I. hó	II. hó	III. hó	IV. hó	V. hó	VI. hó
Óra	10,0	10,64	11,32	11,15	10,04	9,34

A Statisztikai Szemle által hirdetett pályázat nyertesei

A Statisztikai Szemle 1951 októberében pályázatot hirdetett a vállalati statisztikusok számára „Elemzés a vállalati statisztikában” címmel. A pályázatra összesen 38 pályamű érkezett be. Ebből 17 ipari, 10 kereskedelmi, 3 közlekedési, 6 építőipari és 2 mezőgazdasági.

A Statisztikai Hivatal egyes szakfőosztályainak képviselőiből álló bírálóbizottság a beküldött pályázatokat áttanulmányozta és a következő munkákat találta jutalmazásra érdemesnek:

I. díj 2000 Ft. Dr. Varga József és Georgevits György Budapesti Magyar Gyapjúfonó és Szövőgyár.

II. díj 1500 Ft. A bizottság a díjat megosztja Semtei Sándor és Felöldi Károly Építőipari Gép. Tröszt és Zala Ferenc Mezőker. ES között.

III. díj 1000 Ft. A bizottság a díjat megosztja dr. Bokor Imre Debreceni Kefegyár és Szemethy Ottó Selyemfonógyár között.

IV. díj 500 Ft. Dr. Tömösvári Béla Állami Zálogház és Árv. Csarnok.

Ezenkívül a bizottság további 10 darab 250 Ft-os díjjal jutalmazza az alábbi pályázatokat:

1. Svéd András Elektromos Készülékek Gyára
2. Aradi József Dunaföldvári Timföldgyár
3. Miltényi Ernő Györmegyei Téglagyári ES.
4. Kóczai Lászlóné I. sz. Autójavító
5. Zalka János „Anód” Áramirányító
6. Gondos Pál Hajdúmegyei Vaskereskedelmi Váll.
7. Szigeti Andor és Borhi Jánosné Üzemélelmezési ES. Üz. gazd. o.
8. Fábrián és Kenyeres MÁVAUT Váll.
9. Dr. Szabó Károly Budapest, Szentkirályi-u. 1 b.
10. Dr. Szabó Sándor Sertésterm. Tröszt.

A bírálóbizottság megállapította, hogy a pályázaton résztvevő többi munka is a vállalati statisztikusok tudásának, elemző készségének határozott fejlődését mutatja.

ALBÁNIA

A Statisztikai Hivatal jelentése az 1951. évi népgazdasági terv teljesítéséről

1951-ben az ipar — a bányászat, valamint a kisipari üzemek és a fogyasztási szövetkezetek termelését is beleértve — tervét 105,9%-ra teljesítették. A termelés volumene 1950-hez viszonyítva 47,1%-kal emelkedett.

Az elmúlt évben az erdősítési tervet 154,5%-ra, a talajjavítási munkálatok ter-
vét pedig 167%-ra teljesítették.

Az országos jelentőségű beruházások 1950-hez viszonyítva 31,6%-kal, a helyi jelentőségűek pedig 42%-kal emelkedtek.

1951-ben számos nagy ipari objektumot helyeztek üzembe, így a „Sztálin” textilkombinátot, a „V. I. Lenin” vízierőművet, stb. Az alapvető fontosságú népgazdasági ágakban foglalkoztatott munkások száma az elmúlt év folyamán 12,7%-kal emelkedett.

Az áruforgalmi tervet 1951-ben 101,7%-ra teljesítették; az áruforgalom 16,5%-kal emelkedett 1950-hez viszonyítva.

1951-ben három új főiskola nyílt meg az Albán Népköztársaságban.

Forrás: Rudé Právó, 1952. február 12., 2. old.

NÉMET DEMOKRATIKUS KÖZTÁRSASÁG

Az Állami Tervbizottság jelentése az 1951. évi népgazdasági terv teljesítéséről

I.

Ipar

1951-ben az egész ipar bruttó termelési tervét 105,2%-ra teljesítették, s a termelés 1950-hez viszonyítva 121,9%-ra és 1936-hoz viszonyítva 136,0%-ra emelkedett.

A népi tulajdonban levő ipar termelése 24,4%-kal, a magán termelő-üzemeké pedig 12,4%-kal emelkedett 1950-hez viszonyítva. A szövetkezeti termelő üzemek szintén jelentősen emelték termelésüket az elmúlt évhez viszonyítva.

A fontosabb termékek és gyártmányok szempontjából az ipari termelés 1951-ben a következő volt:

1951. évi termelés
1950 százalékában

Villamosenergia	109,7
Kőszén	114,2
Barnaszén	110,4
Barnaszén-brikett	109,1
Vasérc	121,9
Rézérc	126,0
Nyersvas	101,3
Tömbacél	156,0
Hengerelt acél	140,4
Energiatermelő gépek	157,8
Kohászati és bányászati felszerelések ..	115,0
Szerszámgépek	119,1
Tehervagonok	107,3
Személyvagonok	138,1
BMW-típusú személyautók	179,7
DKW-típusú személyautók	128,8
Teherautó	405,0
Traktor	169,9
Mezőgazdasági gépek	127,3
Kálisó	105,5
Kénsav	120,8
Marónátron	122,8

1951. évi termés
1950 százalékában

Kalcinált szóda	117,8
Benzin	118,4
Cement	117,4
Gyapjűszövet	159,3
Pamutszövet	123,6
Harisnya és zokni	123,2
Kötöttáru	139,3
Konfekcióáru	124,6
Bőr cipő	136,8
Nyers növényi olaj	129,8
Vaj	138,2
Cukor	122,1

A népi tulajdonban lévő ipar termelésének önköltsége, — amint az 1951. szeptember 30-i elszámolásból kitűnik — tovább csökkent 1951-ben.

II.

Mezőgazdaság

1951-ben, az ötéves terv első évében további sikereket értek el a mezőgazdaság terén.

Az egyes mezőgazdasági növények hektáronkénti terméshozama 1951-ben 1950-hez viszonyítva a következőképpen alakult:

1951. év 1950 %-ában

Gabona és hüvelyesek	128
Olajos növények (rostnövények nélkül)	135
Burgonya	99
Cukorrépa	102
Kapásnövények takarmányozási célra ..	113
Szálas takarmány (széna)	144

Az elmúlt év folyamán tovább bővült a gépállomások hálózata és javult műszaki felszerelésük. 1951. végén 540 gépállomás állott a parasztság rendelkezésére.

A gépállomások traktorállománya 1951-ben 42,6%-kal növekedett, az összes traktorral végzett munkálatok mennyisége pedig 75%-kal emelkedett 1950-hez viszonyítva.

A gépállomásoknál foglalkoztatott traktoristák száma 1950-hez képest 150%-ra emelkedett.

Az elmúlt évben jelentősen megnövekedett az állatállomány. A sertésállomány 24,3%-kal, ezen belül az anyakocaállomány 59,8%-kal, a szarvasmarhaállomány 5,4%-kal, ezen belül a tehénállomány 11,8%-kal, a juhállomány 14,2%-kal, ezen belül az anyajuhállomány 10%-kal emelkedett 1950-hez viszonyítva.

A tehenenkénti tejhozam — 3,2%-os zsírtartalomra számítva — 13,2%-kal, a sertések átlagos vágási súlya pedig 5%-kal növekedett 1950-nel szemben.

A népi tulajdonban lévő birtokok lényegesen magasabb hozamot értek el a növénytermelésben és állattenyésztésben, mint az egyéni parasztgazdaságok. A népi tulajdonban lévő birtokok hektáronkénti hozama gabona- és hüvelyesekből átlag 11,6%-kal, olajosnövényekből (rostnövények nélkül) átlag 27,0%-kal, takarmánynövényből (széna) átlag 11,7%-kal volt magasabb, mint az egyéni parasztgazdaságoké.

Megjavult a népi tulajdonban lévő birtokok gazdasági vezetése; azonban még nem minden termék termelése jövedelmező.

A mezőgazdasági munkák gépesítésének üteme a népi tulajdonban lévő birtokokon nem volt kielégítő. A nehéz mezőgazdasági munkák gépesítése és a gépek alkalmazása a talajművelési-, aratási- és egyéb növényápolási munkálatoknál nem felelt meg a Német Demokratikus Köztársaság műszaki lehetőségeinek.

Az egész mezőgazdaság műtrágya-ellátása lényegesen megjavult. A nitrogén műtrágyával való ellátás 1950-hez viszonyítva 110,9%-ra emelkedett.

A mezőgazdasági termékek begyűjtési és felvásárlási tervének teljesítése, 1951-ben nem volt kielégítő.

III.

Közlekedés

A vasút, a belföldi hajózás és a gépkocsiközlekedés tonnában és tonnakilóméterben túlteljesítette az áruszállítási tervét.

Az Állami Vasút a tehervagonok napi rakodási tervét 104,4%-ra teljesítette; a napi rakodási teljesítmény 18,9%-kal emelkedett 1950-hez viszonyítva.

A népi tulajdonban lévő hajózás szállítási tervét tonnában 109,8%-ra teljesítette. A gépkocsiközlekedés áruszállítási tervét 33%-kal túlteljesítette.

A személyforgalom az összes szállítóeszközöknél emelkedett, így az Állami Vasút személyforgalma 5,4%-kal, az omnibuszszemélyforgalom 7%-kal emelkedett 1950-hez viszonyítva.

IV.

Beruházások

1951 folyamán a beruházási munkálatok főleg az iparra koncentráltak. Az egész népgazdaság beruházásai 40,7%-kal növekedtek 1950-hez képest.

Az egyes iparágakban a beruházások a következőképpen emelkedtek:

	1951. év 1950 %-ában
Központilag vezetett népi tulajdonban lévő ipar összesen	147,4
Ebből:	
Kohászat	177,4
Szénipar	139,6
Energiaipar	165,0
Gépgyártás	142,8
Vegyipar	166,7
Mező- és erdőgazdasági ipar	111,6
Közlekedés összesen	193,5
Kulturális berendezések	138,2
Egészségügy	176,2

A beruházási munkálatok végrehajtását nagymértékben korlátozta a tervek késedelmes elkészítése és az építkezési munkálatok késői kezdete.

Az 1951. évi beruházási tervet (az utólag engedélyezett beruházások nélkül) 97%-ra teljesítették.

V.

Foglalkoztatottság és munkatermelékenység

1951-ben tovább emelkedett a népgazdaságban foglalkoztatottak száma.

A nők foglalkoztatottsága nagymértékben megnövekedett az egész népgazdaságban, arányuk az összes foglalkoztatottak számának 30,1%-ára emelkedett. Az elmúlt év folyamán kereken 240.000 fiatalokú állt munkába.

A népi tulajdonban lévő és vele egyenrangú iparban az egy termelőmunkásra számított munkatermelékenység 1950-hez viszonyítva 112,8%-ra emelkedett, azonban a technikailag megalapozott munkanorma elégtelen alkalmazása következtében nem teljesítették az előírányzott 14,7%-os emelkedést.

A teljesítménybér további bevezetésével a népi tulajdonban lévő iparban emelkedett a termelőmunkások átlagbére. A népi tulajdonban lévő ipar össz-munkabéralapja 1950-hez viszonyítva 23,2%-kal emelkedett.

VI.

Külkereskedelem

1951-ben a külkereskedelmi forgalom 60%-kal emelkedett 1950-hez viszonyítva.

A Német Demokratikus Köztársaság külkereskedelmében a Szovjetunió, a népi demokratikus országok, a Kínai Népköztársaság részesedése tovább emelkedett és 1951-ben 79% volt. 1951-ben hosszúlejáratú szerződéseket kötöttek a Szovjetunióval és a népi demokratikus országokkal.

A Nyugat-Németországgal való árucseré-forgalom az 1950 évnek 2/5-ére csökkent. Az 1951-ben kötött berlini egyezmény végrehajtására nem került sor. A bonni kormány amerikai parancsra szabotálja a Németország részei közötti kereskedelmet, ezzel az amerikai háború előkészítését szolgálja és megkárosítja a nyugatnémet gazdaságot, valamint elmélyíti Németország kettészakadását.

VII.

Áruforgalom

1951-ben az áruforgalom érték szerint 1950-hez viszonyítva 25,5%-kal emelkedett.

1951-ben megszüntették a liszt, tápszer, kenyér, sütemény, gyümölcsiz, szövetek és műrostgyártmányok jegyrendszerét.

A Német Demokratikus Köztársaság kormánya az elmúlt év során ötször csökkentette az Allami Kereskedelmi Szervezetekben — és részben az egész kereskedelemben — a fogyasztási cikkek árát. Az Allami Kereskedelmi Szervezetek árainak csökkentése által a lakosság 1951-ben összesen 2,17 milliárd DM-át takarított meg. Az ár-csökkentések növelték a márka vásárlóerejét és kifejezésre juttatták a Német Demokratikus Köztársaság életszínvonalának további emelkedését.

VIII.

Kultúra és egészségügy

A Német Demokratikus Köztársaság összes iskoláiban 3,5 millió gyermek és ifjú tanul. A főiskoláknak kb. 28.000 hallgatója van. A munkás- és parasztfakultásokon 9500 munkásszermazású fiatal részesült a főiskolai tanulmányokat előkészítő előzetes oktatásban.

1951-ben 107 tízosztályos iskolát létesítettek és az osztatlan iskolák számát 449-ről 245-re csökkentették.

A népfőiskolák száma 202-re emelkedett, hallgatóik száma pedig 582.200-ra.

A nyilvános népkönyvtárak száma 1951-ben 7346 volt; ezenkívül 5484 üzemi könyvtár működött.

1951 folyamán a napközi otthonokban és a bentlakásos napközi otthonokban a férőhelyek száma 242.800-ra emelkedett.

Jelentősen fejlődött az egészségügyi ellátás is. 1951 év végén többek között kerekben 189.000 kórházi ágy, 479 községi poliklinika és ambulancia, 167 vidéki ambulancia, 2883 községi gondozónői állomás állt a lakosság rendelkezésére.

A népi tulajdonban lévő és ezzel egyenrangú üzemekben 6 poliklinikát, 5 ambulanciát és 1002 egészségügyi állomást rendeztek be újonnan 1951 folyamán.

Forrás: Neues Deutschland, 1952 február 21., 1—3. old.

TÖRÖKORSZÁG

Gazdasági helyzet

A török uralkodó osztályok, melyek a második világháború alatt Hitler hallgatólagos szövetségesei voltak, a második világháború után az amerikai imperialisták hűséges kiszolgálóivá váltak. Az országot az USA-monopolisták érdekeinek rendelik alá és aktívan támogatják agresszív háborús politikájukat.

Az amerikai „segély”, amely kb. 289,5 millió dollárt tesz ki, arra szolgál, hogy az amerikai monopóliumok — így a Dillon Road Company, a Chase National Bank, a Socony Vacuum Company és a General Motors, stb. — megszerezzék a

török szén-, vas-, rézbányákat, valamint a kőolajlelőhelyeket, amelyek kiaknázása stratégiai szempontból fontos.

A koreai háború kitörése óta az amerikai acéipar krómcsükséglete erősen megnövekedett. Az amerikai imperialisták szempontjából tehát különösen fontos a török krómércbányák megkaparintása, mivel Törökország termelése a világ krómérc-termelésének 25%-át képezi. 1951-ben a török krómérc-termelés 500.000 tonna volt, ezt a mennyiséget úgyszólván teljes egészében az USA-ba exportálták.

Stratégiai fontosságú nyersanyagok termelése¹

Megnevezés	1949	1950*	1951*
	havi átlag (1000 tonna)		
Kőszén	349	359	390
Ásványolaj	1,17	1,41	1,58
Réz	0,94	0,96	1,44

* 11 hónap havi átlaga.

¹ Monthly Bulletin of Statistics, 1952. február adatai alapján számítva.

A természeti kincsek kiaknázásán kívül az amerikai monopolisták fokozódó mértékben ellenőrzik a kohászatot, a vegyipart, a cementgyártást; ezenkívül stratégiai uta-

kat, repülőtereket létesítenek Törökországban.

Az amerikai imperialisták terjeszkedése, az országnak stratégiai támaszponttá váló

átalakítása mégjobban aláássa az ország amúgy is zilált gazdasági helyzetét, és újabb terheket ró a dolgozó tömegekre, tovább fokozza elnyomódásukat.

Az amerikai árucikkek elárasztják a török piacot, minthogy az amerikai áru majdnem teljes vámentességét élvez. A fejletlen török feldolgozó ipar nem tud lépést tartani az amerikai konkurenciával, aminek következtében a válság ezekben az iparágakban egyre fokozódik. Különösen válságos a textilipar helyzete; számos gyár leállítva következtében a munkások ezrei válnak munkanélküliekké.

A pamut- és gyapjúfonaltermelés alakulása²

Megnevezés	1950	1951
	9 hónap havi átlaga (1000 tonna)	
Pamutfonal	2,51	2,31
Gyapjúfonal	0,64	0,51

² Monthly Bulletin of Statistics, 1952. február adatai alapján számítva.

Az amerikai árucikkek behatolása következtében válsággal küzd a török kézmű-

ipar is. Minden túlzás nélkül azt lehet mondani, hogy a világhírű török szőnyegipar teljesen tönkrement.

MEZŐGAZDASÁG

A lakosság 80%-a mezőgazdasággal foglalkozik. A mezőgazdaság félfeudális jellegű, és ennek következtében rendkívül elmaradott. A kisparasztgazdaságok, melyek a földbirtokok számának 86,4%-át képezik, a megművelt földterület 23%-át foglalják magukban, ezzel szemben a nagybirtokok, amelyek a mezőgazdasági üzemek számának 0,19%-át teszik ki, a földterület 15%-át tartják kezükben.

A török újságok bevallása szerint 6.000.000 parasztnak egyáltalán nincs földje. A parasztok száma évről-évre csökken, mivel a nincstelenek a városokba tódulnak, és ott a munkanélküliek tartalékhadseregét növelik.

A mezőgazdaság terméshozama állandóan csökken. Ennek következtében Törökország évek óta gabonaimportra szorul. Károsan befolyásolja Törökország mezőgazdasági termelését a marshallizálás is. Így pl. az amerikai verseny kiszorította a nyugateurópai piacokról a török dohányt.

A földbirtokok megoszlása birtoknagyságcsoportok szerint

Gazdaságnagyságcsoport	A földbirtokok számának %-os megoszlása	A megművelt földterület %-os megoszlása
Nagybirtokok 50—500 ha	0,19	15
Nagy- és középparasztgazdaságok 50—2,5 ha	13,41	62
Kis- és törpeparasztgazdaságok 0—2,5 ha-ig	86,40	23
<i>Összesen</i>	<i>100,00</i>	<i>100</i>

Forrás: Buletény inostrannoj kommerszeszkaj informacii, 1951. június 5., 68. sz. 26. melléklet, 1—3. old.

KÖLTSÉGVETÉS, PÉNZÜGYEK

Amerikai nyomásra a költségvetési kiadások kb. 85%-át fordítják katonai célokra. Az USA-imperialisták számára jó üzletnek bizonyul a török hadsereg fejlesztése, mint ahogy a „Time” című amerikai lap írja

— a török katona olcsó. A török katona évente 500 dollárba kerül, ezzel szemben egy amerikai katonára évente 2700 dollárt kell költeni.

A költségvetési hiány évről-évre emelkedik.

Költségvetés

É v	K ö l t s é g v e t é s i		
	kiadások	bevételek	hiány
	millió török font		
1938	313,2	314,2	—
1946	990,5	894,6	95,9
1949	1371,8	1251,8	120,0
1950	1487,2	1313,2	174,0
1951	1580,3	1345,0	235,3

Forrás: Bjuleteny inosztrannoj kommerceszkaj informacii, 1951. június 5., 68. sz. 26. melléklet, 1–3. old.

A költségvetési kiadások fedezése céljából a kormány fokozza az adóprést. Az adóterheket a dolgozó tömegekre hárítják,

amennyiben az egyenes adók részaránya az állami bevételekben csökken, a közvetett adóké pedig emelkedik.

Adók a költségvetési bevételek százalékában

Megnevezés	1945	1946	1948	1949	1950
Egyenesadók	47,18	42,42	39,5	34,8	33,9
Közvetett adók	51,50	55,71	58,0	60,8	61,4

Forrás: Bjuleteny inosztrannoj kommerceszkaj informacii, 1951. június 5., 68. sz. 26. melléklet, 1–3. old.

A zilált pénzügyi helyzetet jellemzi, hogy a pénzügyi és a fizetési eszközök forgalma a háborúelőttinek kb. hétszerezésére emelkedett, az aranyfedezet pedig három év alatt, 1946-tól 1949-ig 42,2%-kal, csökkent.

nyokra jellemző, hogy 10.000 emberre jut egy orvos és 160.000 emberre egy gyógyszerész.

ELETSSZINNVONAL

Hivatalos adatok szerint az ipari munkanélküliek száma 1,1 millió. Ehhez hozzá kell még számítani 2 millió mezőgazdasági munkanélkülit. A munkanélkülieknél sem sokkal jobb a török dolgozók helyzete. Az isztambuli kereskedelmi kamara adatai szerint egy szakképzett munkás bére $\frac{1}{6}$ -ét— $\frac{1}{6}$ -át teszi ki a létminimumnak.

A lakásépítés majdnem teljes mértékben szünetel, a munkanélküliek ezrei összetákoló barakkokban zsúfolódnak össze.

A kormány a költségvetésnek csupán 4%-át fordítja szociális célokra. A török népjóléti miniszter közlése szerint a lakosság 60%-a gümőkóros, 24%-a trachomás. 1950-ben 2.500.000 maláriás volt Törökországban. A szörnyű egészségügyi viszo-

KÜLKERESKEDELEM

A török külkereskedelmi struktúrája gyarmati jellegről tanúskodik. A török behozatal legfontosabb tételei az iparcikkek, vegyszerek, festékek, üveg- és papíráru, pamut- és gyapjűszövetek. A jelentős gépbehozatal nem az ország iparosodását szolgálja, hanem stratégiai célokat.

Kiviteli cikkek a gyapot, a dohány, élőállatok, mazsolaszőlő, gyapjú és nyersbőr. A dohány- és élőállatkivitel a nyugateurópai piac marshallizálása következtében csökkent. Ezzel szemben a stratégiai nyersanyagok, így a réz, króm, gyapot kivitele emelkedett.

A háború előtt a török külkereskedelmi mérleg aktív volt, 1947 óta azonban állandóan passzív. Ennek oka a marshallizálás, valamint az ország fokozódó fegyverkezése.

A külkereskedelmi forgalom alakulása³

É v	Behozatal	Kivitel	Egyenleg
	millió török font		
1937	114,4	137,9	+ 23,5
1947	685,2	624,0	— 61,2
1948	770,4	550,8	—219,6
1949	812,4	693,6	—118,8
1950	800,4	738,0	— 62,4
1951 11 hón p.	992,0	762,5	—229,5

³ Monthly Bulletin of Statistics, 1952. február, és Bjulleteny inostrannojo kommerszeszkoj informacii, 1951. június 5., 68. sz., 26. melléklet, 1—3. old. adatai alapján számítva.

A háborútáni években az USA részese-dése mind a behozatalban, mind a kivitelben egyaránt jelentősen emelkedett. A koreai háború kitörése óta az USA fokozza

a stratégiai nyersanyagok kiszivoyozását, egyidejűleg mindent elkövet, hogy árudumpingjével a török feldolgozó-ipárt megfojtsa.

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari főosztályának lapja, az

IPARSTATISZTIKAI ÉRTESÍTŐ

az iparstatiztika gyakorlati és időszerű elméleti kérdéseivel foglalkozik, kapcsolatot képez az üzemi statisztikusok és a Központi Statisztikai Hivatal között, az iparstatiztikusok mindennapi munkájának segitőtársa.

Megjelenik minden hónap végén

Előfizetési ára egy évre 24 Ft, félévre 12 Ft.

Egyes szám ára: 2 Ft.

Megrendelhető a Statisztikai Kiadóvállalatnál (Budapest, II, Keleti Károly-u. 5/7. I. 1. Tel.: 350—126, 130-as mellék)

A Központi Statisztikai Hivatal Elnökének 11/122/1952 sz. utasítása az alapfokú statisztikai oklevél elnyeréséhez szükséges vizsga tárgyában

A 2021/6/1952. sz. minisztertanácsi határozat 4. fejezetének b) pontja értelmében az alapfokú statisztikai vizsga rendjét az alábbiakban szabályozom:

I.

(1) Vizsgára jelentkezhet, aki állami vagy azzal egy tekintet alá eső vállalatnál, vagy intézménynél van alkalmazásban és a vizsgára való jelentkezéskor legalább 6 hónapos statisztikai gyakorlattal rendelkezik abban a szakágban, melynek statisztikai vizsgáját le akarja tenni.

(2) Nem jelentkezhet vizsgára, az, akit a Népköztársaság állami, vagy gazdasági rendje ellen, vagy nyereségvágyból elkövetett bűncselekmény miatt jogerősen elítéltek, vagy aki közügyektől való eltiltást kimondó ítélet hatálya alatt áll.

(3) Annak a jelentkezőnek vizsgára bocsátása felett aki az (1) pontban megjelölt feltételeknek nem felel meg, azonban munkaköre statisztikai munkával összefüggésben van, a szakfelügyeletet gyakorló miniszter, vagy országos jellegű intézmény vezetőjének javaslata alapján a KSH elnöke dönt.

E rendelkezés irányadó annak vizsgára bocsátása tekintetében is, aki más statisztikai vizsgát kíván letenni, mint amilyen ágazatban statisztikai gyakorlata van.

(4) A vizsgára való jelentkezés a szakfelügyeletet gyakorló minisztériumnál (országos jellegű intézménynél) történik, melynek javaslata alapján a KSH Oktatási osztálya a jelentkezőt vizsgára bocsátja.

A vizsgák időpontjáról a vizsgára jelentkezőket a KSH Oktatási osztálya a vizsga előtt legalább egy héttel értesíti.

II.

(1) A vizsgát háromtagú vizsgabizottság előtt kell letenni. A vizsgabizottságok elnökeit és tagjait — részben a KSH dolgozói, részben a szaktárcák által javasolt statisztikusok közül — a KSH elnöke nevezi ki.

(2) A vizsga írásbeli és szóbeli részből áll. Az írásbeli vizsga tartama 2 óra. A szóbeli vizsga tartama vizsgázónként általában legalább 20 perc.

(3) A vizsgabizottság a szóbeli vizsga megkezdése előtt határoz arról, hogy a vizsgázót írásbeli dolgozata alapján szóbeli vizsgára bocsátja-e vagy sem.

(4) A vizsgát az írásbeli és szóbeli vizsga együttes eredménye alapján „kitűnő”-nek, „jó”-nak, „megfelelő”-nek, vagy „elégtelen”-nek kell minősíteni.

A vizsga elbírálásánál a vizsgabizottság „kitűnő” érdemjegyet adhat annak a vizsgázónak, aki az írásbeli és szóbeli vizsgán kiemelkedő tudásról tesz tanúságot. „Jó” minősítést kap az, aki a „kitűnő” követelményeit nem éri el, de az írásbeli és szóbeli vizsgán alapos felkészültséget mutat. „Megfelelő”-nek minősül az a vizsgázó, akinek tudása az idézett M. T. határozatban megjelölt statisztikai ügyintézői munka elvégzéséhez elegendő.

(5) Az első eredménytelen vizsga után négy hónap elteltével, a második eredménytelen vizsga után hat hónap elteltével lehet vizsgára jelentkezni. Kivételt képeznek az előkészítő tanfolyamot végzettek, akiknek ismétlődő vizsgáját jelen utasítás IV. szakasza külön szabályozza. Három eredménytelen vizsga után újabb vizsga csak a KSH elnökének külön engedélyével tehető.

III.

(1) A vizsga eredményéről és a minősítésről a KSH a vizsgabizottság tagjainak aláírásával és illetékbélyeggel ellátott oklevéllel állít ki. Az oklevél az idézett M. T. határozat értelmében meghatározott statisztikai munkakör betöltésére jogosít, abban a statisztikai ágazatban, melyről a vizsga letételét az oklevél tanúsítja. A vizsgát eredményesen letéve statisztikus jogosult az 5144/1950. OMB. sz. határozat szerint 5, illetve 10%-os bérpótléokra.

(2) Az elveszett, vagy megsemmisült oklevél pótlásául az oklevél tulajdonosának kérésére, személyazonossági igazolás, valamint az elvesztés, vagy megsemmisülés valószínűsítése után a vizsgairatok alapján a KSH új oklevelet állít ki. Az új oklevél kiállításának díja 10,— Ft, amit illetékbélyeggel a kérvényen kell leróni.

(3) A KSH elnöke szakmai munkásságuk alapján az arra érdemes személyeknek (vizsgabizottsági tagok, tanfolyamvezetők stb.) vizsga nélkül is oklevelet adhat ki.

IV.

(1) A statisztikai vizsgára való felkészülés megkönnyítésére a KSH irányításával a szakminisztériumok előkészítő tanfolyamokat szerveznek. A tanfolyamokra való beosztást jelentkezés alapján a szakminisztériumok végzik. Az előkészítő tanfolyamok anyagát azonos a vizsga anyagával.

(2) Az előkészítő tanfolyamokra jelentkezhet bárki, aki a vizsgára való jelentkezés feltételeinek is megfelel, azzal az eltéréssel, hogy a 6 hónapos gyakorlat a tanfolyamra való felvételhez nem szükséges.

(3) Az előkészítő tanfolyamok időtartama 6—10 hónap. Ennek megállapítását a

KSH al szakminisztériummal karöltve szakáganként külön-külön végzi.

(4) Az előkészítő tanfolyamokon való részvétel díjtalan.

(5) Az, aki az előkészítő tanfolyam elvégzése után jelentkezett vizsgára, amennyiben az első vizsga eredménytelen volt ismétlő vizsgára, első ízben két hónap mulva, második eredménytelen vizsga után pedig 4 hónap mulva jelentkezhet.

V.

(1) A vizsga díja 30 Ft. Az első ismétlővizsga díja 100 Ft, a második ismétlővizsga díja 200 Ft. A vizsgadíjat a vizsgára való jelentkezéskor kell illetékbélyegen leróni.

(2) Aki a kijelölt napon nem jelentkezik vizsgára, a vizsgadíjat elveszti, kivéve, ha a vizsga időpontja előtt legalább egy nappal a megjelenés akadályát hitelt érdemlően igazolja. Az elmaradás igazolásának elfogadása tekintetében a KSH Oktatási osztálya végérvényesen határoz.

(3) Ha a KSH Oktatási osztálya a vizsgáról való elmaradás igazolását elfogadja, a kifizetett vizsgadíjat az újabb vizsga díjába be kell tudni, vagy vissza kell téríteni.

(4) Jelen utasítás csak a 2021/6/1952 sz. minisztertanácsi határozatban elrendelt alapfokú statisztikai vizsga rendjét szabályozza. Az idézett minisztertanácsi határozatban elrendelt felsőfokú statisztikai vizsga rendjét külön utasítás szabályozza.

(5) Jelen utasítás kibocsátásának napján lép érvénybe. Az idézett minisztertanácsi határozat alapján, ezen utasítás megjelenése előtt kiadott iparstatisztikai és közlekedéstatisztikai oklevelek érvényét jelen utasítás nem érinti.

Budapest, 1952. március 10.

Pikler György s. k.
elnök

KÖNYVISMERTETÉS

A. Ja. Bojarszkij és P. P. Suserin: Népeségstatistika

A Szovjetunió Felsőoktatásügyi Minisztériuma által a közgazdasági főiskolák részére tankönyvvül ajánlva

(Goszsztatizdat, Moszkva. 1951)

A szovjet társadalmi-gazdasági statisztika általános rendszerében a demográfiai statisztika, vagy népességstatistika szerfelett fontos helyet foglal el. A népességstatistika biztosítja a szocialista társadalom munkaerőforrásainak tervezéséhez szükséges anyagot, s a szocialista társadalom legfontosabb termelőerejének — az embernek — sokoldalú jellemzését adja.

A népességstatistika mutatószámaiban a szocializmus törvényszerűségei közvetlenül és világosan visszatükröződnek. A szovjet népességstatistika megállapította például, hogy a szovjet nép élettartamának emelkedése, a halandóság csökkenése, a születések arányszámának magas színvonal mellett, vitathatatlan tény. A születettek számának az elhaltak számához való aránya a Szovjetunióban 1938-ban 215,7%, Angliában 121% (1936-ban) és az USA-ban 131% (1936-ban) volt. A háborúutáni évek a szovjet nép jólétének további emelkedését, a születések arányszámának növekedését és a halandóság további csökkenését mutatták a Szovjetunióban. A halandóság a Szovjetunióban az 1940. évi arányszámhoz viszonyítva felére, a csecsemőhalandóság pedig még jobban csökkent. A Szovjetunióban a népesség évi tisztá szaporulata már több év óta felülmúlja az 1940. évi népességszaporulatot és több, mint 3 millió főt tesz ki. „Míg a kapitalizmus táborában az imperialista emberevők azzal vannak elfoglalva, hogy különféle „tudományos“ eszközöket találnak fel az emberiség színe-virágának ki-

írtására és a születések csökkentésére, nálunk — mint Sztálin elvtárs mondotta — a legértékesebb tőke az ember, és az állam legfőbb gondja az emberek jóléte és boldogsága“¹.

Igen nagy jelentősége van egy teljesértékű marxista népességstatisztikai tankönyv kiadásának. 1938-ban megjelent A. Bojarszkij „Népességstatistika“ c. könyve, melyet 1945-ben „A népességstatistika tankönyve“ követett ugyanettől a szerzőtől. Ilymódon tehát a bíráló alá vett tankönyv, amelynek egyik szerzője Bojarszkij professzor, bizonyos kapcsolatban van a két korábban kiadott tankönyvvel. Meg kell jegyezni, hogy az újonnan kiadott népességstatisztikai tankönyv jelentősen jobb mint a megelőzőek. Szerzők felülvizsgálták kiindulási tételeiket. A szerzők tételeinek felülvizsgálatát, mint ahogy a szerzők is megemlítették az előszóban, a tudományos közvélemény oldaláról megnyilvánult kritika, nevezetesen a Szovjetunió Felsőoktatásügyi Minisztériuma által 1949 júliusában a statisztika előadói részére tartott értekezlet határozatai.

A. Ja. Bojarszkij és P. P. Suserin korábbi munkáikban (különösen Bojarszkij munkáiban) helytelenül tárgyalták a statisztika elméletének tárgyát, hibásan azt fejtegették, hogy a statisztika alapja a

¹ L. P. Berija: A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 34. évfordulója, Goszpolitizdat, 1951, 15. old., oroszul, és u. a., „Tartós Békéért, Népi Demokráciáért!“, 1951. november 11-4 sz., 2. old.

nagy számok törvénye. Az új tankönyvben a szerzők hangsúlyozzák, hogy a statisztika társadalomtudomány, amelynek alapja a társadalomról szóló marxista-leninista tanítás. A statisztika elméleti alapja a dialektikus materializmus és a politikai gazdaságtan.

A szerzőknek e tökéletesen helyes tételben azonban van egy bizonyos homályosság és határozatlanság. A szerzők helyesen mutatnak rá arra, hogy hibás a nagy számok törvényét a statisztika *alapjának* tekinteni. Semmit sem mondanak azonban arról, hogy milyen szerepet tulajdonítanak a nagy számok törvényének a népességstatisztikában.

A politikai gazdaságtannak a népességstatisztika alapjaként való elismerése a legpozitívabb módon megmutatkozik a tankönyv tartalmán. Az első fejezetben a népességstatisztika elméleti alapjait fejtegetik. A népességstatisztikát szerzők úgy határozzák meg, mint a társadalmi-gazdasági statisztikának azt az ágát, amely a népesedést és annak változásait a társadalmi fejlődés konkrét történelmi viszonyai között vizsgálja. A szerzők rámutatnak arra, hogy a demográfiai folyamatokat a társadalmi rendszer határozza meg, s hogy ebben áll a marxista-leninista népesedéselmélet alapja. „Ez az egyedül tudományos módszertani elv — írják a szerzők — azt jelenti, hogy maga a népességstatisztika *társadalmi-gazdasági* tudomány és az emberek *társadalmi-termelési viszonyainak elemzésében* a kérdések megoldását biztosító kulcs”.² Ezek a kétségtelenül helyes kiinduló tételek nem voltak meg a népességstatisztikai tankönyv előző kiadásaiban.

„A népességstatisztika — hangsúlyozzák a szerzők — *pártos tudomány*. A Szovjetunióban a kommunizmus felépítéséért és az egész világon a békéért harcoló szovjet nép érdekeit szolgálja, a dolgozó emberek érdekeit szolgálja az egész világon”. (7. old. oroszul.) A tankönyv szerzői arra töreksznek, hogy a polgári áltudomány ellen kérlelhetetlen harcot folytató pártosság nézőpontját a tankönyv

egész tartalmán keresztül kifejezésre juttassák. Szerzők nem csak egyszerűen megállapítják a polgári statisztika hamisításait, hanem feltárják a monopoltöke tudós lakájai által alkalmazott meghamisító, tudományellenes módszerek lényegét. A tankönyv szemléltetően bemutatja, hogy a hivatalos polgári halandósági statisztika általagszámaival eltakarja a halandóság színvonalában mutatkozó mély osztálykülönbségeket. A tőkés országokban a munkások halandósága sokkal magasabb, mint az uralkodó osztályok halandósága. Így, például, Detroit modern nyomortanyáin a tüdővész-halandóság 10,5-szer, a tüdőgyulladás okozta halandóság háromszor magasabb, mint az országos (USA) átlag, a csecsemőhalandóság Detroit nyomortanyáin hatszor magasabb, mint az egész USA-ban átlagosan.

A demográfiai folyamatok vizsgálatának módszertani elveit megvilágítva a továbbiakban a szerzők áttérnek a népesedéstörvényeinek ismertetésére a szocializmusban és a kapitalizmusban.

Az első fejezet tartalmával kapcsolatban felmerül egy lényeges módszertani kérdés, amely a bírált népességstatisztikai tankönyv több más fejezetével is összefüggésben van. A történelmileg változó társadalmi-gazdasági formák népesedési törvényének kérdése politikai gazdaságtani kérdés és azt a politikai gazdaságtan tankönyvében kell megvilágítani. Meg kell-e ismételni vajjon a politikai gazdaságtan tankönyvét, és tárgyalni kell-e a népesedési törvényeket a népességstatisztika tankönyvében is? A népességstatisztika tankönyvének tartalmára vonatkozó kérdés nincs kellőképpen tisztázva a Felsőoktatásügyi Minisztériumban sem. A Minisztérium nem a népességstatisztika programját hagyta jóvá, hanem a demográfia programját, miközben a „demográfia” fogalom egyáltalán nem a népességstatisztika (demográfiai statisztika) rövid megjelölésére szolgál, hanem annak a tudománynak a megjelölésére, amely a politikai gazdaságtan és a népességstatisztika között elhelyezkedő kérdésekkel foglalkozik.

A bíralt tankönyv második fejezete a népesség struktúrájának és elhelyezkedésének jellemzését adja a kapitalizmusban, a

² A. Ja. Bojarszkij és P. P. Suserin: Népességstatisztika, Goszsztatizdat, Moszkva, 1951, 9. old., oroszul. — A bíralt könyv további oldalait a szövegben idézzük. (A szerző megjegyzése.)

harmadik fejezet a népesség struktúráját és elhelyezkedését jellemzi a szocializmusban. Elegendő csupán felsorolni a második és harmadik fejezet egyes paragrafusait, hogy nyilvánvalóvá tegyük azt, hogy ezekben a fejezetekben jelentős mértékben a politikai gazdaságtanból a népességstatisztikai tankönyv hasábjaira átvitt kérdéseket tárgyalnak. A második fejezetben a következő kérdéseket tárgyalják: a kapitalista társadalom osztályai; kereső és eltartott népesség; néhány adat a kapitalista országok népességének szociális összetételéről; a gazdasági ágak szerinti összetétel és a népesség foglalkozása; munkanélküliség; női munka; szellemi és fizikai munka; a népesség elhelyezkedése a tőkés világ országaiban; városi és falusi lakosság; belső vándorlás; kivándorlás, stb. A harmadik fejezet tagolása: a Szovjetunió és a népi demokráciák lakosságának száma; a Szovjetunió népességének szociális összetétele; kereső és eltartott népesség; a népesség gazdasági ágak szerinti összetétele és foglalkozása; a női munka a Szovjetunióban; a szovjet értelmiség; a szellemi és fizikai munka a Szovjetunióban; a városi és a falusi népesség; a népesség elhelyezkedése és vándorlása a Szovjetunióban.

A tankönyv szerzőinek az az igyekezetük, hogy ezt a nagyszámú, szerfelett fontos politikai gazdaságtani kérdést kifejtsek, sajnos nem járt sikerrel. Vegyük például „A népesség elhelyezkedése a tőkés világ országaiban” című paragrafust. Ezt a nagy és fontos kérdést összesen egy oldalon tárgyalják. A szövegben közölnek egy kevesetmondó, leíró-statisztikai táblázatot, amelyből látható, hogy a kapitalista Európában 322 millió, Amerikában 321 millió ember él, stb. Maga a paragrafus címe is a formális demográfia szellemét tükrözi viszá, pedig igen szép példa is van arra vonatkozóan, hogyan világítja meg ezt a kérdést a marxista tudomány. Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka” című klasszikus munkájában a világnak az imperialista hatalmak közötti területi felosztásáról szóló fejezetben táblázatot közöl, amely szemléltetően ábrázolja a világ felosztását 1876-ban és 1914-ben. A szerzőknek fel kellett volna használniuk ezt a táblát és ki kellett volna egé-

szíteniök a legújabb adatokkal, amelyek azt mutatják, hogy milyen világtörténelmi méretű gigantikus változások történtek az első világháború és a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak Oroszországban bekövetkezett győzelme után és milyen változások történtek a második világháború eredményeképpen. Csak az ilyen tárgyalási mód tudományos és a népességstatisztika adatait így kell felhasználni a politikai-gazdaságtani elemzés céljaira. A kérdés-igen részletes politikai-gazdaságtani megvilágítása azonban, természetesen, meghaladja a népességstatisztikai tankönyv kereteit.

Ugyanez vonatkozik a többi kérdés — a munkanélküliség, a női munka, a szellemi és a fizikai munka, stb. — tárgyalására is. A munkanélküliség kérdéseit négy oldalon, a női munkának a kapitalizmusban való helyzetét másfél oldalon, a szellemi és a fizikai munka közötti ellentét kérdéseit három és fél oldalon tárgyalja a tankönyv. Ezeknek az igen fontos kérdéseknek megvilágítása a bírált tankönyvben leíró-statisztikai jellegű.

Mindezeket a kérdéseket a politikai gazdaságtan speciális fejezetében részletesen tárgyalni kell. Ebben a fejezetben a népességstatisztikai adatokat fel kell használni az elméleti tételek szemléltetésére és mint tényleges alapot az általánosítások és következtetések céljára. A népességstatisztika tankönyvében a marxista-leninista politikai gazdaságtan módszertanij alapján kell tárgyalni a népességstatisztika tárgyának és módszerének, a demográfiai folyamatok megfigyelésének, a népességstatisztikai anyag összesítésének, feldolgozásának, csoportosításának, az egyes demográfiai mutatószámok kiszámításának és azok rendszerének, stb. kérdéseit. Természetesen, a népességstatisztika tankönyvében a polgári népességstatisztikát minden oldalra kiterjedő részletes bírálat alá kell venni. Azoknak részére, akik a népességstatisztika területére *specializálják* magukat, véleményünk szerint ki lehetne dolgozni kiegészítésként a politikai gazdaságtan általános tankönyvéhez kapcsolódva még egy speciális politikai gazdaságtani tankönyvet a népesedési törvények kérdéseiről.

A negyedik fejezet közérthető és világos formában tárgyalja a népesség reprodukciójának kérdéseit. A kapitalista országok népességstatistikai anyagának vizsgálata alapján a tankönyv szerzői megállapítják, hogy „a születések csökkenése, a halandóság növekedése a kapitalista viszonylagos túlnépesedés és elnyomorodás növekedésének következményei, amelyek a kapitalista világot a népesség reprodukciója terén katasztrófához, *elnéptelenedéshez, azaz a népesség kihalásához vezetik*”. (144. old. oroszul.) A Szovjetunióra vonatkozó megállapítás homlok-egyenest ellenkező: „*A magas születési arányszám a halandóság csökkenése mellett határozza meg a Szovjetunióban a népesség reprodukciójának magas ütemét*”. (157. old. oroszul.)

Az ötödik és a hatodik fejezet a népszámlálással és a népesség folyamatos számbavételével foglalkozik. Szerzők széles körben felhasználták az 1939. évi népszámlálás tapasztalatait. Amint ismeretes, ezt a népszámlálást, mint az egész népre kiterjedő intézkedést, magas politikai és szervezési színvonalon bonyolították le. A kormány magasra értékelte a szovjet statisztikusok munkáját: a legkiválóbb statisztikusokat a Szovjetunió érdemrendjeivel és érdemérmeivel tüntette ki és a népszámlálás lebonyolításában résztvevő összes dolgozóknak a kormány elismerését fejezte ki.

A népszámlálásra és a népesség folyamatos összeírására vonatkozó kérdések kifejtésében komoly hiányok vannak. Szerzők nem fordítottak kellő figyelmet a népességstatistika egyik központi kérdésére, az összeírási anyag feldolgozási tervezetére. A politikai gazdaságtannak, mint a statisztika elméleti alapjának vissza kell tükröződnie és konkrét kifejezésre kell jutnia mind a statisztikai adatok gyűjtésére vonatkozó programokban, mind az összegyűjtött adatok feldolgozási programjaiban és természetesen az összes utasításokban, valamint a nyert és kellő módon feldolgozott statisztikai adatok elemzésében is.

A népmozgalmi adatok évi feldolgozásának szerfelett tartalmas programja szintén nincs kellő módon ismertetve a tankönyvben. A népességstatistikai anyag

feldolgozási programjára vonatkozó kérdések módszertani szempontból rendkívül érdekesek és gyakorlatilag rendkívül fontosak, éppen ezért e kérdés gyenge megvilágítása a tankönyv lényeges fogyatékosága.

A tudományos elmélet nem szorítkozhatik a kialakult gyakorlat leírására, hanem mint szervező elvnek kötelessége, hogy felvesse a gyakorlatilag rendkívül fontos, de még meg nem oldott feladatokat is. Éppen ezért a tankönyv fogyatékosága, hogy a szerzők nem foglalkoznak a népességstatistika számos időszzerű, de még meg nem oldott feladatával, nevezetesen a városi lakosság két összeírás közötti nem- és kor szerinti megoszlására vonatkozó statisztika megszervezésének kérdésével (a falusi lakosságnál ezt a feladatot a falusi szovjetek évi beszámolójelentésének megszervezésével oldották meg). Nincs megoldva az új halandósági táblák kiszámításának feladata sem. A helyzet az, hogy az 1926—1927. évi halandósági táblák jelenleg már erősen elavultak, minthogy a halandóság színvonala a Szovjetunióban (elsősorban a csecsemőhalandóság színvonala) jelentősen csökkent. Ugyisint nincs megoldva a népesség reprodukciójának kerületek szerinti részletezésben történő vizsgálata sem.

A hetedik és nyolcadik fejezet a népesség reprodukciós rendjét jellemző összesítő mutatószámok kiszámításának kérdéseit, valamint a népgazdasági tervezés szempontjából szükséges demográfiai számításokat ismerteti. A tárgyalás módja itt egyszerű, jól felépített és világos. Kétségtelen, hogy a tankönyvnek ez a része lényeges segítséget nyújt mind a gyakorlati statisztikusoknak, mind a tervezőknek, akiknek feladata a népesség létszámára vonatkozó perspektívikus számítások elvégzése.

A tankönyv utolsó fejezete a polgári reakciós népesedés-elméletek — a malthusianizmus, az „organikus” elméletek, a populacionizmus és a fajelmélet — bírálatát adja. Ebben a fejezetben azonban sajnos, a biológia tudományáról szerfelett pontatlan, sőt hibás megállapítások vannak.

Szerzők hangsúlyozzák: „A polgári népesedés-tudomány módszertani hibája abban áll, hogy az összes demográfiai folyamatokat a biológia törvényeiből kiindulva próbálja magyarázni”. (310 old. oroszul.)

Kétségtelen, hogy a társadalmi folyamatok biológizálása a polgári áltudomány hibája. Milyen *biológiai törvényekről* beszélhetünk a polgári áltudományt vizsgálva, amely napjainkban a végelgyengülés és rothadás végső határáig érkezett el? Vajjon vannak a biológizálnak olyan törvényei, amelyek alapot adnak a megkülönböztető fajelmélet számára? Milyen biológiai törvényekkel lehet megerősíteni Malthus apologetikus agrármeit, akiről a nagy orosz tudós és kritikus Csernisevszkij olyan kifejezően írta: „... Malthus — üres sarlatán, aki csak megvetést érdemel!”.

Egy másik helyen a szerzők azt írják: „Magára vonja a figyelmet az, hogy a *biológia szemszögéből* is (a kiemelés I. Piszarev-től), amelyre a fajelmélet képviselői hivatkoznak, a faji sajátosságok örökléstartó megőrzéséről szóló tétel egyenes elentmondásban van a darwinizmus alapvető tételével és a biológia műsurini irányával. Ez azonban *nem gátolja* (kiemelés I. Piszarevtől) az állatias ideológiát hirdető polgári „reakciókat” (334. old.

oroszul.) Az ilyen megállapítások legalább is naivak, mert nem szabad azt gondolni, hogy a polgári reakciókat bármiféle tudományos meggondolás vezetné.

A „Népességstatistika” új tankönyvének általános értékelésénél hangsúlyozni kell, hogy a politikai gazdaságtannak a népességstatistika alapjául való elismerése lehetővé tette, hogy szerzők a tankönyvet az előző kiadásokhoz viszonyítva jelentősen megjavítsák. A tankönyvben azonban még mindig vannak hiányosságok. Lényeges hiányosság, többek között, hogy nincs meg a pontos elhatárolás a politikai gazdaságtan és a népességstatistika között. A tankönyvben nem jut kellőképpen kifejezésre a statistika elméletének szerző szerepe a gyakorlat tekintetében.

Feltétlenül ajánlani kell a szerzőknek, hogy folytassák tovább munkájukat egy teljesértékű népességstatistikai tankönyv megírásáért, figyelembe véve a jelen tankönyv bírálatát.

I. Ju. Piszarev

KÖNYVSZEMLE*

POLITIKAI IRODALOM

Csigarjov, I. Sz.: *A Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának XIV. kongresszusa. (Cselirnadcatij szjezd VKP(b)).* Fordította: Tábor B. — Mándy S. 123 old. Szikra. Budapest. 1952.

POLITIKAI GAZDASÁGTAN

A termelés állóeszközeinek kihasználása a szocializmusban. Cikkgyűjtemény. (Szocialiszticesz koje iszpolzovanyije osznoonih szredstv proizvodstva.) 82 old. Népszava. Budapest. 1952.

TERVGAZDASÁG

Juggin, J. M. — Kaplan, V. M.: *Az! pari beruházások kérdését. (Organizacija kapitalnovo sztroitjeliszto na masinosztroiteljnih zavodah.)* Fordította: Ambrus R. 206 old. Tervgazdasági Könyvkiadó. Budapest. 1952.

Rjabinkij, B. Ja.: *A kohóüzemi termelés tervezése. (Planyirovanyije proizvodstva na metallurgiceszkov zavode.)* Fordította: Volosnyovich D. 565 old. Nehézipari Könyv- és Folyóiratkiadó. Budapest. 1952.

Vállalati szervezés és tervezés. 153 old. Tervgazdasági Könyvkiadó. Budapest. 1952. (Bér és Norma kiskönyvtára. 3.)

*Ebben a rovatban a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárába érkezett fontosabb munkák emelt közlőjük sakszerinti csoportosításában.

STATISZTIKA

Az egészségügyi statisztika alapjai. Összeállította: Somogyi Gy. dr. 112 old. Statisztikai Kiadóvállalat. Budapest. 1952.

Rjazoo, N.—Titelbaum N.: *A kereskedelmi statisztika tankönyve. (Kursz torgovoj sztatjisztyiki.—Szbornyik zadacs po kurszu sztatjisztyiki szovjetszkaj torgovll.)* Fordította: A Központi Statisztikai Hivatal Fordítói Munkaközössége. 328 old. Statisztikai Kiadóvállalat. Budapest. 1952.

SZÁMVITEL

A kötelező általános építőipari számlakeret. 1952. 126 old. Pénzügyminisztériumi Könyv- és Lapkiadó. Budapest. 1952.

Gabányi B.—Sós N.: *Az állami vállalatok 1951. évi évszám számadatairól.* 80 old. Pénzügyi Kiadó. Budapest. 1952.

Kötelező földművelésügyi számlakeret. 1952. 74 old. Uttörő ny. Budapest. 1952.

EGYÉB

Berezanszkaja: Számtani gyakorlatok és feladatok gyűjteménye. (Szbornyik zadacs i uprasenyij po arifmetyike.) 320 old. Közoktatásiügyi Kiadó Budapest. 1952. (Szocialista nevelés könyvtára, 43.)

Bjczkovic, Ja. Sz.: *Közéltli számítások. (Priliszennije vicsiszlenyija.)* Fordította: Rényi A. 331 old. Tankönyvkiadó. Budapest. 1952.

Ince M.: *Válság és nyomor a Horthy-rendszerben. 1929—1933.* 74 old. Művelt Nép. Budapest. 1952.

Karev, D. Sz.: *A szovjet igazságszolgáltatás. (Szojetszkaja juszticia.)* Fordította: Dr. Csánk Béla. 126 old. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó. Budapest. 1952.

Sándor P.—Szabad Gy.—Vörös A.: *Parasztágnunk a Habsburg önkényuralom korszakában. 1849—1867.* 319 old. Közoktatásügyi Kiadó. Budapest. 1951.

Trosin, D. M.: *Mozgás és fejlődés a természetben és a társadalomban. (Dvizsenyje i razvityije v priroge i obszesztve.)* Fordította: Tolnai P. 63 old. Szikra. Budapest. 1952. (Marxista ismeretek kiskönyvtára. 145.)

FOLYÓIRATSZEMLE*

POLITIKAI GAZDASÁGTAN

Loksin, E.: *A termelőeszközök megoszlása a szocializmusban.* 39—45. old. (Bolszevik. 1952/2.)

TERVGAZDASÁG

A vállalati éves terv készítésének gyakorlati módszerei. 13—20. old. (Többtermelés. 1952/1.)

Jakó G.: *Tervezési feladataink.* 8—12. old. (Többtermelés. 1952/1.)

Szokolov, N.: *Az élenjáró technika fejlesztésének és a Szovjetunió népgazdaságába való bevezetésének tervezése.* 57—68. old. (Planovoje hozajsztvo. 1951/6.)

Tkacsenko, V.: *A termelés magas minőségéért.* 68—81. old. (Planovoje hozajsztvo. 1951/6.)

Teljesen használjuk ki az ipari termelés növelésének tartalékait. 19—30. old. (Planovoje hozajsztvo. 1951/6.)

STATISZTIKA

Kéri T.—Rózsa J.: *A bérhányadműtató elemzéséről.* 8—13. old. (Bér és norma. 1952/2.)

Simorné Dstre Á.: *A vállalatban belüli statisztika rendje a pamutfőnökökben.* 114—125. old. (Számvitel. 1952/2.)

* Ebben a rovatban a Központi Statisztikai Hivatal könyvtára által beszerzett legfrissebb folyóiratcikk jelentősebb cikkeit soroljuk fel szakserinti csoportosításban. A külföldi cikkeket emeltek magyar fordításban adjuk.

SZÁMVITEL

Balási Gy.—Ladó L.: *Számvitel a gyártáselő-készítés szolgálatában.* 125—134. old. (Számvitel. 1952/2.)

Szemonov, P.: *A számviteli számla-munkák megszervezése a kolhozokban.* 58—59. old. (Kolhoznoje proizvodstvo. 1951/10.)

Varró T.: *Változások népgazdasági ellenőrzésünk rendszerében.* 89—100. old. (Számvitel. 1952/2.)

Wilcsék J.: *A könyvviteli feladatai az önköltségi terv mérésével kapcsolatban.* 104—114. old. (Számvitel. 1952/2.)

EGYÉB

Derszik J.: *Szénbányák teroszerőségének mérése.* 21—27. old. (Bányászati lapok. 1952/1.)

Evrejszko, A.: *Az európai fizetési unió és a marshallizált országok valutáris helyzetének romlása.* 27—36. old. (Vnyesnyaja trgovlja. 1952/1.)

Fekete K.: *Az anyagtakarékosság néhány esetének matematikai alapítása.* 151—154. old. (Szabványügyi közlemények. 1951/10.)

Házi Á.: *A tanácsok egy éve Magyarországon.* 1—3. old. (Tanácsok. 1952/3.)

Hevesi Gy.: *A hazai tudományos kutatás ezévi eredményei.* 3—9. old. (Magyar technika. 1951/12.)

Maszlova, N. Sz.—Monarics, R. L.: *A munkabér és formái a Szovjetunió iparában.* 86—89. old. (Szojetszkaja knyiga. 1951/11.)

Mayer F.: *A termelési folyamat egyenletességének mérése.* 44—46. old. (Bányászati lapok. 1952/1.)

Rubinsztejn, G.: *Ausztria gazdasági helyzete és külkereskedelme.* 12—19. old. (Vnyesnyaja trgovlja. 1952/1.)